

UUDEN TESTAMENTIN KÄSIKIRJOITUKSET

Johanan Ben-Israel 5770 — יוחנן בן-ישראל ה'תש"ע

Vuorilinnan Opintokeskus – <http://www.metzudah.com>
Copyright © Johanan Ben-Israel 2010

Päivitetty 21.03.2010

SISÄLTÖ

<u>1. JOHDANTO</u>	1
<u>2. YLEISTÄ</u>	1
<u>3. HEPREALAINEN RAAMATTU</u>	2
<u>4. UUDEN LIITON KIRJOITUKSET</u>	3
<u>5. UUDEN LIITON KIRJOITUSTEN ALKUPERÄISET KIELET</u>	6
<u>6. KUINKA JUMALA ON SÄILYTTÄNYT SANANSA MEIDÄN PÄIVIIMME</u>	9
<u>7. UUDEN TESTAMENTIN KRIITTISEN TEKSTIN KÄSIKIRJOITUKSET</u>	11
<u>8. UUDEN TESTAMENTIN TÄRKEIMMÄT KÄSIKIRJOITUKSET</u>	15
<u>8.1. TÄRKEIMMÄT POPYRUKSET (lat. <i>papyrus, papyri</i>)</u>	15
<u>8.2. TÄRKEIMMÄT KODEKSIT (lat. <i>cōdex, cōdicis</i>)</u>	19
<u>8.2.1. MAJUSKELIKÄSIKIRJOITUKSET</u>	19
<u>8.2.2. MINUSKELIKÄSIKIRJOITUKSET</u>	27
<u>9. KIITOKSET</u>	34
<u>10. PALAUTE</u>	34
<u>11. LÄHTEET</u>	34

1. JOHDANTO

Moni uskova ei tiedä, että Raamatun teksti perustuu moniin eri käsikirjoituksiin. Mitään varsinaista 'alkutekstiä' ei ole edes olemassa, vaikka sellaiseen saarnoissa silloin tällöin viitataan. Monille uskoville on täysi yllätys kun he kuulevat, että Raamatun eri käsikirjoitukset voivat poiketa melko paljonkin toisistaan.

Suurimmat ongelmat käsikirjoitusten arvioinnissa ovat Uuden liiton Kirjoitusten kohdalla. Juuri Uuden testamentin käsikirjoituksista on olemassa monia erilaisia tyyppisiä, jotka eroavat monessa suhteessa toisistaan. Perustyyppien lisäksi tunnetaan joukko jopa selvästi harhaoppisia käsikirjoituksia, joita en tässä yhteydessä käsittele. Sen sijaan heprealainen Raamattu on huomattavan yhtenäinen ja käsikirjoituserot ovat todella pieniä.

Jatkossa listaan kaikki ne kreikankieliset käsikirjoitukset, jotka ovat nykyisin tuntemamme Raamatun Uuden testamentin tekstin pohjana ja joihin tekstikriittisissä tieteellisissä *Novum-*laitoksissa viitataan, lähinnä uusien NOVUM TESTAMENTUM GRAECE ET LATINE (Nestle & Aland 2000) sekä sitä edeltävä NOVUM TESTAMENTUM GRAECE (Nestle & Aland 1999).

Haluan vielä huomauttaa, että tarkoitukseni on tukea Raamatun arvovaltaa Jumalan Sanana, joten älä käsitä tätä kirjoitustani väärin! Lue ensin koko kirjoitus huolella rukouksessa ja kysy sitten lisää, jos et ymmärrä jotakin asiaa tai jos olet eri mieltä kanssani. Vastaan mielelläni kaikkiin kysymyksiin ja palautteeseen. Keskustelen myös mielelläni kaikista Raamattuun ja uskoon liittyvistä asioista. Joten ota rohkeasti yhteyttä sähköpostilla!

2. YLEISTÄ

Yleensä käsikirjoituksen luotettavuuden arvioinnissa käytetään ensimmäisenä kriteerinä sen ikää: mitä vanhempi käsikirjoitus, sitä luotettavampi teksti. Tämä kriteeri ei ole aukoton, koska emme aina voi varmuudella tietää kuinka vanhasta käsikirjoituksesta mikäkin teksti on alunperin kopioitu.

Toisena arviointikriteerinä käytetään käsikirjoitusten keskinäisen vertailun tuloksena saatua perustekstiä, joka yhdistää suurimman osan ainakin vanhimmista tunnetuista käsikirjoituksista. Tämäkään kriteeri ei ole aukoton, koska monet säilyneet fragmentit ovat vain osia alkuperäisistä käsikirjoituksista (joskus vain hyvin pieni jonkin sanan käsittävä fragmentti tai muutamia hiiltyneitä kynnien kokoisia palasia yhdestä käsikirjoituksen sivusta), ja täten vertailu on vaikeaa.

Tästä syystä kriittisen tekstin rungoksi otetaan yleensä jokin vanhimpiin käsikirjoituksiin kuuluva koko Raamatun kirjan käsittävä teksti. Kun tekstin runko on valittu, alkaa sen työstäminen kriittiseksi tekstiksi käsikirjoituksia vertailemalla. Tosin heprealaisissa Raamatuissa voi olla perustekstinä jonkin vanhan käsikirjoituksen koko teksti sellaisenaan, mutta Uuden testamentin *Novum*-tekstit ovat aina edellä esitetyllä tavalla kirjakohtaisesti luotuja. Myös vanhat klassiset käännökset kertovat osaltaan niistä aikansa alkuperäisistä käsikirjoituksista, joista ne on käännetty, ja kriittisissä laitoksissa niihinkin voidaan viitata.

3. HEPREALAINEN RAAMATTU

Heprealaisen Raamatun vanhimmat käsikirjoitukset ovat yli 2000 vuotta vanhoja Juudan erämaasta Suolameren ympäristöstä löytyneitä pergamenttikääröjä ja papyruksia, mutta kaikki säilyneet masoreettiset tekstit ovat keskiaikaisia. Masoreetit olivat niitä kirjanoppineita, jotka säilyttivät heprealaisen Raamatun oikean lukutavan ja lopulta merkitsivät sen erityisillä lukumerkeillä kirjoitetun konsonanttitekstin päälle 600- ja 700-lukujen aikana. Samalla kirjakääröt korvattiin kirjan muotoon sidotuilla pergamentista valmistetuilla kodekseilla. Raamatun tekstin lisäksi masoreetit laativat kodekseihin masoran, joka on eräänlainen tekstikriittinen aparaatti. Lue myös aiheetta sivuava kirjoitus HEPREALAISEN RAAMATUN LUKUTRADITION POIKKEUKSET.

Daniel Bomberg julkaisi ensimmäisen sellaisen heprealaisen Raamatun, joka perustui puhtaasti heprealaiseen käsikirjoitukseen, Venetsiassa vuonna 1524. Tätä edelsi osittain Septuagintaan perustuva Antwerpenissä vuonna 1516 painettu heprealainen Raamattu. Bomberg julkaisi myös Talmudin. Ajan myötä tuota 1524 julkaistua heprealaisen Raamatun tekstiä alettiin kutsua masoreettiseksi tekstiksi. Masoreettinen teksti perustuu käsikirjoitusten *'valtavirtaan'*, sen valmisti juutalainen kirjanoppinut Jakov ben Hajjim (Jacob ben Chayyim), joka myöhemmin luopui uskostaan ja kääntyi katoliseksi kristityksi. Tuo Bombergin julkaisema masoreettinen teksti on käytössä vielä tänäkin päivänä useimmissa heprealaisen Raamatun painolaitoksissa ympäri maailmaa.

Kristillisessä maailmassa Bombergin julkaiseman masoreettisen tekstin syrjäytti täysin Rudolf Kittelin vuonna 1929 julkaisema uusi BIBLIA HEBRAICA -teksti, joka perustuu toiseksi vanhimpaan koko heprealaisen Raamatun sisältävään käsikirjoitukseen vuodelta 1008: *Codex Leningradensis* (L). Tuo käsikirjoitus on valitettavasti täynnä virheitä ja siten korruptoitunut. Kittelin elämäntyö olikin kopioida koko *Codex Leningradensis* -käsikirjoituksen teksti selvine virheineen päivineen uuteen vuoden 1929 painokseensa ja luoda näin jotakin *'uutta'* perinteisen masoreettisen tekstin rinnalle. Tuo korruptoitunut teksti on säilytetty pohjana myös kaikissa myöhemmissä BIBLIA HEBRAICA STUTTGARTENSIA -painoksissa. Esimerkiksi lähes joka sivulla on käsikirjoituksen virhe ja kun teoksessa on 1574 sivua, on virheitäkin arviolta toista tuhatta! Virheistä on kuitenkin sivun alaosan tekstikriittisessä huomautus (sic L). BIBLIA HEBRAICA on hyvä tutkimusraamattu, koska se sisältää pienen masoran ja tekstikriittisen aparaatin, mutta sen tekstiä on vaikea lukea, kun joutuu jatkuvasti pysähtymään virheellisiin sanoihin ja tarkistamaan niiden oikean kirjoitusasun sivun alaosan aparaatin huomautuksista.

Vuonna 2000 Jerusalemin heprealainen yliopisto julkaisi vanhimman koko heprealaisen Raamatun sisältämän *Codex Alepensis* -käsikirjoituksen (hepreaksi *Keter Aram Tsova*) 900-luvun lopulta

nimellä KETER JERUŠALAJIM (englanniksi *Jerusalem Crown*). Tämä teksti on erittäin luotettava ja arvostettu eikä siinä pitäisi olla yhtään kirjoitusvirhettä. KETER JERUŠALAJIM -teksti onkin koko juutalaisen maailman ja tiedemaailman arvostama auktoriteetti Raamatun heprealaisen tekstin osalta. Nykyisin *Codex Alepensis* -teksti on pohjana useimmissa uusissa heprealaisen Raamatun painolaitoksissa Israelissa.

Käsikirjoituslöydöt Juudan erämaasta ja Suolameren ympäristöstä, lähinnä Qumranin luolista, osoittavat kiistatta sen tosiasian, että muinoin heprealaisesta Raamatusta oli olemassa toisistaan paljonkin poikkeavia käsikirjoituksia. Myös kreikankielinen *Septuaginta*-käännös noin vuoden 200 eKr. paikkeilta poikkeaa paljon tuosta tuntemastamme melko yhtenäisestä masoreettisesta tekstistä, mutta Septuagintan käänsivätkin Aleksandrian essealaiset, joilla oli palvontakultissaan mukana kaikenlaista pakanallista harhaa, esimerkiksi kreikkalaista pythagorealaisuutta, iranilaista zarathustralaisuutta ja lisäksi buddhalaisia vaikutteita. Kuitenkin valtaosa 2000 vuotta vanhoista hepreankielisistä käännöksistä edustaa tyyppiä, joka on lähes identtinen nykyisen masoreettisen tekstin kanssa, esimerkiksi "*Suuri Jesajan käännös*". Tunnetuimmat Septuagintan nykyisin vain muutamasta kristillisen kirkon piirissä säilyneestä käsikirjoituksesta, joista edustavimpia ovat *Codex Sinaiticus* (№ 01), *Codex Alexandrinus* (A 02) ja *Codex Vaticanus* (B 03). Kummallista on se, että kreikankielisissä Uuden liiton Kirjoituksissa siteerataan juuri kreikkalaista *Septuaginta*-käännöstä (ei kuitenkaan sanatarkasti mitään nykyisin tuntemiamme käsikirjoituksia), mutta esimerkiksi arameankieliset käsikirjoitukset siteeraavat joko heprealaista Raamatua tai sen aramealaista käännöstä.

4. UUDEN LIITON KIRJOITUKSET

Uuden liiton Kirjoitusten vanhimmat fragmentit on ajoitettu 100- ja 200-luvuille, mutta suurin osa teksteistä on keskiaikaisia. Yleensä kaikista vanhimmat fragmentit ovat niin pieniä, että ne sisältävät vain muutaman sanan tai jakeen katkelman. Uuden testamentin tekstit alkoivat voimakkaasti lisääntyä 300-luvulla, kun Rooman keisari Konstantinus Suuri antoi kristinuskolle virallisen aseman vuonna 313. Samaan aikaan kirkko taisteli yhtenäisyytensä puolesta ja erilaisia harhaoppeja vastaan. Kirkon taistelusta huolimatta erilaiset käsitykset saivat valtaa eri alueilla monikansallisessa Rooman valtakunnassa, vaikka yhtenäistä katolista (tai nikealaista) oppia yritettiin pitää kasassa kirkolliskokousten päätöksillä. Tulevien vuosisatojen kuluessa kirkko hajosi eri perinnettä noudattaviksi patriarkaateiksi, jotka eivät enää tunnustaneet kaikkia toistensa oppeja oikeiksi, ja lopulta muotoutuivat tunnustukselliseksi kirkkokunniksi. Tämä kehitys johti myös Uuden liiton käsikirjoitusten valtavaan kirjoon 300-luvulta alkaen. Teksteihin joko lisättiin omaa tunnustusta tukevaa traditiota tai poistettiin joitakin häiritseviä kohtia. Näin syntyivät eri käsikirjoitustyypit, joiden rinnalle jäi joukko ilmeisesti alkuperäisempiä vanhempia käsikirjoituksia. Suurin osa tunnetuista kreikankielisistä käsikirjoituksista syntyivät idän kirkon piirissä Itä-Rooman eli Bysantin alueella, jonka pääkaupunkina ja kirkollisena keskuksena oli keisari Konstantinus Suuren vuonna 330 perustama Konstantinopoli, nykyisen Istanbulin Euroopan puoleinen vanha kaupunki, joka rakennettiin muinaisen Byzantionin raunioille.

Vasta uskonpuhdistusten aikakaudella vuonna 1516 Erasmus Rotterdamilainen julkaisi ensimmäisen kriittisen Uuden testamentin tekstin, joka sai myöhemmin nimekseen *Textus receptus* ('hyväksytty teksti'). *Textus receptus* perustuu pääosin käsikirjoitusten 'valtavirtaan' ja edustaa siten itäistä Bysantin tyyppiä.

Nykyinen NOVUM TESTAMENTUM GRAECE -teksti perustuu pohjimmiltaan Ebenhard Nestlen ja muutamien muiden tutkijoiden (lähinnä Tischendorf, Westcott, Hort ja Weymouth) luomaan kriittiseen tekstiin. Ebenhard Nestlen työtä jatkoi hänen poikansa Erwin Nestle, jonka työn jatkajia ovat edelleen Kurt ja Barbara Aland. Uusi *Nestle-Aland* -teksti pohjautuu lähinnä kolmeen vanhaan

lähes kaikki Uuden liiton Kirjoitukset sisältävään käsikirjoitukseen *Codex Sinaiticus* (A 01), *Codex Alexandrinus* (A 02) ja *Codex Vaticanus* (B 03), joiden oikeellisuuden tutkijoiden silmissä todistivat niitäkin vanhemmat Egyptistä löytyneet papyruksset 1900-luvulla. Näitä tekstejä kutsutaan yleensä neutraaliksi tai aleksandrialaiseksi käsikirjoitustyyppiä Egyptin Aleksandrian mukaan. Aleksandriaahan oli papyrusten kirjoittamisen aikaan koko Egyptin hallinnollinen ja kirkollinen keskus.

Aleksandrialainen käsikirjoitustyyppi on suppeampi kuin muut tyypit. Se ei sisällä ihan kaikkia yksittäisiä jakeita, jotka ovat mukana itäisen Bysantin tyyppin käsikirjoituksissa, myös yksittäisiä sanoja puuttuu sieltä täältä. Pidemmät jaksot, jotka aleksandrialaisesta tekstistä puuttuvat, ovat Markus 16:9-20 ja Johannes 7:53-8:11. Monet tutkijat ovat sitä mieltä, että aleksandrialainen teksti on korruptoitunut ja oikean Uuden testamentin tekstin tulisi olla itäisen Bysantin tyyppin täydempi teksti. He perustelevat kantaansa sillä, että noin 90 prosenttia kaikista kreikankielisistä käsikirjoituksista edustaa juuri Bysantin tyyppiä. Vaikka suurin osa näistä käsikirjoituksista on nuorempia kuin muutamat aleksandrialaisen tyyppin tekstit, niiden alkuperäislähteet ovat voineet olla jopa aleksandrialaisia tekstejä vanhempia. Myös itäistä Bysantin tyyppiä tukevia erittäin vanhoja papyruksia tunnetaan jopa 100-luvulta, esimerkiksi P^{90} .

Sellainenkin ajatus on tuotu esille, että tekstiä kopioidessa on todennäköisempää sanojen ja jakeiden pois jääminen kuin sanojen lisääntyminen. Tästä seuraa väistämättä se tosiasia, että jos aleksandrialainen tyyppi edustaa alkuperäisempää tekstiä, itäiseen Bysantin tyyppiin olisi lisätty jälkeen päin jakeita ja sanoja. Varsinkin Raamattuun fundamentalistisesti suhtautuvien vapaiden suuntien teologit ovat useimmin itäisen Bysantin käsikirjoitustyyppin kannattajia kuin perinteisten kirkkojen huomattavasti liberaalimmat teologit, jotka suosivat aleksandrialaista tyyppiä.

Kolmannen käsikirjoitustyyppin muodostaa kesarealainen tyyppi, johon kuuluu melko pieni määrä tutkijoiden jossain määrin arvostamia tekstejä sekä suuri määrä myöhäisempiä tekstejä. Myös kesarealaisen tyyppin papyruksia tunnetaan. Neljännen, läntisen käsikirjoitustyyppin, muodostavat lähinnä latinankieliset tekstit, joita ei juuri katolisen kirkon ulkopuolella arvosteta. Suurin osa Uuden testamentin käsikirjoituksista onkin näitä latinaksi kirjoitettuja tekstejä, jotka poikkeavat selvästi muista tyypeistä. Kreikankielisissä käsikirjoituksissa läntistä tyyppiä edustaa melko pieni määrä tekstejä, mutta jopa sitä tukevia papyruksia tunnetaan. On olemassa sellaisiakin käsikirjoituksia, jotka eivät sovi edellisiin tyypeihin, ja osa niistä on selvästi harhaoppisia.

Tämän lisäksi tiedämme, että ensimmäisillä vuosisadoilla käytettiin paljon myös arameankielisiä tekstejä, varsinkin Libanonin ja Syyrian arameaa puhuvilla alueilla. Ne ovat olleet mitä ilmeisimmin käännöksiä kreikankielisistä lähteistä, mutta niissä on ollut paljon sellaistakin traditiota, joka puuttuu kreikkalaisista käsikirjoituksista. Osittain tuo traditio on ollut samaa kuin läntisen tyyppin käsikirjoituksissa. Kaikki nämä aramealaiset käsikirjoitukset hävisivät täysin uuden arameankielisen *Pešitta*-käännöksen ilmestyttyä 300- ja 400-lukujen taitteessa, kunnes 1800-luvulla löydettiin kaksi *Pešittaa* edeltänyttä käsikirjoitusta evankeliumeista, *Syrus Sinaiticus* 200-luvulta ja *Syrus Curetonianus* 300-luvulta. Nuo käsikirjoitukset poikkeavat melkolailla toisistaan, mutta jälkimmäisen on kielen osalta päätelty edustavan tekstin korjatumpaa versiota. *Pešittan* jälkeen ilmestyi vielä muitakin arameankielisiä käännöksiä: *Philoxeniana* vuonna 507 ja *Harklensis* vuonna 615. Edellisen käänsi Mabburgin monofysiittien piispa Philoxenus ja jälkimmäisen Tuomas Harkelilainen. Kaikista näistä arameankielisistä versioista vain *Harklensis* käsittää kaikki Uuden testamentin kirjat.

Kirkkoisä Hieronymus käänsi koko Raamatun latinaksi vuosina 391-420 jKr. Tuota käännöstä on sittemmin kutsuttu nimellä *Vulgata*. Käännöstyönsä aikana Hieronymus oleskeli Israelissa mm. Betlehemin syntymäluolassa ja sai apua joiltakin oppineilta juutalaisilta Raamatun heprealaisen tekstin tutkimisessa. Kuitenkin Hieronymus nojasi Vanhan testamentin käännöstyönsä pitkälti

kreikankieliseen *Septuaginta*-käännökseen, koska hepreassa ei vielä tuolloin ollut masoreettien kehittämiä vokaalimerkkejä eikä muutakaan lukemista ohjaavaa merkistöä, ja pelkästään konsonanteilla kirjoitettua kieltä oli erittäin vaikea oppia niin hyvin kuin käännöstyö olisi edellyttänyt. Myöhemmin Vulgatasta tuli katolisen kirkon virallinen Raamattu. Niin kuin jo aiemmin totesin, Uuden testamentin latinalaiset tekstit edustavat läntistä käsikirjoitustyyppiä ja ne muodostavat ehdottomasti suurimman osan Uuden testamentin käsikirjoituksista. Kiinnostavimpia latinalaisia käsikirjoituksia ovat kaikki ne, joiden alkuperäislähteet ovat peräisin Vulgataa edeltävältä ajalta, siis ennen 400-lukua. Katolinen kirkko, jolle perinne ja sen mukanaan tuoma saasta on aina ollut puhdasta Jumalan Sanaa tärkeämpää, on pitänyt meidän päiviimme saakka Vulgataa ainoana oikeana Raamattuna.

En malta olla vielä kertomatta yhdestä sinänsä huvittavasta, mutta juutalaiselle kansalle kohtalokkaasta, Hieronymuksen tekemästä käännösvirheestä, joka perustuu heprealaisen tekstin väärään ymmärtämiseen. Vaikka Hieronymus usein tukeutuikin Septuagintan tulkintaan, joskus hän kuitenkin yritti kääntää suoraan heprealaisesta tekstistä. Hepreassa sana *qeren* (קֶרֶן – *qéren*) merkitsee ‘säde’, ‘sarvi’, ‘voima’. Se tulee juuresta *qaran* (קָרַן – *qārán*), jonka perusmerkitys hepreankielen yleisen logiigan mukaisesti on ‘säteillä’, ‘loistaa’, mutta myös ‘olla sarvekas’, ‘olla voimakas’. Jakeessa 2. Mooses 34:29 heprealaisessa masoreettisessa tekstissä sanotaan:

“... ומִשָּׁה לֹא יָדַע כִּי קֶרֶן עוֹר פָּנָיו בְּדַבְּרוֹ אִתּוֹ:”

“... Ja Moše ei tiennyt, että hänen kasvojensa iho säteili Hänen puhumisestaan hänen kanssaan.”

Hieronymus käänsi tuon jakeen kohdan seuraavasti:

“... et ignorabat quod cornuta esset facies sua ex consortio sermonis Dei.”

“... ja hän ei tiennyt, että hänen kasvoissaan oli sarvi [tai kasvain] Jumalan puhumisen johdosta.”

Hieronymus tulkitse verbin ‘säteillä’ (קֶרֶן) substantiiviksi ‘sarvi’ tai ‘kasvain’ (קֶרֶן), latinaksi *cornū*, näin myös jakeissa 30 ja 35, vaikka Aleksandrian juutalaisten kääntämä Septuaginta on selkeästi heprealaisen tekstin kannalla:

“... Μωυση̄ς οὐκ ἴδ̄ει ὅτι δεδόξασται ἢ ὄψις τοῦ χρώματος τοῦ προσώπου αὐτοῦ ἐν τῷ λαλεῖν αὐτὸν αὐτῷ.”

Hepreassahan ei vielä tuolloin ollut vokaalimerkkejä, joten kummatkin sanat kirjoitettiin täysin samalla tavalla קֶרֶן. Hieronymus ei juutalaisuutta tuntemattomana pakanana voinut mitenkään tuntea kaikkien sanojen merkityksiä eikä heprealaisen Raamatun oikeaa lukutraditiota, joka olisi pitänyt opetella kauttaaltaan ulkoa juutalaisen opettajan johdolla.

Keskiajalla katolinen kirkko opetti, että juutalaisilla on mooseksenuskaisena kansana sarvet päässä, koska he ovat pirun kanssa liitossa koko kristikuntaa vastaan. Meistä nykyajan länsimaisista ihmisistä tuollaiset väitteet kuulostavat todella naurettavilta, mutta keskiajalla koko ihmiskunta eli tarinoiden, legendojen ja myyttien taikauskaisessa maailmassa, jossa kirkolla ja sen palvelijoilla oli muuta kansaa korkeampi tieto ja auktoriteetti, joita kukaan ei millään tavalla saattanut julkisesti kyseenalaistaa. Tässä suhteessa kaikki islamilaiset maat elävät vielä 2000-luvullakin keskiaikaa: uskonnon oppeja, uskonnollisia johtajia ja vallanpitäjiä kukaan ei uskalla, halua tai voi henkensä uhallakaan arvostella. Nyt nuo valheelliset keskiaikaiset (ja myöhemmätkin) uskomukset juutalaisista leviävät muslimien keskuudessa voimakkaasti.

Aramealaisten ja latinalaisten käännösten lisäksi tunnetaan myös muita vanhoja klassisia käännöksiä, joista tutkimuksen kannalta tärkeimpiä ovat useat Egyptin koptinkieliset käännökset

200-luvulta alkaen, sekä armenialainen 400-luvulta, etiopialainen 500-luvulta, goottilainen 300-luvulta ja georgialainen 400-luvulta sekä vielä slaavilainen, persialainen ja anglo-saksinen käännös. Tämän lisäksi monet varhaiset kirkkoisät siteeraavat Uuden testamentin tekstiä kirjoituksissaan 100-luvulta alkaen.

Tärkeimmät Uutta testamenttia siteeranneet kirkkoisät ovat:

Acacios Kesarealainen	† 366	Cyrillos Aleksandrialainen	† 444	Methodios Olympolainen	† n. 250
Adamantios	300/350	Cyrillos Jerusalemlainen	† 386	Nicetas Remesialainen	† n. 414
Ambrosius *	† 397	Didache (12 apostolia)	n. 100	Nilus Ankyralainen	† n. 430
Pseudo-Ambrosius *	—	Didymos Aleksandrial.	† 398	Novatianus	† n. 251
Ambrosiaster *	366-384	Dionysios Aleksandrial.	n. 264/265	Ophites	—
Apringios Pakalainen	531-548	Epiphanius Konstantial.	† 403	Origenes	† 254
Arnobius Nuorempi *	† 455	Eusebios Kesarealainen	† 339/340	Orosius	† n. 418
Athanasios Aleksandrial.	† 373	Firmicios Maternos	† n. 360	Pelagius	† n. 418
Athenagoras	n. 180	Fulgentios	† 527 ?	Polycarpus Smyrnalainen	† 156
Augustinus *	† 430	Gregorios Nyssalainen	† 394	Primasius	† n. 567
Basilides	100-l.	Hesychios	† n. 451	Priscillianus	† 385/386
Basilios Kesarealainen	† 379	Hieronymus (engl. Jerome)*	† 420	Prosperus	† n. 455
Basilios Ankyralainen	† n. 374	Hilarius*	† 367	Ptolemaeus	n. 180
Beatus Liébanalainen	700-l.	Hippolytos	† 235	Quodvultdeus	† n. 453
Beda Kunnoitettava	† 735	Irenaeus (Eirenaios)	100-l.	Speculum (Pseudo-Augustinus)	400-l.
Cassiodorus	† 580	Julius Cassianus	100-l.	Tertullianus	† n. 220
Johannes Chrysotomos	† 470	Justinus Marttyyri	† n. 165	Theodoretius Cyrrhus	† n. 466
(= Johannes Kultakurkku)		Lactantius	† n. 317	Theophilus Aleksandrial.	† 412
Clementinos Aleksandrial.	† 215	Lucifer*	† n. 371	Titus Bostralainen	† n. 378
Pseudo-Clementinos	300-l.?	Marcion	—	Tyconius	† n. 390
Clementinos II	100-l.	Marcos Eremita	† n. 430	Victorinus Pettaulainen	† 304
Johannes Cassianus	† 435	Marcosianos (Marcus)	100-l.	Vigilius Thapsuslainen	† n. 484
Cyprianos	† 258	Marios Voitokas	† n. 363	(† = kuolinvuosi; l. = luku; * = latinalainen)	

Esimerkiksi Lyonin piispa Irenaeus siteeraa Uuden liiton Kirjoituksia hyvin laajasti, samoin Clementinus, Hippolytus, Origenes, Methodios, Eusebios ja Epiphanius.

5. UUDEN LIITON KIRJOITUSTEN ALKUPERÄISET KIELET

Tosiasia on, ettei Uuden testamentin osalta ole löytynyt yhtään ainoaa hepreankielistä vanhaa käsikirjoitusta, vaikka monet aikaiset kirkkoisät todistavat esimerkiksi Matteuksen kirjoittaneen hepreaksi. Keskiajalta tunnetaan muutamia ilmeisen korruptoituneita hepreankielisiä tekstejä juuri Matteuksen evankeliumista, mutta kirkkojen teologikunnan taholta niitä on tutkittu erittäin vähän. Noista teksteistä vuonna 1553 Roomassa paavi Julius III:n toimesta inkvisition juutalaisilta takavarikoima *DuTillet*-käsikirjoitus on mielenkiintoisin, mutta esimerkiksi *Shem Tov* -nimellä tunnettu käsikirjoitus on selvästi harhaoppinen, koska se kieltää Ješuan jumaluuden.

Mielenkiintoista on myös se, ettemme tunne Vanhan testamentin apokryfikirjoistakaan yhtään hepreankielistä käsikirjoitusta, vaikka ne on varmuudella kirjoitettu alunperin hepreaksi. Pakanakristilliselle kirkolle hepreankielisillä kirjoituksilla ei ole ollut mitään merkitystä, koska sekä heprealaisesta Raamatusta että Uuden liiton Kirjoituksistakin oli olemassa jo varhain kreikaksi kirjoitetut versiot. Juutalaiset eivät koskaan lukeneet apokryfikirjoja heprealaiseen Raamattuun kuuluviksi, vaikka niiden vaikutus näkyy selvästi toisen pyhäkön aikaisessa juutalaisuudessa ja siten myös erittäin voimakkaasti Uuden liiton Kirjoituksissa. Nykyään nuo apokryfikirjat tunnetaan lähinnä vain *Septuaginta*-käännöksen kreikankielisinä versioina, vaikka samoja kertomuksia on juutalaisessa Aggada-traditiossa.

Jos haluamme uskoa, että kaikki Uuden liiton Kirjoitukset on alunperin kirjoitettu kreikaksi ja

samalla uskomme Raamatun Sanan ilmoitukseen, meille fundamentalisteille tulee muutamia suuria ongelmia, joilla liberaaliteologit eivät päättään vaivaa. Esimerkiksi Johanneksen evankeliumi on kirjallisesti korkeatasoista kreikkaa, mutta Ilmestyskirja edustaa Markuksen evankeliumin ohella yhtä Uuden testamentin huonoimmista kirjallisista tuotoksista. Tämä tuntuu kummalliselta, jos Johanan on todella itse kirjoittanut tai sanellut kirjurille kaikki tekstinsä! Tätä voisi selittää se, että Johanan olisikin kirjoittanut alunperin hepreaksi ja myöhemmin joku hyvin hepreaa ja kreikkaa taitava juutalainen olisi kääntänyt hänen evankeliuminsa kreikaksi. Sen jälkeen toiset huonommin kreikkaa ja hepreaa taitavat kääntäjät olisivat kääntäneet hänen ilmestyksensä kreikaksi. Juuri Ilmestyskirjasta tunnetaan kaksi melko erilaista kreikankielistä tekstitradiitiota, joista kummastakin on säilynyt lukuisa joukko käsikirjoituksia. Liberaaliteologeilla tätä ongelmaa ei ole, koska he eivät usko, että Ilmestyskirja on apostoli Johananin tai edes yhden ja saman ihmisen kirjoittama.

Uuden liiton Kirjoituksissa on useita sellaisia kohtia, jotka ovat ilmeisesti heprean tai aramean sanan vääriä tulkintoja, ja niitä on vaikea selittää muuten kuin käännösvirheinä. Esimerkiksi Matteus 19:24 (kuin myös Mark. 10:25 ja Luuk. 18:25) tulee ymmärrettävämmäksi kun tietää, että arameassa sanat 'kameli' ja 'nuora' kirjoitetaan samalla tavalla (גמלא – *gamlâ*). Ilmestyskirjan jakeessa 19:17 puhutaan enkelistä, joka seiso i Auringossa. Heprean ja aramean sanoissa 'Aurinko' (שמש – *šémeš*, määr. שמשותף – *haššémeš* ja שמש – *šémós*, määr. שמשותף – *šimšâ*) on samat kirjaimet kuin aramean verbijuudessa 'palvella', 'toimittaa palvelusta' (שמע – *š-m-š*). Jospa tuo Jumalan sanansaattaja seisoikin vain toimittamassa omaa palvelustehtäväänsä?! Toisen pyhäkön aikaisessa hepreassa käytettiin paljon aramealaisia lainasanoja.

Kaikki Uuden liiton Kirjoitusten kirjoittajat olivat juutalaisia, myös Luukas. Hänhän kirjoitti "korkea-arvoiselle Teofilokselle" (Luuk. 1:3, Apt. 1:1). Flavius Josefus – itsekin leeviläinen *kohen* (pappi) – mainitsee teoksessaan *Juutalaisten muinaishistoria* (18:5:3) ylimmäisen kohenin (ylipapin) nimeltään Teofilos, jonka Herodes nimitti tehtäväänsä veljensä Joonatanin seuraajaksi. Teofilos toimi ylimmäisenä koheninä vuosina 37-41 jKr. Kukapa muukaan tuo Luukkaan kunnioittama "korkea-arvoinen Teofilos" olisi voinut olla kuin Josefuksen mainitsema ylimmäinen koheni, jota jokaisen israelilaisen tuli kunnioittaa aivan erityisellä tavalla jo Jumalan Sanan määräyksestä! Teofilos käytti heprealaisen nimen sijasta kreikkalaista kutsumanimeä, vaikka hänen veljensä tunnetaan vain heprealaisella nimellä Joonatan. Luukkaan ja Teofiloksen juutalaisuuden puolesta todistaa myös se, että Luukas mainitsee monia juutalaisuuteen kuuluvia asioita niin kuin juutalainen juutalaiselle selittämättä niitä sen enempää. Esimerkiksi hän mainitsee Paavalin tehneen lupauksen ja leikkauttaneen tukkansa (Apt. 18:18), kysymyshän oli nasiirilupauksesta ja siihen liittyvästä hiusten leikkaamisesta (Apt. 20:16, 4. Moos. 6). Vastaavia kohtia Luukkaalla on lukuisia (esim. Apt. 21:17-26) niin kuin muillakin ilosanomankirjoittajilla, ja siksi niitä ei ole tässä yhteydessä mielekästä luetella tämän enempää.

Eniten minua on kuitenkin askarruttanut Luukkaan kertomuksessa Stefanoksen todistus Suuren neuvoston edessä. Siinä on kaksi selkeää ristiriitaisuutta heprealaisen Raamatun kanssa. Minun on vaikea uskoa, että alkuperäinen puhe olisi ollut kaikilta yksityiskohdiltaan sellainen kuin se on nykyisessä kirjoitetussa muodossaan Apostolien teoissa. Ensinnäkin, neuvosto ei keskeyttänyt Stefanosta puheen aikana, vaikka siihen kuului monia Jumalan Sanan puolesta kiivailevia fariseuksia ja kirjanoppineita. Toiseksi, kukaan tuon ajan Raamatun Sanaa tunteva (juutalainen) uskova ei olisi hyväksynyt kyseisiä ristiriitaisuuksia Luukkaan kirjoituksissa.

Esimerkiksi heti puheensa aluksi Stefanos mainitsee, että Jumala siirsi Avramin Harranista Luvattuun maahan vasta Terahin kuoltua (Apt. 7:4). Tämä ei pidä paikkaansa, laskepa minkä ikäinen Terah oli kun Avram asettui Luvattuun maahan ja kuinka kauan hän vielä eli sen jälkeen (1. Moos. 11:26, 11:32, 12:4). Juutalaisille tämä asia on ollut aina selvä ja mm. Raši käsittelee sitä kommentaarissaan. Myös jae 16 on sellainen, jossa on 'sohkettu' nimiä, paikkoja ja asioita.

Ensimmäinen noista ristiriitaisuuksista (jakeessa 4) on mahdollisesti myöhempi lisäys tekstiin ja toinen (jakeessa 16) on syntynyt joko mahdollisen kääntämisen tai myöhemmän kopioimisen yhteydessä sellaisen ihmisen toimesta, joka ei ole tuntenut (vaan ehkä luullut tuntevensa) Jumalan Sanaa. Nämä ovat vain yksi osoitus siitä, että Uuden liiton alunperin juutalaisten kirjoittamissa teksteissä näkyy myös pakanoiden käden jälki! Pakanakristillisessä maailmassa ei ole koskaan ollut sellaista kunnioitusta Jumalan Sanaa kohtaan kuin juutalaisessa maailmassa on vielä tänäkin päivänä (Room. 3:2).

Nimenä Luukas on kreikkalainen ja hänet mainitaan vain Apostolien tekojen kertomuksessa. Emme kuitenkaan voi varmuudella tietää kuka on kirjoittanut kirkon perimätiedon mukaan hänen nimiinsä luetut kirjat. Tuona aikana monilla juutalaisilla oli sekä alkuperäinen heprealainen nimi että sen rinnalla kreikkalaisessa maailmassa käytetty kreikkalainen kutsumanimi (esim. em. Teofilos). Tästä on Uuden liiton Kirjoituksissa lukuisia esimerkkejä, yhtenä niistä juutalainen Johanan, jota kutsuttiin kreikankielisessä maailmassa Markokseksi (Apt. 15:37). Kirkon perimätiedon mukaan Johanan oli Kefan opetuslapsi (perustunee jakeeseen 1. Piet. 5:13) ja ilmeisesti juuri hän kirjoitti Markoksen ilosanoman.

Toisen pyhäkön aikana Lähi-Idän alueella puhuttiin laajalti arameaa ja kreikkaa, siksi sen aikaisessa hepreassakin käytettiin paljon aramealaisia sanoja, joita oli helppo lainata läheisestä sukukielestä. Uuden liiton Kirjoitukset ja historialliset lähteet (esim. Flavius Josefus) osoittavat selvästi sen, että 2000 vuotta sitten koko Israelin alueella puhuttiin kaikkia kolmea kieltä, hepreaa, arameaa ja kreikkaa. Esimerkiksi me tiedämme, että Pietarin oikea heprealainen nimi oli Šim'on Joonan poika (tai Johananin poika), mutta hänen veljestään käytetään vain kreikkalaista nimeä Andreas. Ješua antoi Šim'onille nimeksi Kefa, joka merkitsee sekä hepreassa että arameassa 'kallio' (Matt. 16:17, Joh. 1:42). Kreikankielisessä maailmassa liikkeudessaan Kefa käytti nimensä kreikkalaista käännöstä Petros. Ješuan opetuslapsilla oli niin heprealaisia, aramealaisia kuin kreikkalaisiakin nimiä, mutta heprealaiset nimet olivat luonnollisesti enemmistönä; heprealaiset: Šim'on, Ja'aqov, Johanan, Toma, Mattai (Leevi, Mattitjahu), Ja'aqov, Šim'on, Jehuda, Netan'el; aramealaiset: Bar-Talmi, Taddai; kreikkalaiset: Andreas, Filippos (Matt. 10:1-4, Mark. 3:16-19, Luuk. 6:12-16, Joh. 1:29-51).

Uudessa testamentissa mainitut **“hepreankieli”** ja **“heprealainen”** eivät tarkoita arameankieltä ja arameaa puhuvia, niin kuin monet teologit haluavat virheellisesti asian esittää, vaan todella hepreankieltä ja hepreaa puhuvia juutalaisia. Heprealaisessa Raamatussa ja historiallisissa lähteissä arameaa ei ole koskaan nimitetty hepreaksi eikä heprealainen ole koskaan merkinnyt aramealaista. Niin hepreassa kuin muissakin alueen kielissä heprealainen on merkinnyt aina hepreaa puhuvaa israelilaista tai juutalaista ja aramealainen on merkinnyt syyrialaista! Näin tuolla teologioiden hellimällä väitteellä ei ole mitään raamatullista tai tieteellistä pohjaa. Se perustuu täysin siihen vanhaan antisemitistiseen kristillis-teologiseen harhakäsitykseen, että juutalainen kansa ei puhunut enää hepreaa lainkaan toisen pyhäkön aikana, vaan lähinnä kreikkaa ja arameaa. Nykyisen tutkimuksen valossa tiedämme, että heprea oli elävä kieli juutalaisten parissa toisen pyhäkön aikana ja vielä satoja vuosia sen jälkeenkin.

Esimerkiksi juutalaisten kapinallisjoukkojen johtajana toiminut Bar Kokba kirjoitti 100-luvun alkupuolella niin hepreaksi kuin arameaksikin. Vuoden 135 kapinan jälkeen juutalaiset joutuivat siirtymään Jerusalemita ja Juudan alueelta muualle ja suuri osa heistä asettui Galileaan. Hepreankieli ei hävinnyt juutalaisen kansan puhekielenä, vaan sitä puhuttiin vielä 1000-luvullakin Galilean kaupungeissa, erityisesti Tiberiaksessa ja ilmeisesti muissakin elävissä juutalaisyhteisöissä Israelissa. Tästä ovat kirjoittaneet juutalaiset keskiajan kielentutkijat, jotka kävivät mm. Tiberiaksessa kuuntelemassa ja tutkimassa kansan hepreankielistä puhetta.

Esimerkiksi apostolien aikainen Flavius Josefus kutsuu itseään heprealaiseksi ja kertoo

kirjoittaneensa ensimmäisen version teoksestaan *Juutalaissodan historia* kansansa omalla kielellä, hän siis kirjoitti hepreaksi (eikä arameaksi niin kuin tutkijat haluavat asian virheellisesti esittää tuon edellä mainitsemani teologisen harhakäsityksen vallitessa nykyisessä yliopistojen tiedemaailmassa; tosin monet Israelin yliopistojen tutkijat eivät tuota harhakäsitystä enää vaali). Myöhemmin opittuaan paremmin kreikkaa Josefus kirjoitti teoksensa kreikkalaisten avustajiensa kanssa uudelleen kreikaksi. Josefuksen kreikka on kielellisesti erittäin hyvää juuri *Juutalaissodan historiassa*, mutta viisitoista vuotta myöhemmin kirjoitettu *Juutalaisten muinaishistoria* ei olekaan enää niin loistavaa kreikkaa, koska sen kirjoittamisessa hän ei käyttänyt niin paljon avustajia. Tämä todistaa selvästi sen, että vaikka hellenisaatio olikin voimakasta erityisesti Jerusalemin yläluokan parissa, aristokraattinen Josefuskaan ei ollut kreikankielinen. Nykyisin Josefuksen kirjoituksista tunnetaan vain kreikaksi ja latinaksi säilyneitä tekstejä.

Onkin esitetty, että evankeliumit, Apostolien teot, Heprealaiskirje ja Ilmestyskirja sekä ainakin Johanneksen kirjeet olisi kirjoitettu alunperin hepreaksi, siitäkin huolimatta, että Luukkaan Kirjoitukset ja Heprealaiskirje edustavat koko Uuden testamentin korkeatasoisinta kreikkaa. Tätä on kuitenkin erittäin vaikea todistaa. Paavali kirjoitti todennäköisesti kreikaksi (paitsi Heprealaiskirjeen, jos hän on sen kirjoittaja), vaikka kaikissa seurakunnissa, joihin hän kirjeensä lähetti oli aina juutalaiset opettajat, jotka tunsivat heprealaisen Raamatun Kirjoitukset. Kuitenkin juutalaiset olivat varsin kreikkalaistuneita tuon ajan kreikankielisessä maailmassa, jos eivät olleet asuneet Israelin alueella tai käyneet *ješiva*-koulua Jerusalemissa, niin kuin Tarsoksessa syntynyt Paavali. Jerusalemin arvostetuimmassa rabbi Hillelin *ješivassa* oppinsa saanut Šaul Paulos puhui varmasti sujuvasti kaikkia tuon alueen yleisiä kieliä, hepreaa, arameaa ja kreikkaa (Apt. 21:37-40). Ehkä juuri siksi Herramme Ješua kutsui hänet pakanoiden apostoliksi. Hän oli saanut koulutuksensa aikansa parhaassa juutalaisten raamattukoulussa ja osasi myös sen ajan kaikki Lähi-idän yleiskielet!

Olivatpa Uuden liiton Kirjoitusten alkuperäiset kielet mitä tahansa, meille nuo Kirjoitukset ovat säilyneet vain kreikankielisinä teksteinä. Tästä syystä vain kreikankieliset käsikirjoitukset ovat todella auktoriteetteja Jumalan Sanana ja niissä on selvä Pyhän Hengen inspiraatio. Muistutan kuitenkin, että Uuden liiton Kirjoitusten kreikka perustuu täysin hepreankieleen *Septuaginta*-käännöksen kautta ja heprealaiseen juutalaiseen kulttuuriin, jonka parissa ne syntyivät. Uuden testamentin kreikka poikkeaaakin melko paljon sen ajan muista kreikankielisistä kirjoituksista, jotka on kirjoitettu samalla *koineekreikalla*. Uuden testamentin kreikkaa ei ole koskaan sellaisenaan puhuttu, vaan se on pelkästään Uuden testamentin kirjallinen kielimuoto, jossa on paljon lainaa hepreasta ja arameasta, niin sanaston kuin rakenteidenkin puolesta. Tämäkin osaltaan tukee sitä ajatusta, että monet Uuden testamentin kreikkalaiset tekstit olisivat mahdollisimman sanatarkkoja *'teknisiä'* käännöksiä heprealaisista alkuteksteistä. Tätä vain emme pysty (ainakaan nyt vielä) mitenkään todistamaan!

6. KUINKA JUMALA ON SÄILYTTÄNYT SANANSA MEIDÄN PÄIVIIMME

Vaikka Uuden liiton Kirjoituksissa on selvästi neljä erilaista käsikirjoitustyyppiä ja hyvin paljon toisistaan poikkeavia käsikirjoituksia tunnetaan, klassisista käännöksistä puhumattakaan, niin silti Jumala on säilyttänyt Sanansa meidän päiviimme saakka. Mikä sitten on se Uuden testamentin käsikirjoitustyyppi, traditio tai teksti, johon Jumalan Sanaan fundamentalistisesti suhtautuva uskova voi luottaa? Tähän kysymykseen on erittäin vaikea antaa yksiselitteistä ja kaikkia uskovia tyydyttävää vastausta. Yritän kuitenkin tuoda esille oman näkemykseni rohkaisuksi niille, jotka ovat saaneet kirjoituksestani tähän mennessä sen käsityksen, että kaikki Uuden testamentin käsikirjoitukset ja tekstit ovat jollakin tavalla *'viallisia'* tai *'puutteellisia'*, koska niin todellakin on!

Alunperin jokainen Raamatun kirjoittaja on saanut tekstinsä suoraan Pyhän Hengen inspiraation

kautta ja sitten kirjoittanut sen itse ylös tai sanellut kirjurille, joka on sen kirjoittanut. Myöhemmin näitä alkuperäisiä Jumalan ilmoitukseksi tunnistettuja ja kanonisoituja Kirjoituksia on kopioitu joko kokonaan tai osittain. Tekstiin on jopa saatettu lisätä joitakin selventäviä kommentteja, jotta myöhempi lukija ymmärtäisi jumalallisen viestin halutulla tavalla. Jostakin syystä Jumala ei ole nähnyt hyväksi säilyttää näitä alkuperäisiä tekstejä täysin muuttumattomina, vaan Hän on uskonut myös Sanansa meidän ihmisten vastuulle, erityisesti omaisuuskansalleen Israelille (Room. 3:1-2). Näin Raamatun Kirjoitusten säilyttäminen on ollut eri ihmisten vastuulla eri aikoina. Toisinaan nuo ihmiset ovat rakastaneet Herraansa ja Hänen Pyhää Sanaansa, toisinaan he ovat jopa vääristäneet Jumalan Sanaa omien näkemystensä tueksi uskomustensa ja oppiansa mukaisesti. Tämän Jumala on sallinut, koska Hän jo alussa antoi ihmiselle vapaan tahdon valita KAIKESSA! Uuden testamentin raamatunkäännöksissä tämä näky erittäin selvästi, varsinkin englanninkielisessä maailmassa, jossa on niin kreikkalaiselle tekstille uskollisia käännöksiä kuin täysin väärennettyjäkin versioita.

Koska Uuden liiton Kirjoituksista tunnetaan niin paljon toisistaan poikkeavia tekstejä, on ollut välttämätöntä yrittää luoda jonkinlainen *'konsensusteksti'*, joka mahdollisimman tarkasti heijastelisi Kirjoituksen oletettua alkuperäistä tekstiä. Ensimmäinen yritys luoda tällainen konsensusteksti oli Lutherin aikalaisen Erasmus Rotterdamilaisen valmistama kreikkalaisen Uuden testamentin teksti, jonka hän julkaisi vuonna 1516. Myöhemmin tuo teksti sai nimekseen *Textus receptus*, *'hyväksytty teksti'*. Arvostettu *Textus receptus*, joka perustuu Uuden testamentin Erasmusuksen käsiinsäsaamien käsikirjoitusten *'valtavirtaan'*, oli käytössä ympäri maailmaa aina 1700-luvun loppupuolelle saakka esimerkiksi yliopistojen tieteellisessä raamatuntutkimuksessa ja -käännöstyössä. Joistakin kirjoista Erasmusella oli erittäin vähän käsikirjoituksia käytössään ja esimerkiksi Ilmestyskirjasta vain yksi teksti. Kuitenkin liberaalissa tiedemaailmassa, josta on usein vaikea löytää todellista uskoa, alettiin epäillä tuon hyväksytyt tekstin aitoutta, koska suurin osa noista valtavirran käsikirjoituksista on melko myöhäisiä keskiaikaisia tekstejä. Huomautan vielä, että *Textus receptus* ei tarkoita Uuden testamentin käsikirjoitusten *'valtavirtaa'*, vaikka suurelta osin perustuukin siihen, vaan nimen omaan Erasmus Rotterdamilaisen luomaa Uuden testamentin tekstiä ja sen myöhempiä korjattuja versioita. Varsinaisen käsikirjoitusten *'valtavirta'*-tekstin (englanniksi *Majority text*) valmistivat Hodges ja Farstad ja sen symbolina on ☞ Nestle-Alandin (2000) teoksessa.

1700-luvun loppupuolella tutkijat kääntyivät vanhimpien tunnettujen tekstien puoleen ja alkoivat innolla ajoittaa käsikirjoituksia ja luokitella niitä iän, tyylin ja sisällön perusteella. Tästä syntyi täysin uusi Raamatun tekstien kriittinen tutkimus. Tutkimusta vauhditti valtavasti muutaman innokkaan tutkijan käsikirjoituslöydöt, joista tunnetuimpia ovat Vatikaanin kirjastosta löytynyt *Codex Vaticanus* (B 03) ja Siinailla sijaitsevasta Pyhän Katariinan luostarista löytynyt *Codex Sinaiticus* (☞ 01).

Vuonna 1881 B. F. Westcott ja F. J. A. Hort julkaisivat oman Uuden testamentin tekstinsä, joka nykyäänkin tunnetaan heidän nimillään: *Westcott & Hort* -teksti. He ottivat tekstinsä pohjaksi kaksi silloin vanhimmiksi tunnettua käsikirjoitusta *Codex Vaticanus* (B 03) ja *Codex Sinaiticus* (☞ 01), jotka edustavat aleksandrialaista tyyppiä. Kuitenkin teksti nojautuu lähinnä *Codex Vaticanus* -käsikirjoituksen tekstiin, mitä pidetään Westcott & Hort -tekstin suurimpana heikkoutena. B. F. Westcott ja F. J. A. Hort ovat varsin kiisteltyjä henkilöitä uskovien teologien parissa. Kumpikin heistä tunnettiin jo opiskeluajoiltaan ateistisista mielipiteistään. Heidän aikalaisensa ja julkiset kannanottonsa sekä henkilökohtaiset kirjeenvaihtonsa todistavat kiistatta sen, että heiltä puuttui todellinen usko ja että he harjoittivat mm. spiritismin ja okkultismin piiriin kuuluvia asioita.

Koko maailmassa vain yksi Uuden testamentin raamatunkäännös on käännetty yksinomaan Westcott & Hort -tekstistä, jehovantodistajien englanninkielinen Uuden maailman käännös. Jehovantodistajien käyttämät eri kieliset käännökset, myös suomenkielinen, seuraavat tarkasti tuota englanninkielistä käännöstä. Uuden maailman käännöstä ei jehovantodistajien ulkopuolella arvosteta siitä syystä, että se poikkeaa muista raamatunkäännöksistä melko paljon ja

jehovantodistajat eivät ole pyynnöistä huolimatta koskaan ilmoittaneet käännöstyöryhmään kuuluneiden ihmisten nimiä ja oppiarvoja.

Tänä päivänä arvostetuin Uuden testamentin kriittinen teksti on Nestle-Aland -teksti, joka on kaikkien nykyaikaisten raamatunkäännösten pohjatekstinä. Se on luotu erittäin huolella vanhimpia ja arvostetuimpia käsikirjoituksia vertailemalla. NOVUM TESTAMENTUM GRAECE ET LATINE -teoksen (Nestle & Aland 2000) tekstikriitikki on todella hyvä ja siitä on helppo tarkistaa tärkeimpien käsikirjoitusten eroavaisuudet.

7. UUDEN TESTAMENTIN KRIITTISEN TEKSTIN KÄSIKIRJOITUKSET

Vanhimmat kreikankieliset käsikirjoitukset voidaan jakaa neljään eri tyyppiin: Aleksandrialainen tyyppi, itäinen Bysantin tyyppi, kesarealainen tyyppi ja läntinen tyyppi. Huomaa, että samassakin kodeksissa eri kirjat voivat edustaa eri tyyppiä. Uuden testamentin eri käsikirjoitustyyppien tärkeimmät kreikankieliset tekstit ovat:

- Aleksandrialaisen tyyppin tärkeimmät käsikirjoitukset: $\mathfrak{P}^1, \mathfrak{P}^3, \mathfrak{P}^4, \mathfrak{P}^5, \mathfrak{P}^8, \mathfrak{P}^{13}, \mathfrak{P}^{16}, \mathfrak{P}^{18}, \mathfrak{P}^{22}, \mathfrak{P}^{23}, \mathfrak{P}^{24}, \mathfrak{P}^{27}, \mathfrak{P}^{39}, \mathfrak{P}^{40}, \mathfrak{P}^{45}$ (Apt), $\mathfrak{P}^{46}, \mathfrak{P}^{47}, \mathfrak{P}^{50}, \mathfrak{P}^{65}, \mathfrak{P}^{66}$, \aleph 01, A 02 (ei Mt Mk Lk Jh), B 03, C 04, H 013, 014, 015, I 016, L 019, 020, P 025 (ei Apt), T 029, W 032 (Lk 1:1-8:12; Jh), X 033, Z 035, Δ 037, Ξ 040, Ψ 044, 048, 059, 060, 081, 088, 0169, 0207, 0220, 33, 61 (Ilm), 81, 94, 104, 241, 323, 424c, 579, 892, 1006, 1175, 1241 (Mt Mk Lk Jh), 1661, 1739, 1841 (Ilm), 1854, 2053, 2344, 2351
- Itäisen Bysantin tyyppin tärkeimmät käsikirjoitukset: \mathfrak{P}^{90} , A 02 (Mt Mk Lk Jh), E 07, F 09, G 011, H 013, 014 (Apt), K 017, 018, L 019, 020, M 021, P 024, 025 (Apt), W 032 (Mt Lk 8:13-24:53), Y 034, Γ 036, Π 041, Ψ 044 (Lk Jh), 028, 046, 051, 052
- Kesarealaisen tyyppin tärkeimmät käsikirjoitukset: $\mathfrak{P}^{37}, \mathfrak{P}^{45}$ (Mt Mk Lk Jh), N 022?, O 023, U 030?, W 032 (Mk 5:31-16:20), Θ 038, Λ 037?, Φ 043, 28, 157, 565, 700, f^1 -minuskeliperhe (1, 118, 131, 209, 1582), f^{13} -minuskeliperhe (13, 69, 124, 174, 230, 346, 543, 788, 826, 828, 983, 1689, 1709)
- Läntisen tyyppin tärkeimmät käsikirjoitukset: $\mathfrak{P}^{25}, \mathfrak{P}^{41}, \mathfrak{P}^{48}$, D 05, 06, E 08, F 09, G 012, W 032 (Mk 1:1-5:30), 066, 0171, 88 (Paavalin kirjeet), 1646 (Apt), 1739

Käsikirjoitusten valtavirran arvostetuimmat käsikirjoitukset:

\mathfrak{M} = Itäisen Bysantin tyyppin myöhäiset käsikirjoitukset, jotka edustavat Uuden testamentin käsikirjoitusten 'valtavirtaa' (*Majority text*, aiemmin *Koine text*). Yleensä tähän tyyppiin luetaan mukaan myös seuraavat tärkeät ja varhaisemmatkin käsikirjoitukset:

- Evankeliumit: K 017, N 022, P 024, Q 026, Γ 036, Δ 037, 0292, 28 (Mk), 565, 579, 700, 892, 1241, 1424, 2542 (Mk Lk), ℓ 844, ℓ 2211
- Apostolien teot: L 019, 81, 323, 614, 945, 1175, 1241, 1505
- Paavalin kirjeet ja Heprealaiskirje: K 017, L 019, P 024, 81, 104, 365, 630, 1175, 1241, 1505, 1506, 2464, ℓ 249, ℓ 846
- Jaakobin, Pietarin, Johanneksen ja Juudan kirjeet: K 017, L 019, 81, 323, 614, 630, 1241, 1505
- Ilmestyskirja jakautuu Bysantin teksteissä kahteen erilaiseen tekstitradiitioon \mathfrak{M}^A ja \mathfrak{M}^K , joista \mathfrak{M}^A -tekstejä on paljon ja niissä on mukana Andreas Kesarealaisen kommentaari, mutta vähemmistönä oleva \mathfrak{M}^K -tekstitradiitio edustaa paremmin itäisen Bysantin tyyppin muita käsikirjoituksia
- Muut tärkeimmät \mathfrak{M} -käsikirjoitukset voit katsoa kirjoituksen lopusta kohdasta Muita minuskelikäkikirjoituksia sivulta 31

Uuden testamentin eri kirjojen kriittisen *Novum*-tekstin (Nestle-Aland) luomisessa on käytetty paljon eri käsikirjoituksia. Tästä kirjakohtaisesta listasta näet kaikki ne käsikirjoitukset, joita kunkin kirjan

pohjatekstin valmistamisessa on käytetty ja joihin kriittisessä tekstiapparaatissa eniten viitataan teoksessa NOVUM TESTAMENTUM GRAECE ET LATINE (Nestle & Aland 2002).

Kriittinen *Novum*-teksti ei noudata käsikirjoitusten 'valtavirtaa', siis itäistä Bysantin tyyppiä, vaan pohjautuu jos mahdollista vanhimpiin aleksandrialaista tyyppiä edustaviin papyruksiin ja majuskelikäsikirjoituksiin. Seuraavassa listassa on esitetty kirjakohtaisesti kaikki ensisijaisesti eniten siteeratut käsikirjoitukset, joihin kunkin kirjan kriittinen teksti perustuu.

HUOMAA ! 1. Papyruksilla on merkinä ϛ ja numero yläviihteenä

2. Tärkeimmät kodeksit on nimetty myös kirjaimilla numeron lisäksi (esim. Ɑ, A, B, Γ, Δ, jne.)

3. Isoilla kirjaimilla kirjoitetun majuskelikäsikirjoituksen numeron edessä on aina nolla

4. Pienillä kirjaimilla kirjoitetun minuskelikäsikirjoituksen numeron edessä ei ole koskaan nollaa

5. Erityisen tärkeät käsikirjoitukset, varsinkin papyrukset, on merkitty huutomerkillä !

• **Matteuksen evankeliumi (Matteus, Mt)**

– *Papyrukset:* ϛ^{1!}, ϛ¹⁹, ϛ²¹, ϛ²⁵, ϛ³⁵, ϛ^{37!}, ϛ⁴⁴, ϛ^{45!}, ϛ^{53!}, ϛ⁶², ϛ^{64(+67)!}, ϛ^{70!}, ϛ^{71!}, ϛ⁷³, ϛ^{77!}, ϛ⁸³, ϛ⁸⁶, ϛ⁹⁶, ϛ^{101!}, ϛ^{102!}, ϛ^{103!}, ϛ^{104!}, ϛ¹⁰⁵, ϛ¹¹⁰

– *Majuskelikäsikirjoitukset:* Ɑ 01, A 02, B 03, C 04, D 05, K 017, L 019, N 022, P 024, W 032, Z 035, Γ 036, Δ 037, Θ 038, 058, 067, 071, 073, 078, 085, 087, 089, 094, 0102, 0106, 0107, 0118, 0128, 0148, 0160, 0161, 0164, 0170, 0171!, 0200, 0204, 0231, 0234, 0237, 0242, 0249, 0271, 0275, 0277, 0281, 0293, 0298

– *Minuskelikäsikirjoitukset:* 33, 565, 679, 700, 892, 1241, 1424; lektionariot ℓ 844, ℓ 2211; *f*¹- ja *f*¹³-minuskeliperheet

• **Markuksen evankeliumi (Markus, Mk)**

– *Papyrukset:* ϛ^{45!}, ϛ⁸⁴, ϛ⁸⁸

– *Majuskeli- ja minuskelikäsikirjoitukset:* Ɑ 01, A 02, B 03, C 04, D 05, K 017, L 019, N 022, P 024, W 032, Γ 036, Δ 037, Θ 038, Ψ 044, 059, 067, 069, 072, 083, 087, 099, 0107, 0126, 0130, 0131, 0132, 0143, 0146, 0167, 0184, 0187, 0188, 0213, 0214, 0269, 0274, 0292

– *Minuskelikäsikirjoitukset:* 28, 33, 565, 679, 700, 892, 1241, 1424, 2427, 2542; lektionariot ℓ 844, ℓ 2211; *f*¹- ja *f*¹³-minuskeliperheet

• **Luukkaan evankeliumi (Luukas, Lk)**

– *Papyrukset:* ϛ³, ϛ^{4!}, ϛ⁷, ϛ⁴², ϛ^{45!}, ϛ^{69!}, ϛ^{75!}, ϛ⁸², ϛ⁹⁷, ϛ^{111!}

– *Majuskelikäsikirjoitukset:* Ɑ 01, A 02, B 03, C 04, D 05, K 017, L 019, N 022, P 024, Q 026, T 029, W 032, Γ 036, Δ 037, Θ 038, Ξ 040, Ψ 044, 070, 078, 079, 0102, 0108, 0115, 0130, 0147, 0171!, 0177, 0181, 0182, 0239, 0266, 0279, 0291, 0303

– *Minuskelikäsikirjoitukset:* 33, 565, 679, 700, 892, 1241, 1424, 2542; lektionariot ℓ 844, ℓ 2211; *f*¹- ja *f*¹³-minuskeliperheet

• **Johanneksen evankeliumi (Johannes, Jh)**

– *Papyrukset:* ϛ², ϛ^{5!}, ϛ⁶, ϛ^{22!}, ϛ^{28!}, ϛ³⁶, ϛ^{39!}, ϛ⁴⁴, ϛ^{45!}, ϛ^{52!}, ϛ⁵⁵, ϛ⁵⁹, ϛ⁶⁰, ϛ⁶³, ϛ^{66!}, ϛ^{75!}, ϛ⁷⁶, ϛ^{80!}, ϛ⁸⁴, ϛ^{90!}, ϛ⁹³, ϛ^{95!}, ϛ^{106!}, ϛ^{107!}, ϛ^{108!}, ϛ^{109!}

– *Majuskelikäsikirjoitukset:* Ɑ 01, A 02, B 03, C 04, D 05, K 017, L 019, N 022, P 024, Q 026, T 029, W 032, Γ 036, Δ 037, Θ 038, Ψ 044, 050, 060, 068, 070, 078, 083, 086, 087, 091, 0101, 0105, 0109, 0127, 0145, 0162!, 0210, 0216, 0217, 0218, 0234, 0238, 0256, 0260, 0299, 0301

– *Minuskelikäsikirjoitukset:* 33, 565, 679, 700, 892, 1241, 1424; lektionariot ℓ 844, ℓ 2211; *f*¹- ja *f*¹³-minuskeliperheet

• **Apostolien teot (Apt)**

– *Papyrukset:* ϛ⁸, ϛ^{29!}, ϛ³³⁽⁺⁵⁸⁾, ϛ^{38!}, ϛ⁴¹, ϛ^{45!}, ϛ^{48!}, ϛ⁵⁰, ϛ^{53!}, ϛ⁵⁶, ϛ⁵⁷, ϛ⁷⁴, ϛ^{91!}, ϛ¹¹²

– *Majuskelikäsikirjoitukset:* Ɑ 01, A 02, B 03, C 04, D 05, E 08, L 019, Ψ 044, 048, 057, 066, 076, 077, 095, 096, 097, 0140, 0165, 0166, 0175, 0189!, 0236, 0244, 0294

– *Minuskelikäsikirjoitukset:* 6, 33, 81, 104, 189, 323, 326, 424, 453, 614, 945, 1175, 1241, 1505, 1704, 1739, 1884, 1891, 2147, 2464, 2495, 2818

- Paavalin kirje roomalaisille (Roomalaiskirje, **Rm**)
 - *Papyrukset:* ϩ¹⁰, ϩ²⁶, ϩ²⁷!, ϩ³¹, ϩ⁴⁰!, ϩ⁴⁶!, ϩ⁶¹, ϩ⁹⁴, ϩ⁹⁹, ϩ¹¹³!
 - *Majuskelikäsikirjoitukset:* ⚭ 01, A 02, B 03, C 04, D 05, F 010, G 012, K 018, L 019, P 025, Ψ 044, 048, 0172, 0209, 0219, 0220!, 0221, 0278, 0285, 0289
 - *Minuskelikäsikirjoitukset:* 6, 33, 81, 104, 323, 326, 365, 424, 614, 630, 945, 1175, 1241, 1505, 1506, 1739, 1881, 2464, 2495; lektionariot ℓ 249, ℓ 846
- Paavalin ensimmäinen kirje korinttilaisille (1. Korinttolaiskirje, **1Kor**)
 - *Papyrukset:* ϩ¹¹, ϩ¹⁴, ϩ¹⁵!, ϩ³⁴, ϩ⁴⁶!, ϩ⁶¹, ϩ⁶⁸
 - *Majuskelikäsikirjoitukset:* ⚭ 01, A 02, B 03, C 04, D 05, F 010, G 012, H 015, I 016, K 018, L 019, P 025, Ψ 044, 048, 075, 088, 0121, 0185, 0199, 0201, 0222, 0243, 0270, 0278, 0285, 0289
 - *Minuskelikäsikirjoitukset:* 6, 33, 81, 104, 323, 326, 365, 424, 614, 630, 945, 1175, 1241, 1505, 1506, 1739, 1881, 2464, 2495; lektionariot ℓ 249, ℓ 846
- Paavalin toinen kirje korinttilaisille (2. Korinttolaiskirje, **2Kor**)
 - *Papyrukset:* ϩ³⁴, ϩ⁴⁶!, ϩ⁹⁹
 - *Majuskelikäsikirjoitukset:* ⚭ 01, A 02, B 03, C 04, D 05, F 010, G 012, H 015, I 016, K 018, L 019, P 025, Ψ 044, 048, 098, 0121, 0186, 0209, 0223, 0225, 0243, 0278, 0285, 0296
 - *Minuskelikäsikirjoitukset:* 6, 33, 81, 104, 323, 326, 365, 424, 614, 630, 945, 1175, 1241, 1505, 1506, 1739, 1881, 2464, 2495; lektionariot ℓ 249, ℓ 846
- Paavalin kirje galatalaisille (Galatalaiskirje, **Gal**)
 - *Papyrukset:* ϩ⁴⁶!, ϩ⁵¹, ϩ⁹⁹
 - *Majuskelikäsikirjoitukset:* ⚭ 01, A 02, B 03, C 04, D 05, F 010, G 012, H 015, I 016, K 018, L 019, P 025, Ψ 044, 062, 0122, 0176, 0254, 0261, 0278
 - *Minuskelikäsikirjoitukset:* 6, 33, 81, 104, 323, 326, 365, 424, 614, 630, 945, 1175, 1241, 1505, 1506, 1739, 1881, 2464, 2495; lektionariot ℓ 249, ℓ 846
- Paavalin kirje efesolaisille (Efesolaiskirje, **Ef**)
 - *Papyrukset:* ϩ⁴⁶!, ϩ⁴⁹!, ϩ⁹²!, ϩ⁹⁹
 - *Majuskelikäsikirjoitukset:* ⚭ 01, A 02, B 03, C 04, D 05, F 010, G 012, I 016, K 018, L 019, P 025, Ψ 044, 048, 082, 0278, 0285
 - *Minuskelikäsikirjoitukset:* 6, 33, 81, 104, 323, 326, 365, 424, 614, 630, 945, 1175, 1241, 1505, 1506, 1739, 1881, 2464, 2495; lektionariot ℓ 249, ℓ 846
- Paavalin kirje filippiläisille (Filippiläiskirje, **Fil**)
 - *Papyrukset:* ϩ¹⁶!, ϩ⁴⁶!, ϩ⁶¹
 - *Majuskelikäsikirjoitukset:* ⚭ 01, A 02, B 03, C 04, D 05, F 010, G 012, I 016, K 018, L 019, P 025, Ψ 044, 048, 075, 0278, 0282
 - *Minuskelikäsikirjoitukset:* 6, 33, 81, 104, 323, 326, 365, 424, 614, 630, 945, 1175, 1241, 1505, 1506, 1739, 1881, 2464, 2495; lektionariot ℓ 249, ℓ 846
- Paavalin kirje kolossalaisille (Kolossalaiskirje, **Kol**)
 - *Papyrukset:* ϩ⁴⁶!, ϩ⁶¹
 - *Majuskelikäsikirjoitukset:* ⚭ 01, A 02, B 03, C 04, D 05, F 010, G 012, H 015, I 016, K 018, L 019, P 025, Ψ 044, 048, 075, 0198, 0208, 0278
 - *Minuskelikäsikirjoitukset:* 6, 33, 81, 104, 323, 326, 365, 424, 614, 630, 945, 1175, 1241, 1505, 1506, 1739, 1881, 2464, 2495; lektionariot ℓ 249, ℓ 846
- Paavalin ensimmäinen kirje tessalonikalaisille (1. Tessalonikalaiskirje, **1Ts**)
 - *Papyrukset:* ϩ³⁰!, ϩ⁴⁶!, ϩ⁶¹, ϩ⁶⁵!
 - *Majuskelikäsikirjoitukset:* ⚭ 01, A 02, B 03, C 04, D 05, F 010, G 012, H 015, I 016, K 018, L 019, P 025, Ψ 044, 048, 0183, 0208, 0226, 0278
 - *Minuskelikäsikirjoitukset:* 6, 33, 81, 104, 323, 326, 365, 424, 614, 630, 945, 1175, 1241, 1505, 1506, 1739, 1881, 2464, 2495; lektionariot ℓ 249, ℓ 846
- Paavalin toinen kirje tessalonikalaisille (2. Tessalonikalaiskirje, **2Ts**)

- *Papyrukset*: $\wp^{30!}$, $\wp^{92!}$
- *Majuskelikäsi*kirjoitukset: \aleph 01, A 02, B 03, D 05, F 010, G 012, I 016, K 018, L 019, P 025, Ψ 044, 0111, 0278
- *Minuskelikäsi*kirjoitukset: 6, 33, 81, 104, 323, 326, 365, 424, 614, 630, 945, 1175, 1241, 1505, 1506, 1739, 1881, 2464, 2495; lektionariot ℓ 249, ℓ 846
- Paavalin ensimmäinen kirje Timoteukselle (1. Timoteus, **1Tm**)
- *Majuskelikäsi*kirjoitukset: \aleph 01, A 02, C 04, D 05, F 010, G 012, H 015, I 016, K 018, L 019, P 025, Ψ 044, 048, 0241, 0259, 0262, 0285
- *Minuskelikäsi*kirjoitukset: 6, 33, 81, 104, 323, 326, 365, 424, 614, 630, 945, 1175, 1241, 1505, 1506, 1739, 1881, 2464, 2495; lektionariot ℓ 249, ℓ 846
- Paavalin toinen kirje Timoteukselle (2. Timoteus, **2Tm**)
- *Majuskelikäsi*kirjoitukset: \aleph 01, A 02, C 04, D 05, F 010, G 012, H 015, I 016, K 018, L 019, P 025, Ψ 044, 048
- *Minuskelikäsi*kirjoitukset: 6, 33, 81, 104, 323, 326, 365, 424, 614, 630, 945, 1175, 1241, 1505, 1506, 1739, 1881, 2464, 2495; lektionariot ℓ 249, ℓ 846
- Paavalin kirje Titukselle (Titus, **Tit**)
- *Papyrukset*: $\wp^{32(!)}$, \wp^{61}
- *Majuskelikäsi*kirjoitukset: \aleph 01, A 02, C 04, D 05, F 010, G 012, H 015, I 016, K 018, L 019, P 025, Ψ 044, 048, 088, 0240, 0278
- *Minuskelikäsi*kirjoitukset: 6, 33, 81, 104, 323, 326, 365, 424, 614, 630, 945, 1175, 1241, 1505, 1506, 1739, 1881, 2464, 2495; lektionariot ℓ 249, ℓ 846
- Paavalin kirje Filemonille (Filemon, **File**)
- *Papyrukset*: \wp^{61} , $\wp^{87!}$
- *Majuskelikäsi*kirjoitukset: \aleph 01, A 02, C 04, D 05, F 010, G 012, I 016, K 018, L 019, P 025, Ψ 044, 048, 0278
- *Minuskelikäsi*kirjoitukset: 6, 33, 81, 104, 323, 326, 365, 424, 614, 630, 945, 1175, 1241, 1505, 1506, 1739, 1881, 2464, 2495; lektionariot ℓ 249, ℓ 846
- Kirje heprealaisille (Heprealaiskirje, **Hep**)
- *Papyrukset*: $\wp^{12!}$, $\wp^{13!}$, \wp^{17} , $\wp^{46!}$, \wp^{79} , \wp^{89} , $\wp^{114!}$, \wp^{116}
- *Majuskelikäsi*kirjoitukset: \aleph 01, A 02, B 03, C 04, D 05, H 015, I 016, K 018, L 019, P 025, Ψ 044, 048, 0122, 0227, 0228, 0243, 0252, 0278, 0285
- *Minuskelikäsi*kirjoitukset: 6, 33, 81, 104, 323, 326, 365, 424, 614, 630, 945, 1175, 1241, 1505, 1506, 1739, 1881, 2464, 2495; lektionariot ℓ 249, ℓ 846
- Jaakobin kirje (Jaakob, **Jaak**)
- *Papyrukset*: $\wp^{20!}$, $\wp^{23!}$, \wp^{54} , \wp^{74} , $\wp^{100!}$
- *Majuskelikäsi*kirjoitukset: \aleph 01, A 02, B 03, C 04, K 018, L 019, P 025, Ψ 044, 048, 0166, 0173, 0246
- *Minuskelikäsi*kirjoitukset: 33, 69, 81, 322, 323, 614, 623, 630, 945, 1241, 1243, 1505, 1739, 1846, 1852, 1881, 2298, 2464, 2495
- Pietarin ensimmäinen kirje (1. Pietari, **1Pt**)
- *Papyrukset*: $\wp^{72!}$, \wp^{74} , \wp^{81}
- *Majuskelikäsi*kirjoitukset: \aleph 01, A 02, B 03, C 04, K 018, L 019, P 025, Ψ 044, 048, 0206, 0247, 0285
- *Minuskelikäsi*kirjoitukset: 33, 69, 81, 322, 323, 614, 623, 630, 945, 1241, 1243, 1505, 1739, 1846, 1852, 1881, 2298, 2464, 2495
- Pietarin toinen kirje (2. Pietari, **2Pt**)
- *Papyrukset*: $\wp^{72!}$, \wp^{74}
- *Majuskelikäsi*kirjoitukset: \aleph 01, A 02, B 03, C 04, K 018, L 019, P 025, Ψ 044, 048, 0156, 0209, 0247
- *Minuskelikäsi*kirjoitukset: 33, 69, 81, 322, 323, 614, 623, 630, 945, 1241, 1243, 1505, 1739, 1846, 1852, 1881, 2298, 2464, 2495
- Johanneksen ensimmäinen kirje (1. Johannes, **1Jh**)
- *Papyrukset*: $\wp^{9!}$, \wp^{74}

- *Majuskelikäsikirjoitukset*: Ⲛ 01, A 02, B 03, C 04, K 018, L 019, P 025, Ψ 044, 048, 0245, 0296
 - *Minuskelikäsikirjoitukset*: 33, 69, 81, 322, 323, 614, 623, 630, 945, 1241, 1243, 1505, 1739, 1846, 1852, 1881, 2298, 2464, 2495
 - Johanneksen toinen kirje (2. Johannes, **2Jh**)
 - *Papyrukset*: ⲡ⁷⁴
 - *Majuskelikäsikirjoitukset*: Ⲛ 01, A 02, B 03, K 018, L 019, P 025, Ψ 044, 048, 0232
 - *Minuskelikäsikirjoitukset*: 33, 69, 81, 322, 323, 614, 623, 630, 945, 1241, 1243, 1505, 1739, 1846, 1852, 1881, 2298, 2464, 2495
 - Johanneksen kolmas kirje (3. Johannes, **3Jh**)
 - *Papyrukset*: ⲡ⁷⁴
 - *Majuskelikäsikirjoitukset*: Ⲛ 01, A 02, B 03, C 04, K 018, L 019, P 025, Ψ 044, 048, 0251
 - *Minuskelikäsikirjoitukset*: 33, 69, 81, 322, 323, 614, 623, 630, 945, 1241, 1243, 1505, 1739, 1846, 1852, 1881, 2298, 2464, 2495
 - Juudan kirje (Juuda, **Juud**)
 - *Papyrukset*: ⲡ^{72!}, ⲡ⁷⁴, ⲡ^{78!}
 - *Majuskelikäsikirjoitukset*: Ⲛ 01, A 02, B 03, C 04, K 018, L 019, P 025, Ψ 044, 0251
 - *Minuskelikäsikirjoitukset*: 33, 69, 81, 322, 323, 614, 623, 630, 945, 1241, 1243, 1505, 1739, 1846, 1852, 1881, 2298, 2464, 2495
 - Johanneksen ilmestys (Ilmestyskirja, **Ilm**)
 - *Papyrukset*: ⲡ^{18!}, ⲡ²⁴, ⲡ⁴³, ⲡ^{47!}, ⲡ⁸⁵, ⲡ^{98!}, ⲡ^{115!}
 - *Majuskelikäsikirjoitukset*: Ⲛ 01, A 02, C 04, P 025, 046, 051, 0163, 0169, 0207, 0229
 - *Minuskelikäsikirjoitukset*: 1006, 1611, 1841, 1854, 2030, 2050, 2053, 2062, 2329, 2344, 2351, 2377
-

8. UUDEN TESTAMENTIN TÄRKEIMMÄT KÄSIKIRJOITUKSET

Nykyisin Egyptistä löytyneitä *papyrus*-fragmentteja pidetään kaikista tärkeimpinä Uuden testamentin käsikirjoituksina, vaikka ne kaikki ovat vain pieniä muutaman jakeen pätkiä alkuperäisistä teksteistä. Melko suuri osa papyruksista on ajoitettu 200- ja 300-luvuille, mutta niitä tunnetaan myös 600- ja 700-luvuilta.

Papyrusten jälkeen arvostetuimmat käsikirjoitukset ovat pergamentista valmistettuja kreikan isoilla kirjaimilla kirjoitettuja majuskelikäsikirjoituksia, koska ne ovat keskimäärin minuskelikäsikirjoituksia vanhempia.

Pienillä kreikan kirjaimilla kirjoitettuja minuskelikäsikirjoituksia tunnetaan niin paljon, että vain vanhimpia tai muuten edustavia tekstejä arvostetaan nykyisessä tiedemaailmassa.

Monet tärkeät kodeksit on kirjain- ja numerokoodien lisäksi vielä nimetty sijaintipaikan mukaan, esimerkiksi *Codex Sinaiticus* (Ⲛ 01), *Codex Alexandrinus* (A 02) ja *Codex Vaticanus* (B 03).

8.1. TÄRKEIMMÄT PAPYRUKSET (lat. *papȳrus*, *papȳrī*)

Papyruksista ei käytetä erityisiä nimiä, vaan niitä merkitään symbolilla ⲡ ja numerolla, joka on yleensä yläviitteenä. Tosin joitakin tärkeitä papyruksia nimitetään niiden sijaintipaikan mukaan niin kuin kodeksejakin, esimerkiksi ⲡ⁶⁴ on *Magdalen Papyrus*. Lähes kaikki tunnetut papyrukset on löydetty vasta 1900-luvulla Egyptistä ja niistä on säilynyt meidän päiviimme vain pieniä katkelmia. Papyruksista tunnetaan kaikkia eri käsikirjoitustyyppisiä, vaikka useimmat niistä ovatkin aleksandrialaisen tyypin kannalla. Kaikki seuraavan listan papyrukset kuuluvat ensisijaisesti eniten siteerattujen käsikirjoitusten ryhmään Uuden testamentin kriittisessä tekstissä (myöhemmin

kodekseilla siitä on merkinä tähti: *).

Lyhenteiden merkitykset (ei sijaintipaikkojen lyhenteitä)

(+ ...) yhdistetty (käsikirjoitukset on yhdistetty samaan käsikirjoitukseen kuuluviksi)

-l. -luku, -luvulta (sataluku johon käsikirjoitus on ajoitettu)

n. noin vuodelta

Kirjojen lyhenteet: **Mt Mk Lk Jh Apt Rm 1Kor 2Kor Gal Ef Fil Kol 1Ts 2Ts 1Tm 2Tm Tit File Hep Jaak 1Pt 2Pt 1Jh 2Jh 3Jh Juud Ilm**

No.	Ikä	Sijaintipaikka ja kokoelmakoodi	Sisältö
Ⓟ ¹	200-l.	Philadelphia, Univ. of Penns., Univ. Mus. of Arch. and Anthr., Egypt. Sect., E 2746; P. Oxy. 2	Mt 1:1-9, 1:12, 1:14-20
Ⓟ ²	500-l.	Firenze, Mus. Egizio, Inv. 7134	Jh 12:12-15
Ⓟ ³	5/600-l.	Wien, Österr. Nat. Bibl., Pap. G. 2323	Lk 7:36-45; 10:38-42
Ⓟ ⁴	200-l.	Paris, Bibl. Nat., Suppl. Gr. 1120	Lk 1:58-59; 1:62-2:1, 2:6-7; 3:8-4:2, 4:29-32, 4:34-35; 5:3-8; 5:30-6:16
Ⓟ ⁵	200-l.	London, Brit. Libr., Inv. 782. 2484; P. Oxy. 208. 1781	Jh 1:23-31, 1:33-40; 16:14-30; 20:11-17, 20:19-20, 20:22-25
Ⓟ ⁶	300-l.	Strasbourg, Bibl. Nat. et Univ., P. Copt. 379. 381. 382. 384	Jh 10:1-2, 10:4-7, 10:9-10; 11:1-8, 11:45-52
Ⓟ ⁷	2-300-l.	Kiev, Centr. Nauč. Bibl., F. 301 (KDA) 553 p	Lk 4:1-3
Ⓟ ⁸	300-l.	Berlin, Staatl. Mus., Inv. 8683	Apt 4:31-37; 5:2-9; 6:1-6, 6:8-15
Ⓟ ⁹	200-l.	Cambridge (Mass.), Harvard Univ., Semit. Mus., Inv. 3736; P. Oxy. 402	1Jh 4:11-12, 4:14-17
Ⓟ ¹⁰	300-l.	Cambridge (Mass.), Harvard Univ., Semit. Mus., Inv. 2218; P. Oxy. 209	Rm 1:1-7
Ⓟ ¹¹ (+ Ⓟ ¹⁴ ?)	500-l.	St.Petersburg, Ross. Nac. Bibl., Gr. 258 A	1Kor 1:17-22; 2:9-12, 2:14; 3:1-3, 3:5-6; 4:3-5:5, 5:7-8; 6:5-9, 6:11-18; 7:3-6, 7:10-14
Ⓟ ¹²	200-l.	New York, Pierpont Morgan Libr., Pap. G. 3	Hep 1:1
Ⓟ ¹³	2/300-l.	London, Brit. Libr., Inv. 1532v; P. Oxy. 657; Kairo, Egyptian Museum, PSI 1292	Hep 2:14-5:5; 10:8-22; 10:29-11:13; 11:28-12:17
Ⓟ ¹⁴ (+ Ⓟ ¹¹ ?)	500-l.	Sinai, Katharinen-Kl., P. Sinai II, Harris 14	1Kor 1:25-27; 2:6-8; 3:8-10, 3:20
Ⓟ ¹⁵	200-l.	Kairo, Egyptian Mus., JE 47423; P. Oxy. 1008	1Kor 7:18-8:4
Ⓟ ¹⁶	2/300-l.	Kairo, Egyptian Mus., JE 47424; P. Oxy. 1009	Fil 3:10-17; 4:2-8
Ⓟ ¹⁷	300-l.	Cambridge, Univ. Libr., Add. Mss. 5893; P. Oxy. 1078	Hep 9:12-19
Ⓟ ¹⁸	2/300-l.	London, Brit. Libr., Inv. 2053v; P. Oxy. 1079	Ilm 1:4-7
Ⓟ ¹⁹	3/400-l.	Oxford, Bodl. Libr., Gr. bibl. d. 6 (P); P. Oxy. 1170	Mt 10:32-11:5
Ⓟ ²⁰	200-l.	Princeton, Univ. Libr., P. Princ. Am 4117; P. Oxy. 1171	Jaak 2:19-3:9
Ⓟ ²¹	3/400-l.	Allentown, Muhlenberg Coll., Theol. Pap. 3; P. Oxy. 1227	Mt 12:24-26, 12:32-33
Ⓟ ²²	200-l.	Glasgow, Univ. Libr., Ms. Gen. 1026/13; P. Oxy. 1228	Jh 15:25-16:2, 16:21-32
Ⓟ ²³	200-l.	Urbana, Univ. of Illinois, G. P. 1229; P. Oxy. 1229	Jaak 1:10-12, 10:15-18
Ⓟ ²⁴	300-l.	Newton Centre, Andover Newton Theol. School, F. Trask Libr., OP 1230; P. Oxy. 1230	Ilm 5:5-8; 6:5-8
Ⓟ ²⁵	300-l.	Berlin, Staatl. Mus., Inv. 16388	Mt 18:32-34; 19:1-3, 19:5-7, 19:9-10
Ⓟ ²⁶	n. 600	Dallas, Southern Meth. Univ., Bridwell Libr.; P. Oxy. 1354	Rm 1:1-16
Ⓟ ²⁷	200-l.	Cambridge, Univ. Libr., Add. Mss. 7211; P. Oxy. 1355	Rm 8:12-22, 8:24-27; 8:33-9:3, 9:5-9
Ⓟ ²⁸	200-l.	Berkeley, Pacific School of Rel., Palestine Inst. Museum, Pap. 2; P. Oxy. 1596	Jh 6:8-12, 6:17-22
Ⓟ ²⁹	200-l.	Oxford, Bodl. Libr., Gr. bibl. g. 4 (P); P. Oxy. 1597	Apt 26:7-8, 26:20
Ⓟ ³⁰	200-l.	Gent, Univ., Centr. Bibl., Inv. 61; P. Oxy. 1598	1Ts 4:12-13, 4:16-17; 5:3, 5:8-10, 5:12-18, 5:25-28; 2Ts

‡ ³¹	600-l.	Manchester, J. Rylands Univ. Libr., Gr. P. 4; P. Ryl. 4	1:1-2 Rm 12:3-8
‡ ³²	n. 200	Manchester, J. Rylands Univ. Libr., Gr. P. 5; P. Ryl. 5	Tit 1:11-15; 2:3-8
‡ ³³ (+ ‡ ⁵⁸)	500-l.	Wien, Österr. Nat. Bibl., Pap. G. 17973. 26133. 35831 (= ‡ ⁵⁸); 39783	Apt 7:6-10, 7:13-18; 15:21-24, 15:26-32
‡ ³⁴	600-l.	Wien, Österr. Nat. Bibl., Pap. G. 39784	1Kor 16:4-7, 16:10; 2Kor 5:18-21; 10:13-14; 11:2, 11:4, 11:6-7
‡ ³⁵	300-l. (?)	Firenze, Bibl. Medicea Laurenziana; PSI 1	Mt 25:12-15, 25:20-23
‡ ³⁶	500-l.	Firenze, Bibl. Medicea Laurenziana; PSI 3	Jh 3:14-18, 3:31-32, 3:34-35
‡ ³⁷	2/300-l.	Ann Arbor, Univ. of Michigan, Inv. 1570; P. Mich. 137	Mt 26:19-52
‡ ³⁸	n. 300	Ann Arbor, Univ. of Michigan, Inv. 1571; P. Mich. 138	Apt 18:27-19:6, 19:12-16
‡ ³⁹	200-l.	Rochester, Ambrose Swasey Libr., Inv. 8864; P. Oxy. 1780	Jh 8:14-22
‡ ⁴⁰	200-l.	Heidelberg, Inst. für Papyrologie der Univ., P. Heid. Inv. G. 645	Rm 1:24-27; 1:31-2:3; 3:21-4:8; 6:4-5, 6:16; 9:16-17, 9:27
‡ ⁴¹	700-l.	Wien, Österr. Nat. Bibl., Pap. K. 7377. 7384. 7396. 7426. 7541-48. 7731. 7912. 7914	Apt 17:28-18:2, 18:17-18, 18:22-25, 18:27; 19:1-4, 19:6-8, 19:13-16, 19:18-19; 20:9-13, 20:15-16, 20:22-24, 20:26-38; 21:1-4, 21:26-27; 22:11-14, 22:16-17
‡ ⁴²	6/700-l.	Wien, Österr. Nat. Bibl., Pap. K. 8706	Lk 1:54-55; 2:29-32
‡ ⁴³	5/600-l.	London, Brit. Libr., Inv. 2241	Ilm 2:12-13; 15:8-16:2
‡ ⁴⁴	5/600-l.	New York, Metropol. Mus. of Art, Dep. of Egypt. Art, Inv. 14. 1. 527	Mt 17:1-3, 17:6-7; 18:15-17, 18:19; 25:8-10; Jh 9:3-4; 10:8-14; 12:16-18
‡ ⁴⁵	200-l.	Dublin, Chester Beatty Libr., P. Chester Beatty I; Wien, Österr. Nat. Bibl., Pap. G. 31974	Mt 20:24-32; 21:13-19; 25:41-26:39; Mk 4:36-40; 5:15-26; 5:38-6:3, 6:16-25, 6:36-50; 7:3-15; 7:25-8:1, 8:10-26; 8:34-9:9, 9:18-31; 11:27-12:1, 12:5-8, 12:13-19, 12:24-28; Lk 6:31-41; 6:45-7:7; 9:26-41; 9:45-10:1, 10:6- 22; 10:26-11:1, 11:6-25, 11:28-46; 11:50-12:12, 12:18- 37; 12:42-13:1, 13:6-24; 13:29-14:10, 14:17-33; Jh 4:51, 4:54; 5:21, 5:24; 10:7-25; 10:30-11:10, 11:18-36, 11:42- 57; Apt 4:27-36; 5:10-21, 5:30-39; 6:7-7:2, 7:10-21, 7:32-41; 7:52-8:1, 8:14-25; 8:34-9:6, 9:16-27; 9:35-10:2, 10:10-23, 10:31-41; 11:2-14, 11:24-12:5, 12:13-22; 13:6- 16, 13:25-36; 13:46-14:3, 14:15-23; 15:2-7, 15:19-27; 15:38-16:4, 16:15-21, 16:32-40; 17:9-17
‡ ⁴⁶	n. 200	Dublin, Chester Beatty Libr., P. Chester Beatty II; Ann Arbor, Univ. of Michigan, Inv. 6238	Rm 5:17-6:3, 6:5-14; 8:15-25, 8:27-35; 8:37-9:32; 10:1-11:22, 11:24-33; 11:35-15:9; 15:11-16:27; 1Kor 1:1-9:2; 9:4-14:14; 14:16-15:15; 15:17-16:22; 2Kor 1:1- 11:10, 11:12-21; 11:23-13:13; Gal 1:1-8; 1:10-2:9, 2:12- 21; 3:2-29; 4:2-18; 4:20-5:17; 5:20-6:8, 6:10-18; Ef 1:1- 2:7; 2:10-5:6; 5:8-6:6, 6:8-18, 6:20-24; Fil 1:1, 1:5-15, 1:17-28; 1:30-2:12, 2:14-27; 2:29-3:8, 3:10-21; 4:2-12, 4:14-23; Kol 1:1-2, 1:5-13, 1:16-24; 1:27-2:19; 2:23- 3:11, 3:13-24; 4:3-12, 4:16-18; 1Ts 1:1; 1:9-2:3; 5:5-9, 5:23-28; Hep 1:1-9:16; 9:18-10:20, 10:22-30; 10:32- 13:25
‡ ⁴⁷	200-l.	Dublin, Chester Beatty Libr., P. Chester Beatty III	Ilm 9:10-11:3; 11:5-16:15; 16:17-17:2
‡ ⁴⁸	200-l.	Firenze, Bibl. Medicea Laurenziana; PSI 1165	Apt 23:11-17, 23:25-29
‡ ⁴⁹	200-l.	New Haven, Yale Univ. Libr., P. Yale I 2 + II 86	Ef 4:16-29; 4:32-5:13
‡ ⁵⁰	3/400-l.	New Haven, Yale Univ. Libr., P. Yale I 3	Apt 8:26-32; 10:26-31
‡ ⁵¹	n. 400	Oxford, Ashmolean Mus.; P. Oxy. 2157	Gal 1:2-10, 1:13, 1:16-20
‡ ⁵²	100-l.	Manchester, J. Rylands Univ. Libr., Gr. P. 457	Jh 18:31-33, 18:37-38
‡ ⁵³	200-l.	Ann Arbor, Univ. Libr., Inv. 6652	Mt 26:29-40; Apt 9:33-10:1
‡ ⁵⁴	4/500-l.	Princeton, Univ. Libr., Papyrus Collection, Garrett (former deposit) 7742; P. Princ. 15	Jaak 2:16-18, 2:22-26; 3:2-4
‡ ⁵⁵	5/600-l.	Wien, Österr. Nat. Bibl., Pap. G. 26214	Jh 1:31-33, 1:35-38
‡ ⁵⁶	4/500-l.	Wien, Österr. Nat. Bibl., Pap. G. 19918	Apt 1:1, 1:4-5, 1:7, 1:10-11

פ ⁵⁷	3/400-1.	Wien, Österr. Nat. Bibl., Pap. G. 26020	Apt 4:36-5:2, 5:8-10
פ ⁵⁹	600-1.	New York, Pierpont Morgan Libr., P. Colt 3	Jh 1:26, 1:28, 1:48, 1:51; 2:15-16; 11:40-52; 12:25, 12:29, 12:31, 12:35; 17:24-26; 18:1-2, 18:16-17, 18:22; 21:7, 21:12-13, 21:15, 21:17-20, 21:23
פ ⁶⁰	600-1.	New York, Pierpont Morgan Libr., P. Colt 4	Jh 16:29-30; 16:32-17:6, 17:8-9, 17:11-15, 17:18-25; 18:1-2, 18:4-5, 18:7-16, 18:18-20, 18:23-29, 18:31-37, 18:39-40; 19:2-3, 19:5-8, 19:10-18, 19:20; 19:23-26
פ ⁶¹	n. 700	New York, Pierpont Morgan Libr., P. Colt 5	Rm 16:23-27; 1Kor 1:1-2, 1:4-6; 5:1-3, 5:5-6, 5:9-13; Fil 3:5-9, 3:12-16; Kol 1:3-7, 1:9-13; 4:15; 1Ts 1:2-3; Tit 3:1-5, 3:8-11, 3:14-15; File 4-7
פ ⁶²	300-1.	Oslo, Univ. Bibl., P. Osloensis 1661	Mt 11:25-30
פ ⁶³	n. 500	Berlin, Staatl. Mus., P. 11914	Jh 3:14-18; 4:9-10
פ ⁶⁴ (+ פ ⁶⁷)	n. 200	Oxford, Magdalen Coll., Gr. 17; Barcelona, Fundació Sant Lluç Evang., P. Barc. 1 (= פ ⁶⁷)	Mt 3:9, 3:15; 5:20-22, 5:25-28; 26:7-8, 26:10, 26:14-15, 26:22-23, 26:31-33
פ ⁶⁵	200-1.	Firenze, Ist. Pap. "G. Vitelli"; PSI 1373	1Ts 1:3-2:1, 2:6-13
פ ⁶⁶	n. 200	Cologne, Bibl. Bodmer., P. Bodmer II; Duplin, Chester Beatty Libr., P. Chester Beatty s. n.; Köln, Inst. für Altertumskunde, Inv. Nr. 4274/4298	Jh 1:1-6:11; 6:35-14:26, 14:29-30; 15:2-26; 16:2-4, 16:6-7; 16:10-20:20, 20:22-23; 20:25-21:9
פ ⁶⁸	600-1. (?)	St. Petersburg, Ross. Nac. Bibl., Gr. 258 B	1Kor 4:12-17; 4:19-5:3
פ ⁶⁹	200-1.	Oxford, Ashmolean Mus.; P. Oxy. 2383	Lk 22:41, 22:45-48, 22:58-61
פ ⁷⁰	200-1.	Oxford, Ashmolean Mus.; P. Oxy. 2384; Firenze, Ist. Pap. "G. Vitelli"; PSI inv. CNR 419, 420	Mt 2:13-16; 2:22-3:1; 11:26-27; 12:4-5; 24:3-6, 24:12-15
פ ⁷¹	300-1.	Oxford, Ashmolean Mus.; P. Oxy. 2385	Mt 19:10-11, 19:17-18
פ ⁷²	2/300-1.	Cologne, Bibl. Bodmer., P. Bodmer VII; Città del Vaticano, Bibl. Vat., P. Bodmer VIII	1Pt 1:1-5:14; 2Pt 1:1-3:18; Juud 1-25
פ ⁷³	600-1.	Cologne, Bibl. Bodmer., P. Bodmer L	Mt 25:43; 26:2-3
פ ⁷⁴	600-1.	Cologne, Bibl. Bodmer., P. Bodmer XVII	Apt 1:2-5, 1:7-11, 1:13-15, 1:18-19, 1:22-25; 2:2-4; 2:6-3:26; 4:2-6, 4:8-27; 4:29-27:25; 27:27-28:31; Jk 1:1-6, 1:8-19, 1:21-23, 1:25; 1:27-2:3, 2:5-15, 2:18-22; 2:25-3:1, 3:5-6, 3:10-12, 3:14; 3:17-4:8, 4:11-14; 5:1-3, 5:7-9, 5:12-14, 5:19-20; 1Pt 1:1-2, 1:7-8, 1:13, 1:19-20, 1:25; 2:6-7, 2:11-12, 2:18, 2:24; 3:4-5; 2Pt 2:21; 3:4, 3:11, 3:16; 1Jh 1:1, 1:6; 2:1-2, 2:7, 2:13-14, 2:18-19, 2:25-26; 3:1-2, 3:8, 3:14, 3:19-20; 4:1, 4:6-7, 4:12, 4:16-17; 5:3-4, 5:9-10, 5:17; 2Jh 1, 6-7, 13; 3Jh 6, 12; Juud 3, 7, 12, 18, 24
פ ⁷⁵	200-1.	Cologne, Bibl. Bodmer., P. Bodmer XIV. XV	Lk 3:18-22; 3:33-4:2; 4:34-5:10; 5:37-6:4; 6:10-7:32, 7:35-39, 7:41-43; 7:46-9:2; 9:4-17:15; 17:19-18:18; 22:4-lop; Jh 1:1-11:45, 11:48-57; 12:3-13:10; 14:8-15:10
פ ⁷⁶	500-1.	Wien, Österr. Nat. Bibl., Pap. G. 36102	Jh 4:9, 4:12
פ ⁷⁷	1/200-1.	Oxford, Ashmolean Mus.; P. Oxy. 2683	Mt 23:30-39
פ ⁷⁸	2/300-1.	Oxford, Ashmolean Mus.; P. Oxy. 2684	Juud 4-5, 7-8
פ ⁷⁹	600-1.	Berlin, Staatl. Mus., P. 6774	Hep 10:10-12, 10:28-30
פ ⁸⁰	200-1.	Barcelona, Fundacio Sant Lluç Evang., P. Barc. 83	Jh 3:34
פ ⁸¹	300-1.	Trieste, S. Daris, Inv. 20	1Pt 2:20-3:1, 3:4-12
פ ⁸²	3/400-1.	Strasbourg, Bibl. Nat. et Univ., P. Gr. 2677	Lk 7:32-34, 7:37-38
פ ⁸³	500-1.	Louvain, Bibl. de l'Univ., P. A. M. Kh. Mird 16. 29	Mt 20:23-25, 20:30-31; 23:39-24:1, 24:6
פ ⁸⁴	500-1.	Louvain, Bibl. de l'Univ., P. A. M. Kh. Mird 4. 11. 26. 27	Mk 2:2-5, 2:8-9; 6:30-31, 6:33-34, 6:36-37, 6:39-41; Jh 5:5; 17:3, 17:7-8
פ ⁸⁵	3/400-1.	Strasbourg, Bibl. Nat. et Univ., P. Gr. 1028	Apt 9:19-10:1, 10:5-9
פ ⁸⁶	300-1.	Köln, Univ., Inst. für Altertumskunde, Inv. Nr. 5516	Mt 5:13-16, 5:22-25
פ ⁸⁷	200-1.	Köln, Univ., Inst. für Altertumskunde, Inv. Nr. 12	File 13-15, 24-25
פ ⁸⁸	300-1.	Milano, Univ. Cattolica, P. Med. Inv. 69. 24	Mk 2:1-26
פ ⁸⁹	300-1.	Firenze, Bibl. Medicea Laurenziana, PL III/292	Hep 6:7-9, 6:15-17
פ ⁹⁰	100-1.	Oxford, Ashmolean Mus. 65 6 B. 32/M (3-5)a;	Jh 18:36-19:1; 19:2-7

פ ⁹¹	200-1.	P. Oxy. 3523 Sydney, Macquarie Univ., inv. 360; Milano, Ist. di Pap. dell' Univ., P. Mil. Vogl. inv. 1224	Apt 2:30-37; 2:46-3:2
פ ⁹²	2/300-1.	Kairo, Egyptian Mus., PNarmuthis 69.39a.229a	Ef 1:11-13, 1:19-21; 2Ts 1:4-5, 1:11-12
פ ⁹³	400-1.	Firenze, Ist. Pap. "G. Vitelli"; PSI inv. 108	Jh 13:15-17
פ ⁹⁴	4/500-1.	Kairo, Egyptian Mus., P. Cair. 10730	Rm 6:10-13, 6:19-22
פ ⁹⁵	200-1.	Firenze, Bibl. Medicea Laurenziana, PL II/31	Jh 5:26-29, 5:36-38
פ ⁹⁶	500-1.	Wien, Österr. Nat. Bibl., Pap. K 7244	Mt 3:13-15
פ ⁹⁷	5/600-1.	Dublin, Chester Beatty Libr., P. Chester Beatty XVII	Lk 14:7-14
פ ⁹⁸	100-1. (?)	Kairo, Institut Francais d'Archéologie Orientale, P. IFAO inv. 237b	Ilm 1:13-20
פ ⁹⁹	n. 400	Dublin, Chester Beatty Libr., P. Chester Beatty Ac. 1499, fol. 11-14	Rm 1:1; 2Kor 1:3-6; 1:6-17; 1:20-24; 2:1-9; 2:9-5:13; 5:13-6:3; 6:3-8:13; 8:14-22; 9:2-11:8; 11:9-23; 11:26-13:11; Gal 1:4-11; 1:18-6:15; 1:14-2:4; 2:4-3:19; 3:19-4:9; Ef 1:4-2:21; 1:22(?); 3:8-6:24
פ ¹⁰⁰	2/300-1.	Oxford, Ashmolean Mus.; P. Oxy. 4449	Jaak 3:13-4:4; 4:9-5:1
פ ¹⁰¹	200-1.	Oxford, Ashmolean Mus.; P. Oxy. 4401	Mt 3:10-12; 3:16-4:3
פ ¹⁰²	2/300-1.	Oxford, Ashmolean Mus.; P. Oxy. 4402	Mt 4:11-12; 4:22-23
פ ¹⁰³	1/200-1.	Oxford, Ashmolean Mus.; P. Oxy. 4403	Mt 13:55-56; 14:3-5
פ ¹⁰⁴	100-1.	Oxford, Ashmolean Mus.; P. Oxy. 4404	Mt 21:34-37; 21:43-45(?)
פ ¹⁰⁵	4/500-1.	Oxford, Ashmolean Mus.; P. Oxy. 4406	Mt 27:62-64; 28:2-5
פ ¹⁰⁶	200-1.	Oxford, Ashmolean Mus.; P. Oxy. 4445	Jh 1:29-35; 1:40-46
פ ¹⁰⁷	200-1.	Oxford, Ashmolean Mus.; P. Oxy. 4446	Jh 17:1-2; 17:11
פ ¹⁰⁸	200-1.	Oxford, Ashmolean Mus.; P. Oxy. 4447	Jh 17:23-24; 18:1-5
פ ¹⁰⁹	200-1.	Oxford, Ashmolean Mus.; P. Oxy. 4448	Jh 21:18-20; 21:23-25
פ ¹¹⁰	300-1.	Oxford, Ashmolean Mus.; P. Oxy. 4494	Mt 10:13-15; 10:25-27
פ ¹¹¹	200-1.	Oxford, Ashmolean Mus.; P. Oxy. 4495	Lk 17:11-13; 17:22-23
פ ¹¹²	400-1.	Oxford, Ashmolean Mus.; P. Oxy. 4496	Apt 26:31-32; 27:6-7
פ ¹¹³	200-1.	Oxford, Ashmolean Mus.; P. Oxy. 4497	Rm 2:12-13; 2:29
פ ¹¹⁴	200-1.	Oxford, Ashmolean Mus.; P. Oxy. 4498	Hep 1:7-12
פ ¹¹⁵	2/300-1.	Oxford, Ashmolean Mus.; P. Oxy. 4499	Ilm 2:1-3, 2:13-15, 2:27-29; 3:10-12; 5:8-9; 6:4-6; 8:3-8, 8:11-9:5, 9:7-16, 9:18-10:4, 10:8; 11:5, 11:8-15, 11:18-12:6, 12:9-10, 12:12-17; 13:1-3, 13:6-12, 13:13-16, 13:17-14:3, 14:5-7, 14:10-11, 14:14-16, 14:18-15:1, 15:5-7
פ ¹¹⁶	5/600-1.	Wien, Österr. Nat. Bibl., Pap. G. 42417	Hep 2:9-11; 3:3-6

8.2. TÄRKEIMMÄT KODEKSIT (lat. *cōdex*, *cōdicis*)

8.2.1. MAJUSKELIKÄSIKIRJOITUKSET

Tärkeimmät Uuden testamentin majuskelikäsikirjoitukset on kirjaimen ja numeron lisäksi vielä nimettykin. Numerossa on aina ensimmäisenä numerona nolla, joka erottaa selvästi majuskelikäsikirjoitukset minuskelikäsikirjoituksista, joissa nollaa ei ole. Tieteellisissä yhteyksissä käsikirjoitusten nimiä ei useinkaan käytetä, koska viralliset kirjain- ja numerokoodit riittävät kertomaan mistä tekstistä on kysymys. Nimiä käytetään lähinnä suuremmalle yleisölle suunnatuissa artikkeleissa, joista kirjain- ja numerokoodit saattavat puuttua kokonaan. Tästä syystä olen lisännyt listaan myös tärkeimpien erikseen nimettyjen käsikirjoitusten nimet, vaikka ne Nestle-Alandin (2000) listasta puuttuvatkin.

Neljä ensimmäistä kodeksia sisältää myös heprealaisen Raamatun kreikankielisen *Septuaginta-*

käännöksen ja nykyisin tuntemamme Septuagintan teksti perustuukin täysin niihin. Mikään neljästä Septuagintan tekstistä ei ole täysin säilynyt ja niiden välillä on melko paljon eroja, siksi julkaistuissa *Septuaginta*-laitoksissa käytetään yleensä pohjatekstinä parhaiten säilynyttä *Codex Vaticanus* -tekstiä, jonka puuttuvat osat on täydennetty keskiajalla nykyisin tuntemattomista käsikirjoituksista.

Muutamaan ensinmainittuun kodeksiin on tehty Uuden testamentin osalta eri aikoina korjauksia ja huomautuksia tekstin marginaaliin. Jos korjauksiin ja huomautuksiin viitataan kriittisessä aparaatissa, ne ilmoitetaan numeroina tai kirjaimina yläviitteessä: \aleph^1 (3/400-luku), \aleph^2 (600-luku), \aleph^c (1100-luku), B¹ (300-luku), B² (5/600-luku), C¹ (400-luku), C² (500-luku), C³ (800-luku), D¹ (05) (5/600-luku), D² (05) (800-luku), D^c (05) (1100-luku), D¹ (06) (600-luku), D² (06) (800-luku), D^c (06) (myöhäisimmät korjaukset).

Lyhenteiden merkitykset (ei sijaintipaikkojen lyhenteitä)

Ev	evankeliumit (Mt Mk Lk Jh)
K	kommentaarikäsikirjoitus (käsikirjoitus sisältää Uuden testamentin kirjojen lisäksi niiden kommentaarin)
<i>ℓ</i>	lektionario (Bysantin kirkollista traditiota seuraava jumalanpalvelusten lukujaksoteos)
-l.	-luku, -luvulta (sataluku johon käsikirjoitus on ajoitettu)
-lop	-loppuun (Raamatun kirjan loppuun)
Muut	muut kirjeet (Jaak 1Pt 2Pt 1Jh 2Jh 3Jh Juud)
ms	käsikirjoitus
n.	noin vuodelta
Pa	Paavalin kirjeet ja Heprealaiskirje
S	<i>Septuaginta</i> (käsikirjoitus sisältää myös <i>Septuaginta</i> -käännöksen Uuden testamentin lisäksi)
UT	koko Uusi testamentti (käsikirjoitus sisältää kaikki Uuden testamentin kirjat)
*	ensisijaisesti eniten siteeratut käsikirjoitukset
* ²	ensisijaisesti toiseksi eniten siteeratut käsikirjoitukset
* ³	ensisijaisesti kolmanneksi eniten siteeratut käsikirjoitukset
(+ ...)	yhdistetty (erilliset käsikirjoitukset on yhdistetty samaan käsikirjoitukseen kuuluviksi)
(p ...)	puuttuu (käsikirjoituksesta puuttuvat tai lukukelvottomiksi vioittuneet jaksot)
[t ...]	täydennetty (käsikirjoituksesta puuttuvat jaksot on myöhemmin täydennetty)
†	kauttaaltaan vioittunut tai osittain tuhoutunut käsikirjoitus, joka on monin paikoin lukukelvoton
	Diatessaron tarkoittaa kaikista evankeliumeista yhdistettyä synoptista kertomusta, josta tunnetaan nykyisin vain fragmentteja, sen kirjoitti alunperin arameaksi Tatianus Assyrialainen vuoden 150 paikkeilla

Kirjojen lyhenteet: **Mt Mk Lk Jh Apt Rm 1Kor 2Kor Gal Ef Fil Kol 1Ts 2Ts 1Tm 2Tm Tit File Hep Jaak 1Pt 2Pt 1Jh 2Jh 3Jh Juud Ilm**

No.	(<i>Codex</i>)	Ikä	Sijaintipaikka ja kokoelmakoodi	Sisältö
ℵ 01*	(<i>Sinaiticus</i>)	300-l.	London, Brit. Libr., Add. 43725	S UT
A 02*	(<i>Alexandrinus</i>)	400-l.	London, Brit. Libr., Royal 1 D. VIII	S UT (p Mt 1:1-25:6; Jh 6:50-8:52; 2Kor 4:14-12:6)
B 03*	(<i>Vaticanus</i>)	300-l.	Città del Vaticano, Bibl. Vat., Vat. gr. 1209	S Mt Mk Lk Jh Apt Rm 1Kor 2Kor Gal Ef Fil Kol 1Ts 2Ts Hep Jaak 1Pt 2Pt 1Jh 2Jh 3Jh Juud (p Hep 9:14-lop)
C 04*	(<i>Ephraemi</i>)	400-l.	Paris, Bibl. Nat., Gr. 9	S UT (p Mt 1:1-2; 5:15-7:5; 17:26-18:28; 22:21- 23:17; 24:10-45; 25:30-26:22; 27:11-46; 28:15-lop; Mk 1:1-17; 6:32-8:5; 12:30-13:19; Lk 1:1-2; 2:5-42; 3:21-4:25; 6:4-36; 7:17-8:28; 12:4-19:42; 20:28-21:20; 22:19-23:25; 24:7-45; Jh 1:1-3; 1:41-3:33; 5:17-6:28; 7:3-8:34; 9:11-11:7; 11:47-13:7; 14:8-16:21; 18:36-20:25; Apt 1:1-2; 4:3-5:34; 6:8; 10:43-13:1; 16:37-20:10; 21:31-22:20; 23:18-24:15; 26:19-27:16; 28:5-lop; Rm 1:1-2; 2:5-3:21; 9:6-10:15; 11:31-13:10; 1Kor 1:1-2; 7:18-9:6; 13:8-15:40; 2Kor 1:1-2; 10:8-lop; Gal 1:1-20; Ef 1:1-2:18; 4:17-lop; Fil 1:1-22; 3:5-lop; Kol 1:1-2; 1Ts 1:1; 2:9-lop; 2Ts; 1Tm 1:1-3:9; 5:20-lop; 2Tm 1:1-2; Tit 1:1-2; File 1-2; Hep 1:1-2:4; 7:26-9:15; 10:24-12:15; Jaak 1:1-2; 4:2-lop; 1Pt 1:1-2; 4:5-lop; 2Pt 1:1; 1Jh 1:1-2; 4:3-lop; 2Jh; 3Jh 1-2; Juud 1-2; Ilm 1:1-2; 3:20-5:14; 7:14-17; 8:5-9:16; 10:10-11:3; 16:13-18:2; 19:5-lop)
D 05*	(<i>Bezae</i>)	400-l.	Cambridge, Univ. Libr., Nn. 2. 41	Ev Apt (p Mt 1:1-20; 6:20-9:2; 27:2-12; Jh 1:16-3:26; Apt 8:29-10:14; 21:2-10, 21:16-18; 22:10-20, 22:29-lop [t Mt 3:7-16; Mk 16:15-20; Jh 18:14-20:13])
D 06*	(<i>Claramontanus</i>)	500-l.	Paris, Bibl. Nat., Gr. 107 AB	Pa (p Rm 1:1-6 [t Rm 1:27-30; 1Kor 14:13-22])

E 07	(<i>Basiliensis</i>)	700-l.	Basel, Univ. Bibl., AN III 12	Ev †
E 08*	(<i>Laudianus</i>)	500-l.	Oxford, Bodl. Libr., Laud. Gr. 35	Apt (p Apt 26:29-28:26)
F 09	(<i>Borelianus</i>)	800-l.	Utrecht, Univ. Bibl., Ms. 1	Ev †
F 010*	(<i>Augiensis</i>)	800-l.	Cambridge, Trin. Coll., B. XVII. 1	Pa (p Rm 1:1-3:18; 1Kor 3:8-15; 6:7-14; Kol 2:1-8; File 21-lop; Hep)
G 011	(<i>Wolfii A</i>)	800-l.	London, Brit. Libr., Harley 5684; Cambridge, Trin. Coll., B. XVII. 20	Ev †
G 012*	(<i>Boernerianus</i>)	800-l.	Dresden, Sächs. Landesbibl., A 145b	Pa (p Rm 1:1-4; 2:17-24; 1Kor 3:8-15; 6:7-14; Kol 2:1-8; File 21-lop; Hep)
H 013	(<i>Wolfii B</i>)	800-l.	Hamburg, Univ. Bibl., Cod. 91 in scriin; Cambridge, Trin. Coll., B. XVII. 20, 21	Ev †
H 014	(<i>Mutinensis</i>)	800-l.	Modena, Bibl. Estense, G. 196, α. V. 6.3	Apt Muut †
H 015*	(<i>Coislinianus</i>)	500-l.	Athos, Lavra s. n.; Kiev, Centr. Nauč. Bibl., F. 301 (KDA), 26 p; St. Petersburg, Ross. Nac. Bibl., Gr. 14; Moskva, Hist. Mus., 563; Moskva, Ross. Gosud. Bibl., F. 270. 1a. 70.1 (Gr. 166,1); Paris, Bibl. Nat., Suppl. Gr. 1074; Paris, Bibl. Nat., Coislin 202; Torino, Bibl. Naz., A. 1	1Kor 10:22-29; 11:9-16; 2Kor 4:2-7; 10:5-11:8; 11:12-12:4; Gal 1:1-10; 2:9-17; 4:30-5:5; Kol 1:26-2:8; 2:20-3:11; 1Ts 2:9-13; 4:5-11; 1Tm 1:7-2:13; 6:9-13; 2Ts 2:1-9; Tit 1:1-3; 1:15-2:5; 3:13-15; Hep 1:3-8; 2:11-16; 3:13-18; 4:12-15; 10:1-7, 10:32-38; 12:10-15; 13:24-25
I 016*	(<i>Washingtonensis</i>)	400-l.	Washington, Smithsonian Inst., Freer Gall. of Art, 06. 275	1Kor 10:29; 11:9-10, 11:18-19, 11:26-27; 12:3-4, 12:14, 12:27-28; 14:12-13, 14:22, 14:32-33; 15:3, 15:15, 15:27-28; 15:38-39, 15:49-50; 16:1-2, 16:12-13; 2Kor 1:1, 1:9, 1:16-17; 2:3-4, 2:14; 3:6-7; 3:16-17; 4:6-7, 4:16-17; 5:8-10, 5:17-18; 6:6-8, 6:16-18; 7:7-8, 7:13-14; 8:6-7, 8:14-17; 8:24-9:1, 9:7-8; 9:15-10:1, 10:8-10; 10:17-11:2, 11:9-10, 11:20-21, 11:28-29; 12:6-7, 12:14-15; 13:1-2, 13:10-11; Gal 1:1-3, 1:11-13; 1:22-2:1, 2:8-9, 2:16-17; 3:6-8, 3:16-17, 3:24-28; 4:8-10, 4:20-23; Ef 2:15-18; 3:6-8, 3:18-20; 4:9-11, 4:17-19, 4:28-30; 5:6-11, 5:20-24; 5:32-6:1, 6:10-12, 6:19-21; Fil 1:1-4, 1:11-13, 1:20-23; 2:1-3, 2:12-14, 2:25-27; 3:4-6, 3:14-17; 4:3-6, 4:13-15; Kol 1:1-4, 1:10-12, 1:20-22, 1:27-29; 2:7-9, 2:16-19; 3:5-8, 3:15-17; 3:25-4:2, 4:11-13; 1Ts 1:1-2, 1:9-10; 2:7-9, 2:14-16; 3:2-5, 3:11-13; 4:7-10; 4:16-5:1, 5:9-12, 5:23-27; 2Ts 1:1-3, 1:10-11; 2:5-8, 2:14-17; 3:8-10; 1Tm 1:1-3, 1:10-13; 1:19-2:1, 2:9-13; 3:7-9; 4:1-3, 4:10-13; 5:5-9, 5:16-19; 6:1-2, 6:9-11, 6:17-19; 2Tm 1:1-3, 1:10-12; 2:2-5, 2:14-16, 2:22-24; 3:6-8; 3:16-4:1, 4:8-10, 4:18-20; Tit 1:1-3, 1:10-11; 2:4-6, 2:14-15; 3:8-9; File 1-3, 14-16; Hep 1:1-3, 1:9-12; 2:4-7, 2:12-14; 3:4-6, 3:14-16; 4:3-6, 4:12-14; 5:5-7; 6:1-3, 6:10-13; 6:20-7:2, 7:7-11, 7:18-20; 7:27-8:1, 8:7-9; 9:1-4, 9:9-11, 9:16-19, 9:25-27; 10:5-8, 10:16-18, 10:26-29, 10:35-38; 11:6-7, 11:12-15, 11:22-24, 11:31-33; 11:38-12:1, 12:7-9, 12:16-18, 12:25-27; 13:7-9, 13:16-18, 13:23-25
K 017* ²	(<i>Cyprius</i>)	800-l.	Paris, Bibl. Nat., Gr. 63	Ev
K 018* ²	(<i>Mosquensis</i>)	800-l.	Moskva, Hist. Mus., V. 93, S. 97	Pa Muut K (p Rm 10:18-lop.; 1Kor 1:1-6:13; 8:8-11)
L 019*	(<i>Regius</i>)	700-l.	Paris, Bibl. Nat., Gr. 62	Ev (p Mt 4:22-5:14; 28:17-lop; Mk 10:16-30; 15:2-20; Jh 21:15-lop)
L 020* ²	(<i>Angelicus</i>)	800-l.	Roma, Bibl. Angelica, 39	Apt Pa Muut (p Apt 1:1-8:10; Hep 13:10-lop)
M 021	(<i>Campianus</i>)	800-l.	Paris, Bibl. Nat., Gr. 48	Ev
N 022* ²	(<i>Purpureus Petropolitanus</i>)	500-l.	St. Petersburg, Ross. Nac. Bibl., Gr. 537; Patmos, Joannu, 67; Città del Vaticano, Bibl. Vat., gr. 2305; London, Brit. Libr., Cotton. Tit. C. XV; Wien, Österr. Nat. Bibl., Theol. gr. 31; Athen, Byz. Mus., Frg. 21; Lerma/Alessandria, A. Spinola; New York, Pierpont Morgan Libr., 874; Thessaloniki, Byz. Mus., Byz. Ms. 1	Ev (p Mt 1:1-24; 2:7-20; 3:4-6:24; 7:15-8:1, 8:24-31; 10:28-11:3; 12:40-13:4, 13:33-41; 14:6-22; 15:14-31; 16:7-18:5; 18:26-19:6; 19:13-20:6; 21:19-26:57; 26:65-27:26, 27:34-lop; Mk 1:1-5:20; 7:4-20; 8:32-9:1; 10:43-11:7; 12:19-14:25; 15:23-33, 15:42-lop; Lk 1:1-2:23; 4:3-19, 4:26-35; 4:42-5:12; 5:33-9:7, 9:21-28, 9:36-58; 10:4-12; 10:35-11:14; 11:23-12:12, 12:21-29; 18:32-19:17; 20:30-21:22; 22:49-57; 23:41-24:13, 24:21-39, 24:49-lop; Jh 1:1-21; 1:39-2:6; 3:30-4:5; 5:3-10, 5:19-26; 6:49-57; 9:33-14:2; 14:11-15:14; 15:22-16:15; 20:23-25, 20:28-30; 21:20-lop)
O 023	(<i>Sinopensis</i>)	500-l.	Paris, Bibl. Nat., Suppl. Gr. 1286; olim Mariupol, Gymnasium	Mt †
P 024* ²		500-l.	Wolfenbüttel, Herzog-August-Bibl., Codd. Weißenburg. 64	Mt 1:11-21; 3:13-4:19; 10:7-19; 10:42-11:11; 13:40-50; 14:15-15:3, 15:29-39; Mk 1:2-11; 3:5-17; 14:13-24, 14: 48-61; 15:12-37; Lk 1:1-13; 2:9-20; 6:21-

			42; 7:32-8:2; 8:31-50; 9:26-36; 10:36-11:4; 12:34-45; 14:14-25; 15:13-16:22; 18:13-39; 20:21-21:3; 22:3-16; 23:20-33; 23:45-24:1; 24:14-37; Jh 1:29-40; 2:13-25; 21:1-11
P 025* ³ (<i>Porphyrianus</i>)	800-l.	St. Petersburg, Ross. Nac. Bibl., Gr. 225	Apt Pa * ² Muut * ² Ilm * ² (p Apt 1:1-2:13; Rm 2:16-3:4; 8:32-9:10 ; 11:23-12:1 ; 1Kor 7:15-17; 12:23-13:5 ; 14:23-39 ; 2Kor 2:13-16; Kol 3:16-4:8; 1Ts 3:5-4:17; 1Jh 3:20-5:1; Juud 4-15; Ilm 16:12-17:1; 19:21-20:9; 22:6-lop)
Q 026* ²	400-l.	Wolfenbüttel, Herzog-August-Bibl., Codd. Weißenburg. 64	Lk 4:34-5:4; 6:10-26; 12:6-43; 15:14-31; 17:34-18:15; 18:34-19:11; 19:47-20:17; 20:34-21:8; 22:27-46; 23:30-49; Jh 12:3-20; 14:3-22
R 027 (<i>Nitriensis</i>)	600-l.	London, Brit. Libr., Add. 17211	Lk †
S 028	949	Città del Vaticano, Bibl. Vat., Vat. gr. 354	Ev
T 029* (<i>Borgianus</i>) (+ 0113; 0125; 0139)	400-l.	Città del Vaticano, Bibl. Vat., Borg. Copt. 109 (Cass. 7,65,2); ibidem, Copt. 109 (Cass. 18,65); New York, Pierpont Morgan Libr., M 664A; Paris, Bibl. Nat., Copt. 129,9, fol. 49. 65; 129,10, fol. 209 (=0113); Copt. 129,9, fol. 76 (=0125); Copt. 129,7, fol. 35; 129,8, fol. 121. 122. 140. 157 (=0139)	Lk 6:18-26; 18:2-9, 18:10-16; 18:32-19:8; 21:33-22:3; 22:20-23:20; 24:25-27, 24:29-31; Jh 1:24-32; 3:10-17; 4:52-5:7; 6:28-67; 7:6-8:31
U 030	800-l.	Venezia, Bibl. Naz. Marc., Gr. 1,8 (1397)	Ev
V 031 (<i>Mosquensis</i>)	800-l.	Moskva, Hist. Mus., V. 9, S. 399	Ev †
W 032* (<i>Freer</i>)	3/400-l.	Washington, Smithsonian Inst., Freer Gall. of Art, 06.274	Ev (p Mk 15:13-38; Jh [t 1:1-5:11]; 14:26-16:7)
X 033 (<i>Monacensis</i>)	900-l.	München, Univ. Bibl., 2° Cod. ms. 30	Ev K †
Y 034	800-l.	Cambridge, Univ. Libr., Add. Mss. 6594	Ev †
Z 035* (<i>Duplinensis</i>)	500-l.	Duplin, Trin. Coll., Ms. 32	Mt 1:17-2:6, 2:13-20; 4:4-13; 5:45-6:15; 7:16-8:6; 10:40-11:18; 12:43-13:11; 13:57-14:19; 15:13-23; 17:9-17; 17:26-18:6; 19:4-12, 19:21-28; 20:7-21:8, 21:23-30, 21:37-45; 22:16-25; 22:37-23:3, 23:13-23; 24:15-25; 25:1-11; 26:21-29, 26:62-71
Γ 036* ²	900-l.	Oxford, Bodl. Libr., Auct. T. inf. 2.2; St. Petersburg, Ross. Nac. Bibl., Gr. 33	Ev (p Mt 5:31-6:16; 6:30-7:26; 8:27-9:6; 21:19-22:25; Mk 3:34-6:21)
Δ 037* ² (<i>Sangallensis</i>)	800-l.	St. Gallen, Stiftsbibl., 48	Ev (p Jh 19:17-35)
Θ 038* (<i>Koridethi</i>)	800-l.	Tbilisi, Inst. rukop., Gr. 28	Ev (p Mt 1:1-9; 1:21-4:4; 4:17-5:4)
Λ 039 (<i>Tischendorfianus</i> III)	800-l.	Oxford, Bodl. Libr., Auct. T. inf. 1.1	Lk Jh
Ξ 040* (<i>Zacynthius</i>)	500-l.	Cambridge, Univ. Libr., BFBS Mss., 213	Lk 1:1-9, 1:19-23, 1:27-28, 1:30-32, 1:36-66; 1:77-2:19, 2:21-22, 2:33-39; 3:5-8, 3:11-20; 4:1-2, 4:6-20, 4:32-43; 5:17-36; 6:21-7:6, 7:11-37, 7:39-47; 8:4-21, 8:25-35, 8:43-50; 9:1-28, 9:32-33, 9:35; 9:41-10:18, 10:21-40; 11:1-4, 11:24-33
Π 041 (<i>Petropolitanus</i>)	800-l.	St. Petersburg, Ross. Nac. Bibl., Gr. 34	Ev †
Σ 042 (<i>Rossanensis</i>)	500-l.	Rossano, Mus. Diocesano, s. n.	Mt Mk
Φ 043 (<i>Beratinus</i>)	500-l.	Tirana, Staatsarchiv, Nr. 1	Mt Mk †
Ψ 044* (<i>Athous Laurae</i>)	8/900-l.	Athos, Lavra, B' 52	Ev Apt Pa Muut (p Mt Mk 1:1-9:5; Hep 8:11-9:19)
Ω 045 (<i>Athous Dionysiou</i>)	800-l.	Athos, Dionysiu, 10 (55)	Ev
046* ² (<i>Vaticanus</i>)	900-l.	Città del Vaticano, Bibl. Vat., Vat. gr. 2066	Ilm
047	700-l.	Princeton, Univ. Libr., Med. and Ren. Mss., Garrett 1	Ev †
048*	400-l.	Città del Vaticano, Bibl. Vat., Vat. gr. 2061	Apt 26:6-27:4; 28:3-31; Rm 13:4-15:9; 1Kor 2:1-3:11, 3:22; 4:4-6; 5:5-11; 6:3-11; 12:23-15:17, 15:20-27; 2Kor 4:7-6:8; 8:9-18; 8:21-10:6; Ef 5:8-6:24; Fil 1:8-23; 2:1-4, 2:6-8; Kol 1:20-2:8, 2:11-14, 2:22-23; 3:7-8; 3:12-4:18; 1Ts 1:1, 1:5-6; 1Tm 5:5-6:17, 6:20-21; 2Tm 1:4-6, 1:8; 2:2-25; Tit 3:13-15; File 1-25; Hep 11:32-38; 12:3-13:4; Jaak 4:15-5:20; 1Pt 1:1-12; 2Pt 2:4-8; 2:13-3:15; 1Jh 4:6-5:13, 5:17-18, 5:21; 2Jh 1-13; 3Jh 1-15
049	800-l.	Athos, Lavra, A' 88	Apt Pa Muut †
050*	800-l.	Athen, Nat. Bibl., 1371; Athos, Dionysiu, 2 (71); Moskva, Hist. Mus., V. 29, S. 119; Oxford,	Jh 1:1, 1:3-4; 2:17-3:8, 3:12-13, 3:20-22; 4:7-14; 20:10-13, 20:15-17

		Christ Church, gr. 2 (Wake 2)	
051*	900-I.	Athos, Pantokratoros, 44	Ilm (p Ilm 1:1-11:14; 13:2-3; 22:8-14)
052	900-I.	Athos, Panteleimonos, 99,2	Ilm 7:16-8:12
053	800-I.	München, Bayer. Staatsbibl., Gr. 208	Lk 1:1-2:40
054	700-I.	Città del Vaticano, Bibl. Vat., Barb. gr. 521	Jh 16:3-19:41
057*	3/400-I.	Berlin, Staatl. Mus., P. 9808	Apt 3:5-6, 3:10-12
058*	300-I.	Wien, Österr. Nat. Bibl., Pap. G. 39782	Mt 18:18-19, 18:22-23, 18:25-26, 18:28-29
059* (+ 0215)	3/400-I.	Wien, Österr. Nat. Bibl., Pap. G. 39779; 36112 (= 0215)	Mk 15:20-21, 15:26-27, 15:29-38
060*	500-I.	Berlin, Staatl. Mus., P. 5877	Jh 14:14-17, 14:19-21, 14:23-24, 14:26-28
061	400-I.	Paris, Louvre, Ms. E 7332	1Tm 3:15-16; 4:1-3; 6:2-4, 6:5-8
062*	400-I.	olim: Damaskus, Kubbet el Chazne	Gal 4:15-5:14
063 (+ 0117)	800-I.	Athos, Vatopediu, 1219; Moskva, Host. Mus., V. 137, S. 39; V. 181, S. 350; Paris, Bibl. Nat., Suppl. Gr. 1155, II (= 0117)	Lk Jh †
064 (+ 074; 090)	500-I.	Kiev, Centr. Nauč. Bibl., F. 301 (KDA), 17p; Sinai, Katharinen-Kl., Harris 10 (= 074); St. Petersburg, Ross. Nac. Bibl., Gr. 276 (= 090)	Mt Mk †
065	500-I.	St. Petersburg, Ross. Nac. Bibl., Gr. 6, I	Jh 11:50-12:9; 15:12-16:2; 19:11-24
066*	500-I.	St. Petersburg, Ross. Nac. Bibl., Gr. 6, II	Apt 28:8-17
067*	500-I.	St. Petersburg, Ross. Nac. Bibl., Gr. 6, III	Mt 14:13-16, 14:19-23; 24:37-25:1, 25:32-45; 26:31-45; Mk 9:14-22; 14:58-70
068*	400-I.	London, Brit. Libr., Add. 17136	Jh 13:16-17, 13:19-20, 13:23-24, 13:26-27; 16:7-9, 16:12-13, 16:15-16, 16:18-19
069*	400-I.	Chicago, Univ. Libr., Orient. Inst., 2057	Mk 10:50-51; 11:11-12
070* (+ 0110; 0124; 0178; 0179; 0180; 0190; 0191; 0193; 0202)	500-I.	Oxford, Bodl. Libr., Clarendon Press, b. 2; London, Brit. Libr., Add. 34274 (= 0110); Paris, Bibl. Nat., Copt. 129,7, fol. 14. 72; 129,8, fol. 89f. 139. 147-154; 129,9, fol. 87; 129,10, fol. 119-124. 142. 156. 164 (= 0124); 132,2, fol. 75. 92; 133,1, fol. 120 (= 0193); Paris, Louvre, Ms. E 10014. 10092k; Wien, Österr. Nat. Bibl., Pap. K. 2699 (= 0178); Pap. K. 2700 (= 0179); Pap. K. 15 (= 0180); Pap. K. 9007 (= 0190); Pap. K. 9031 (= 0191); London, Brit. Libr., Or. 3579 B (= 0202); in 14875	Lk 3:19-30; 8:13-19; 8:56-9:9, 9:12, 9:13-16; 10:21-39, 10:41-11:6, 11:24-42; 12:5-13:32; 16:4-12; 21:30-22:2, 22:54-65; 23:4-24:26; Jh 3:23-26; 5:22-31, 5:38-39; 7:3-12; 8:13-22; 8:33-9:39; 11:50-56; 12:33-34, 12:46-13:4; 16:33-17:1
071*	4/500-I.	Cambridge/Mass., Harvard Univ., Semit. Mus., Inv. 3735, P. Oxy. 401	Mt 1:21-24; 1:25-2:2
072*	4/500-I.	olim: Damaskus, Kubbet el Chazne	Mk 2:23-3:5
073* (+ 084)	500-I.	Sinai, Katharinen-Kl., Harris 7; St. Petersburg, Ross. Nac. Bibl., Gr. 227 (= 084)	Mt 14:19-35; 15:2-8
075* ³	900-I.	Athen, Nat. Bibl., Gr. 100	Pa K † (1Kor * Fil * Kol *) (p Rm 1Kor 1:1-15:28; Hep 11:38-lop)
076*	4/500-I.	New York, Pierpont Morgan Libr., Pap. G. 8	Apt 2:11-22
077*	400-I.	Sinai, Katharinen-Kl., Harris App. 5	Apt 13:28-31
078*	500-I.	St. Petersburg, Ross. Nac. Bibl., Gr. 13, fol. 1-7	Mt 17:22-18:3, 18:11-19; 19:5-14; Lk 18:14-25; Jh 4:52-5:8; 20:17-26
079*	500-I.	St. Petersburg, Ross. Nac. Bibl., Gr. 13, fol. 8-10	Lk 7:39-49; 24:10-19
080	500-I.	St. Petersburg, Ross. Nac. Bibl., Gr. 275; Alexandria, Patriarchat, 496	Mk 9:14-18, 9:20-22; 10:23-24, 10:29
082*	500-I.	Moskva, Hist. Mus., V. 108, S. 100	Ef 4:2-18
083* (+ 0112; 0235)	5/600-I.	St. Petersburg, Ross. Nac. Bibl., Gr. 10; Sinai, Katharinen-Kl., Harris 12 (= 0112); St. Petersburg, Ross. Nac. Bibl., O.L.D.P. 149 (= 0235)	Mk 13:12-14, 13:16-19, 13:21-24, 13:26-28; 14:29-45; 15:27-16:8; conclusio brevior; 16:9-10; Jh 1:25-41; 2:9-4:14, 4:34-50
085*	500-I.	St. Petersburg, Ross. Nac. Bibl., Gr. 714	Mt 20:3-32; 22:3-16
086*	500-I.	London, Brit. Libr., Or. 5707; Kairo, Egyptian Mus., 9239	Jh 1:23-26; 3:5-4:18, 4:23-35, 4:45-49
087* (+ 092b)	500-I.	St. Petersburg, Ross. Nac. Bibl., Gr. 12.278; olim: St. Petersburg, Dmitrievskij, s. n.; Sinai, Katharinen-Kl., Harris 11 (= 092b); Gr. 218	Mt 1:23-2:2; 19:3-8; 21:19-24; Mk 12:32-37; Jh 18:29-35; 19:24-26; 20:17-20; 21:20-23

088*	4/500-l.	St. Petersburg, Ross. Nac. Bibl., Gr. 6, II	1Kor 15:53-16:9; Tit 1:1-13
091*	500-l.	St. Petersburg, Ross. Nac. Bibl., Gr. 279; ibidem, Akad. Nauk, F 410	Jh 6:13-14, 6:22-24, 6:38-42, 6:44-45, 6:47-52, 6:54-62
093	500-l.	Cambridge, Univ. Libr., Taylor-Schechter Coll. 12, 189. 208	Apt 24:22-25:5; 1Pt 2:22-3:7
094*	500-l.	Athen, Nat. Bibl., Gr. 2106	Mt 24:9-21
095* (+ 0123)	700-l.	St. Petersburg, Ross. Nac. Bibl., Gr. 17; 49, fol. 1-2 (= 0123)	Apt 2:22-28; 2:45-3:8
096*	600-l.	St. Petersburg, Ross. Nac. Bibl., Gr. 19	Apt 2:6-17; 26:7-18
097*	600-l.	St. Petersburg, Ross. Nac. Bibl., Gr. 18	Apt 13:39-46
098*	600-l.	Grottaferrata, Bibl. della Badia, Z' α' 24	2Kor 11:9-19
099*	600-l.	Paris, Bibl. Nat., Copt. 129,8, fol. 162	Mk 16:6-8; conclusio brevior; 16:9-18
0101*	700-l.	Wien, Österr. Nat. Bibl., Pap. G. 39780	Jh 1:29-32
0102* (+ 0138)	600-l.	Athos, Vatopediu, 1219; Paris, Bibl. Nat., Suppl. Gr. 1155, I; Athos, Protatu, 56 (= 0138)	Mt 21:24-24:15; Lk 3:23-4:8, 4:10-16, 4:18-19, 4:21-43; 21:4-18
0103	600-l.	Paris, Bibl. Nat., Suppl. Gr. 726, fol. 6. 7	Mk 13:34-14:25
0104	600-l.	Paris, Bibl. Nat., Suppl. Gr. 726, fol. 1-5. 8-10	Jh 6:71-7:46
0105*	900-l.	Wien, Österr. Nat. Bibl., Suppl. gr. 121	Jh 6:71-7:46
0106* (+ 0119)	600-l.	St. Petersburg, Ross. Nac. Bibl., Gr. 16; Leipzig, Univ. Bibl., Cod. Gr. 7; Birmingham, Selly Oak Coll., Mingana chr. arab. 93; Sinai, Katharinen-Kl., Harris 8 (= 0119)	Mt 12:17-19, 12:23-25; 13:32; 13:36-15:26
0107*	600-l.	St. Petersburg, Ross. Nac. Bibl., Gr. 11	Mt 22:15-23:14; Mk 4:24-35; 5:14-23
0108*	600-l.	St. Petersburg, Ross. Nac. Bibl., Gr. 22	Lk 11:37-45
0109*	600-l.	Berlin, Staatl. Mus., 5010	Jh 16:30-17:9; 18:31-40
0111*	600-l.	Berlin, Staatl. Mus., 5013	2Ts 1:1-2:2
0115*	8/900-l.	Paris, Bibl. Nat., Gr. 314, fol. 179. 180	Lk 9:35-47; 10:12-22
0116	700-l.	Napoli, Bibl. Naz., Ms. II C 15	Mt 19:14-28; 20:23-21:2; 26:52-27:1; Mk 13:21-14:67; Lk 3:1-4:20
0118*	700-l.	Sinai, Katharinen-Kl., Harris 6	Mt 11:27-28
0120	800-l.	Città del Vaticano, Bibl. Vat., Vat. gr. 2302	Apt 16:30-17:17, 17:27-29, 17:31-34; 18:8-26
0121*	900-l.	London, Brit. Libr., Harley 5613	1Kor 15:51-16:24; 2Kor 1:1-15; 10:13-12:5
0122	800-l.	St. Petersburg, Ross. Nac. Bibl., Gr. 32	Gal 5:12-6:4; Hep 5:8-6:10
0126*	700-l.	olim: Damaskus, Kubbet el Chazne	Mk 5:34-6:2
0127*	700-l.	Paris, Bibl. Nat., Copt. 129,10, fol. 207	Jh 2:2-11
0128*	800-l.	Paris, Bibl. Nat., Copt. 129,10, fol. 208	Mt 25:32-37, 25:40-42, 25:44-45
0130*	800-l.	St. Gallen, Stiftsbibl., 18 p. 143-146; 45, p. 1. 2; Zürich, Zentralbibl., C. 57, fol. 5. 74. 93. 135	Mk 1:31-2:16; Lk 1:20-31, 1:64-79; 2:24-48
0131*	800-l.	Cambridge, Trin. Coll., B. VIII. 5	Mk 7:3, 7:6-8; 7:30-8:16; 9:2, 9:7-9
0132*	800-l.	Oxford, Christ Church, gr. 37 (Wake 37)	Mk 5:16-40
0133	800-l.	London, Brit. Libr., Add. 31919	Mt † Mk †
0134	700-l.	Oxford, Bodl. Libr., Seld. sup. 2, fol. 177. 178	Mk 3:15-32; 5:16-31
0135	800-l.	Milano, Bibl. Ambros., Q. 6. sup.	Mt † Mk † Lk †
0136 (+ 0137)	800-l.	St. Petersburg, Ross. Nac. Bibl., Gr. 281; Sinai, Katharinen-Kl., Harris 9 (= 0137)	Mt 13:46-52; 14:6-13; 25:9-16, 25:41-26:1
0140*	900-l.	Sinai, Katharinen-Kl., Harris App. 41	Apt 5:34-38
0141	900-l.	Paris, Bibl. Nat., Gr. 209	Mt Mk Lk ; Jh K
0143*	500-l.	Oxford, Bodl. Libr., Gr. bib. e. 5 (P)	Mk 8:17-18, 8:27-28
0145*	600-l.	olim: Damaskus, Kubbet el Chazne	Jh 6:26-31
0146*	700-l.	olim: Damaskus, Kubbet el Chazne	Mk 10:37-45
0147*	500-l.	olim: Damaskus, Kubbet el Chazne	Lk 6:23-35
0148*	700-l.	Wien, Österr. Nat. Bibl., Suppl. gr. 106	Mt 28:5-19
0150	800-l.	Patmos, Joannu, 61	Pa K †
0155	800-l.	olim: Damaskus, Kubbet el Chazne	Lk 3:1-2, 3:5, 3:7-11; 6:24-31

0156*	700-I.	olim: Damaskus, Kubbet el Chazne	2Pt 3:2-10
0159	500-I.	olim: Damaskus, Kubbet el Chazne	Ef 4:21-24; 5:1-3
0160*	3/400-I.	Berlin, Staatl. Mus., P. 9961	Mt 26:25-26, 26:34-36
0161*	700-I.	Athen, Nat. Bibl., 139, fol. 245-246	Mt 22:7-46
0162*	2/300-I.	New York, Metropol. Mus. of Art, 09. 182. 43; P. Oxy. 847	Jh 2:11-22
0163*	400-I.	Chicago, Univ. Libr., Orient. Inst., 9351; P. Oxy. 848	Ilm 16:17-20
0164*	5/600-I.	Berlin, Staatl. Mus., P. 9108	Mt 13:20-21
0165*	400-I.	Berlin, Staatl. Mus., P. 13271	Apt 3:24-4:13, 4:17-20
0166*	400-I.	Heidelberg, Inst. für Papyrologie der Univ., P. Heid. Inv. G 1357	Apt 28:30-31; Jaak 1:11
0167*	600-I.	Athos, Lavra, Δ 61; Louvain, Bibl. de l'Univ., Sect. des mss., fgr. H. Omont no. 8	Mk 4:24-29, 4:37-41; 6:9-11, 6:13-14, 6:37-39, 6:41, 6:45
0169*	300-I.	Princeton, Theol. Sem., Speer Libr., Pap. 5; P. Oxy. 1080	Ilm 3:19-4:3
0170*	4/500-I.	Princeton, Theol. Sem., Speer Libr., Pap. 11; P. Oxy. 1169	Mt 6:5-6, 6:8-10, 6:13-15, 6:17
0171*	n. 300	Firenze, Bibl. Medicea Laur.; PSI 2. 124; Berlin, Staatl. Mus., P. 11863	Mt 10:17-23, 10:25-32; Lk 22:44-56, 22:61-64
0172*	400-I.	Firenze, Bibl. Medicea Laur.; PSI 4	Rm 1:27-30; 1:32-2:2
0173*	400-I.	Firenze, Bibl. Medicea Laur.; PSI 5	Jaak 1:25-27
0174	400-I.	olim: Firenze, Bibl. Medicea Laur.; PSI 118	Gal 2:5-6
0175*	400-I.	Firenze, Bibl. Medicea Laur.; PSI 125	Apt 6:7-10, 6:12-15
0176*	400-I.	Firenze, Bibl. Medicea Laur.; PSI 251	Gal 3:16-25
0177*	900-I.	Wien, Österr. Nat. Bibl., Pap. K. 2698	Lk 1:73-2:7
0181*	3/400-I.	Wien, Österr. Nat. Bibl., Pap. G. 39778	Lk 9:59-10:14
0182*	400-I.	Wien, Österr. Nat. Bibl., Pap. G. 39781	Lk 19:18-20, 19:22-24
0183*	600-I.	Wien, Österr. Nat. Bibl., Pap. G. 39785	1Ts 3:6-9; 4:1-5
0184*	500-I.	Wien, Österr. Nat. Bibl., Pap. K. 8662	Mk 15:36-37, 15:40-41
0185*	300-I.	Wien, Österr. Nat. Bibl., Pap. G. 39787	1Kor 2:5-6, 2:9, 2:13; 3:2-3
0186* (+ 0224)	4/500-I.	Wien, Österr. Nat. Bibl., Pap. G. 39788; 3075 (= 0224)	2Kor 4:5-8, 4:10, 4:12-13
0187*	500-I.	Heidelberg, Inst. für Papyrologie der Univ., P. Heid. Inv. G 1354	Mk 6:30-41
0188*	300-I.	Berlin, Staatl. Mus., P. 13416	Mk 11:11-17
0189*	1/200-I.	Berlin, Staatl. Mus., P. 11765	Apt 5:3-21
0196	800-I.	olim: Damaskus, Mus. Nat.	Mt 5:1-11; Lk 24:26-33
0197	800-I.	Beuron, Erzabtei, s. n.	Mt 20:22-23, 20:25-27; 22:30-32, 22:34-37
0198*	500-I.	London, Brit. Libr., Pap. 459	Kol 3:15-16, 3:20-21
0199*	5/600-I.	London, Brit. Libr., Pap. 2077 B	1Kor 11:17-19, 11:22-24
0200*	600-I.	London, Brit. Libr., Pap. 2077 C	Mt 11:20-21
0201*	400-I.	London, Brit. Libr., Pap. 2240	1Kor 12:2-3, 12:6-13; 14:20-29
0204*	600-I.	London, Brit. Libr., Or. 4923 (2)	Mt 24:39-42, 24:44-48
0206*	300-I.	Dayton, United Theol. Sem.; P. Oxy. 1353	1Pt 5:5-13
0207*	300-I.	Firenze, Bibl. Medicea Laur.; PSI 1166	Ilm 9:2-15
0208*	500-I.	München, Bayer. Staatsbibl., Clm 29418 (2)	Kol 1:29-2:10, 2:13-14; 1Ts 2:4-7, 2:12-17
0209*	600-I.	Ann Arbor, Univ. Libr., Ms. 8	Rm 14:9-15:2; 16:25-27; 2Kor 1:1-15; 4:4-13; 6:11-7:2; 9:2-10:17; 2Pt 1:1-2:3
0210*	600-I.	Berlin, Staatl. Mus., P. 3607. 3623	Jh 5:44; 6:1-2, 6:41-42
0212	200-I.	New Haven, Yale Univ. Libr., P. Dpg 24	(Diatessaron:) Mt 27:56-57; Mk 15:40, 15:42; Lk 23:49-51, 23:54; Jh 19:38
0213*	4/500-I.	Wien, Österr. Nat. Bibl., Pap. G. 1384	Mk 3:2-3, 3:5
0214*	3/400-I.	Wien, Österr. Nat. Bibl., Pap. G. 29300	Mk 8:33-37

0216*	400-I.	Wien, Österr. Nat. Bibl., Pap. G. 3081	Jh 8:51-53; 9:5-8
0217*	400-I.	Wien, Österr. Nat. Bibl., Pap. G. 39212	Jh 11:57-12:7
0218*	400-I.	Wien, Österr. Nat. Bibl., Pap. G. 19892 B	Jh 12:2-6, 12:9-11, 12:14-16
0219*	3/400-I.	Wien, Österr. Nat. Bibl., Pap. G. 36113. 26083	Rm 2:21-23; 3:8-9, 3:23-25, 3:27-30
0220*	200-I.	Oslo/London, The Schøyen Collection, MS 113	Rm 4:23-5:3, 5:8-13
0221*	300-I.	Wien, Österr. Nat. Bibl., Pap. G. 19890	Rm 5:16-17, 5:19; 5:21-6:3
0222*	500-I.	Wien, Österr. Nat. Bibl., Pap. G. 29299	1Kor 9:5-7, 9:10, 9:12-13
0223*	500-I.	Wien, Österr. Nat. Bibl., Pap. G. 3073	2Kor 1:17-2:2
0225*	500-I.	Wien, Österr. Nat. Bibl., Pap. G. 19802	2Kor 5:1-2, 5:8-9, 5:14-16; 5:19-6:1, 6:3-5; 8:16-24
0226*	400-I.	Wien, Österr. Nat. Bibl., Pap. G. 31489	1Ts 4:16-5:5
0227*	400-I.	Wien, Österr. Nat. Bibl., Pap. G. 26055	Hep 11:18-19, 11:29
0228*	300-I.	Wien, Österr. Nat. Bibl., Pap. G. 19888	Hep 12:19-21, 12:23-25
0229*	700-I.	olim: Firenze, Bibl. Medicea Laur.; PSI 1296b	Ilm 18:16-17; 19:4-6
0230	300-I.	olim: Firenze, Bibl. Medicea Laur.; PSI 1306	Ef 6:11-12
0231*	300-I.	Oxford, Ashmolean Mus., P. Ant. 11	Mt 26:75-27:1, 27:3-4
0232*	400-I.	Oxford, Ashmolean Mus., P. Ant. 12	2Jh 1-9
0233	700-I.	Münster/Westf., Bibelms., Ms. 1	Ev †
0234*	700-I.	olim: Damaskus, Kubbet el Chazne	Mt 28:11-15; Jh 1:4-8, 1:20-24
0236*	400-I.	Moskva, Mus. Puschkina, Golenischtschev, N 5409	Apt 3:12-13, 3:15-16
0237*	500-I.	Wien, Österr. Nat. Bibl., Pap. K. 8023 bis	Mt 15:12-15, 15:17-19
0238*	700-I.	Wien, Österr. Nat. Bibl., Pap. K. 8668	Jh 7:10-12
0239*	600-I.	London, Brit. Libr., Or. 4717 (16)	Lk 2:27-30, 2:34
0240*	400-I.	Tbilisi, Inst. rukop., 2123, fol. 191. 198	Tit 1:4-8
0241*	4/500-I.	Cologne, Bibl. Bodmer., Cod. Bodmer 24	1Tm 3:16-4:3, 4:8-11
0242*	300-I.	Kairo, Egyptian Mus., 71942	Mt 8:25-9:2; 13:32-38, 13:40-46
0243* (+ 0121b)	900-I.	Venezia, Bibl. Naz. Marc., Gr. II, 181 (983); Hamburg, Univ. Bibl., Cod. 50 in scrin.	1Kor 13:4-16:24; 2Kor 1:1-13:13; Hep 1:1-4:3; 12:20-13:25
0244*	400-I.	Louvain, Bibl. de l'Univ., P. A. M. Kh. Mird 8	Apt 11:29-12:5
0245*	500-I.	Birmingham, Selly Oak Coll., Mingana Georg. 7	Jh 3:23-4:1, 4:3-6
0246*	500-I.	Cambridge, Westminster Coll., s. n.	Jaak 1:12-14, 1:19-21
0247*	4/500-I.	Manchester, J. Rylands Libr., Copt. Mss. 20	1Pt 5:13-14; 2Pt 1:5-8, 1:14-16; 2:1
0249*	900-I.	Oxford, Bodl. Libr., Auct. T 4. 21, fol. 326. 327	Mt 25:1-9
0250 (= ℓ 1561)	700-I.	Cambridge, Westminster Coll., Cod. Climaci rescriptus	Ev †
0251*	500-I.	Paris, Louvre, S. N. 121	3Jh 12-15; Juud 3-5
0252*	400-I.	Barcelona, Fundació Sant Lluc Evang., P. Barc. 6	Hep 6:2-4, 6:6-7
0253	500-I.	olim: Damaskus, Kubbet el Chazne	Lk 10:19-22
0254*	400-I.	olim: Damaskus, Kubbet el Chazne	Gal 5:13-17
0255	800-I.	olim: Damaskus, Kubbet el Chazne	Mt 26:2-9; 27:9-16
0256*	700-I.	Wien, Österr. Nat. Bibl., Pap. G. 26084	Jh 6:32-33, 6:35-37
0259*	600-I.	Berlin, Staatl. Mus., P. 3605	1Tm 1:4-7
0260*	500-I.	Berlin, Staatl. Mus., P. 5542	Jh 1:30-32
0261*	400-I.	Berlin, Staatl. Mus., P. 6791. 6792. 14043	Gal 1:9-12, 1:19-22; 4:25-31
0262*	600-I.	Berlin, Staatl. Mus., P. 13977	1Tm 1:15-16
0263	500-I.	Berlin, Staatl. Mus., P. 14045	Mk 5:26-27, 5:31
0264	400-I.	Berlin, Staatl. Mus., P. 14049	Jh 8:19-20, 8:23-24
0265	500-I.	Berlin, Staatl. Mus., P. 16994. 21290	Lk 7:20-21, 7:33-35
0266*	500-I.	Berlin, Staatl. Mus., P. 17034	Lk 20:19-25, 20:30-39
0267	400-I.	Barcelona, Fundació Sant Lluc Evang., P. Barc. 16	Lk 8:25-27

0268	600-I.	Berlin, Staatl. Mus., P. 6790	Jh 1:30-33
0269*	800-I.	London, Brit. Libr., Add. 31919, fol. 23	Mk 6:14-20
0270*	3/400-I.	Amsterdam, Univ. Bibl., GX 200	1Kor 15:10-15, 15:19-25
0271*	800-I.	London, Brit. Libr., Add. 31919, fol. 22	Mt 12:27-39
0272	800-I.	London, Brit. Libr., Add. 31919, fol. 21. 98. 101	Lk 16:21-17:3(?), 17:19-35(?); 19:15-31(?)
0273	800-I.	London, Brit. Libr., Add. 31919, fol. 29. 99. 100	Jh 2:17-3:5; 4:23-37; 5:35-6:2
0274*	400-I.	Kairo, Copt. Mus., 6569/6571	Mk 6:56-7:4, 7:6-9, 7:13-17, 7:19-23, 7:28-29, 7:34-35; 8:3-4, 8:8-11; 9:20-22, 9:26-41; 9:43-10:1, 10:17-22
0275*	600-I.	Duplin, Trin. Coll., TCD PAP F 138	Mt 5:25-26, 5:29-30
0277*	6/700-I.	Firenze, Istituto Pap. "G. Vitelli", PSI inv. CNR 32 C	Mt 14:22, 14:28-29
0278*	800-I.	Sinai, Katharinen-Kl., N. E. MΓ 2 + Σπ.	Rm 1:1-9, 1:24-30; 1Kor 7:37-40; 8:1-6; 2Kor 10:14-17; 11:2-13:5; Gal 1:1-6:1; 6:11-lop; Ef 1:1-8; 1:16-2:14; 3:9-4:8; 4:30-lop; Fil 1:1-3:4; 4:12-13, 4:17-21; Kol 1:1-7:3:13; 3:21-lop; 1Ts 2Ts Tit 2:11-3:2; 3:8-lop; File Hep 1:1-10:12
0279*	7/800-I.	Sinai, Katharinen-Kl., N. E. MΓ 15	Lk 8:32-44; 22:2-3, 22:15-16
0281*	6/700-I.	Sinai, Katharinen-Kl., N. E. MΓ 29	Mt 6:24-30; 7:4-24; 8:11-14; 9:1-15; 10:7-14; 11:3-11; 11:27-12:4, 12:13-29; 13:19-23, 13:25-31, 13:52-58; 15:12-13, 15:15-20, 15:22-24, 15:26-32; 16:12-19, 16:25-28; 17:2, 17:4-5, 17:9, 17:17-18:8, 18:14-27; 19:21-20:4; 20:25-33; 21:8-13, 21:27-32; 22:13-21, 22:40-23:4; 23:17-18, 23:22-30; 24:21-51; 25:39-44; 26:15-37, 26:51-56; 26:64-71, 26:73-27:4; 27:22-35
0282*	500-I.	Sinai, Katharinen-Kl., N. E. MΓ 29a	Fil 2:22-24; 3:6-8
0285* (+ 081)	500-I.	Sinai, Katharinen-Kl., N. E. MΓ 70 + Σπ.; St. Petersburg, Ross. Nac. Bibl., Gr. 9	Rm 5:12, 5:14; 8:37-9:5; 13:1-4; 13:11-14:3; 1Kor 4:2-7; 12:16, 12:18, 12:21-30; 14:26-33; 2Kor 1:20-2:12; 7:9-10; Ef 3:13-20; 5:28-6:1; 1Tm 1:1-7; Hep 8:9-9:1; 9:25-10:2; 11:3-7; 12:22-13:25; 1Pt 3:17-4:1
0289*	6/700-I.?	Sinai, Katharinen-Kl., N. E. MΓ 99	Rm 8:19-21, 8:32-35; 1Kor 2:11-4:12; 13:13-14:1, 14:3-11, 14:13-19
0291*	6/700-I.	Sinai, Katharinen-Kl., Σπ MΓ 1	Lk 8:45-9:2
0292* ²	500-I.	Sinai, Katharinen-Kl., Σπ MΓ 2-4	Mk 6:55-7:5
0293* (+ 089; 092a)	500-I.	Sinai, Katharinen-Kl., Σπ MΓ 10; Harris 11 (= 092a); St. Petersburg, Ross. Nac. Bibl., Gr. 280 (= 089)	Mt 21:27-28, 21:31-32; 26:2-12
0294*	5/600-I.	Sinai, Katharinen-Kl., Σπ MΓ 16	Apt 14:27-15:10
0296*	500-I.	Sinai, Katharinen-Kl., Σπ MΓ 48, 53, 55	2Kor 7:3-4, 7:9-10; 1Jh 5:3-13
0298*	7/800-I.	Barcelona, Fundació Sant Lluc Evang., P. Barc. 4	Mt 26:24-29
0299*	900-I.?	Paris, Bibl. Nat. Copte 129,10, fol. 199 ^v	Jh 20:1-7
0301*	400-I.	Oslo/London, The Schøyen Collection, MS 1367	Jh 17:1-4
0303*	6/700-I.?	Paris, Bibl. Nat., Suppl. Gr. 1155 VII, fol. 19	Lk 13:17-29

8.2.2. MINUSKELIKÄSIKIRJOITUKSET

Minuskelikäsikirjoituksia, jotka on kirjoitettu kreikan pienillä kirjaimilla, tunnetaan valtavat määrät. Suurin osa niistä kuuluu itäiseen Bysantin käsikirjoitustyyppiin. Seuraavassa listassa on vain vanhimmat ja edustavimmat käsikirjoitukset, joita kriittisissä *Novum*-laitoksissa eniten siteerataan.

Listan lopussa on vielä muutama lektionario, symbolina *ℓ*. Lektionariot eivät ole varsinaisia Uuden testamentin käsikirjoituksia, vaan itäisessä Bysantin kirkollisessa traditiossa käytettyjä jumalanpalvelustekstien kokoelmia sunnuntai- ja eri kirkollisia pyhäpäiväliturgioita varten (luterilaisessa kirkossa lektionariota edustaa jumalanpalveluksissa luettava epistola).

Listan jälkeen on vielä luettelo niistä tärkeimmistä käsikirjoituksista, jotka kuuluvat itäisen Bysantin

tyypin myöhäiseen käsikirjoitusten 'valtavirtaan' (☞ *Majority text*), joka edustaa ehdottomasti suurinta osaa kaikista Uuden testamentin kreikankielisistä käsikirjoituksista.

Lyhenteet ovat samoja kuin edellä.

No.	Ikä	Sijaintipaikka ja kokoelmakoodi	Sisältö
1	1100-l.	Basel, Univ. Bibl., A. N. IV. 2	Ev Apt Pa Muut
4	1200-l.	Paris, Bibl. Nat., Gr. 84	Ev †
6	1200-l.	Paris, Bibl. Nat., Gr. 112	Ev Apt Pa Muut †
13	1200-l.	Paris, Bibl. Nat., Gr. 50	Ev †
17	1400-l.	Paris, Bibl. Nat., Gr. 55	Ev
21	1100-l.	Paris, Bibl. Nat., Gr. 68	Ev †
22	1100-l.	Paris, Bibl. Nat., Gr. 72	Ev †
28* ³	1000-l.	Paris, Bibl. Nat., Gr. 379	Mt† Mk* ² Lk† Jh†
33*	800-l.	Paris, Bibl. Nat., Gr. 14	Ev Apt Pa Muut (p Mk 9:31-11:11; 13:11-14:60; Lk 21:38-23:26)
42	1000-l.	Frankfurt/Oder, Stadtarchiv, s. n.	Apt Pa Muut Ilm †
51	1200-l.	Oxford, Bodl. Libr., Laud. Gr. 31	Ev Apt Pa Muut †
56	1400-l.	Oxford, Lincoln Coll., Gr. 18	Ev
61	1500-l.	Duplin, Trin. Coll., Ms. 30	UT
63	900-l.	Duplin, Trin. Coll., Ms. 31, fol. 1-237	Ev K
64	1100-l.	Oslo/London, The Schøyen Collection, MS 230	Ev
69	1400-l.	Leicester, Leicestershire Record Office, Cod. 6 D 32/1	UT †
71	1160	London, Lambeth Palace, 528	Ev
72	1000-l.	London, Brit. Libr., Harley 5647	Ev
76	1300-l.	Wien, Österr. Nat. Bibl., Theol. gr. 300	Ev Apt Pa Muut
81* ²	1044	London, Brit. Libr., Add. 20003 (Act); Alexandria, Patriarchat, 59	Apt Pa Muut (p Apt 4:9-7:16; 17:29-23:8)
88	1100-l.	Napoli, Bibl. Naz., Ms. II. A. 7	Apt Pa Muut Ilm
94 (Ilm)	1100-l.	Paris, Bibl. Nat., Coislin Gr. 202.2	Ilm K
94 (Apt Pa Muut)	1200-l.	Paris, Bibl. Nat., Coislin Gr. 202.2	Apt Pa Muut K
97	1100-l.	Wolfenbüttel, Herzog-August-Bibl., Codd. Gud. Graec. 104. 2	Apt Pa Muut
103	1100-l.	Moskva, Hist. Mus., V. 96, S. 347	Apt Pa Muut K
104* ³	1087	London, Brit. Libr., Harley 5537	Apt Pa* ² Muut Ilm
110	1100-l.	London, Brit. Libr., Harley 5778	Apt Pa Muut Ilm †
117	1400-l.	London, Brit. Libr., Harley 5731, fol. 1-182	Ev †
118	1200-l.	Oxford, Bodl. Libr., Auct. D. inf. 2. 17	Ev †
122	1100-l.	Leiden, Univ. Bibl., B. P. Gr. 74 ^a	Ev Apt Pa Muut †
124	1000-l.	Wien, Österr. Nat. Bibl., Theol. gr. 188	Ev
131	1300-l.	Città del Vaticano, Bibl. Vat., Vat. gr. 360	Ev Apt Pa Muut
137	1000-l.	Città del Vaticano, Bibl. Vat., Vat. gr. 756	Ev K
157	n. 1122	Città del Vaticano, Bibl. Vat., Urb. gr. 2	Ev
162	1153	Città del Vaticano, Bibl. Vat., Barb. gr. 449	Ev
172	12/1300-l.	Berlin, Staatsbibl., Phill. 1461	Apt Pa Muut Ilm †
174	1052	Città del Vaticano, Bibl. Vat., Vat. gr. 2002	Ev †
181	900-l.	Città del Vaticano, Bibl. Vat., Reg. gr. 179	Apt Pa Muut Ilm †
185	1300-l.	Firenze, Bibl. Medicea Laur., Plutei VI. 16	Ev
189 (Ev)	1300-l.	Firenze, Bibl. Medicea Laur., Plutei VI. 27	Ev †
189 (Apt Pa Muut)	1100-l.	Firenze, Bibl. Medicea Laur., Plutei VI. 27	Apt Pa Muut †
206	1200-l.	London, Lambeth Palace, 1182	Apt Pa Muut †
209 (Ev Apt Pa Muut)	1300-l.	Venezia, Bibl. Naz. Marc., Gr. Z. 10 (394)	Ev Apt Pa Muut

209 (Ilm)	1400-1.	Venezia, Bibl. Naz. Marc., Gr. Z. 10 (394)	Ilm
213	1000-1.	Venezia, Bibl. Naz. Marc., Gr. Z. 542 (409)	Ev †
221	900-1.	Oxford, Bodl. Libr., Canon. Gr. 110	Apt Pa Muut
225	1192	Napoli, Bibl. Naz., Cod. Neapol. ex Vind. 9	Ev
229	1140	Escorial, X. IV. 21	Ev †
230	1013	Escorial, y. II. 5	Ev
237	1000-1.	Moskva, Hist. Mus., V. 85, S. 41	Ev K
238	10/1100-1.	Moskva, Hist. Mus., V. 91, S. 47 (Mt Mk); ibidem, Ross. Gosud. Archiv, F. 1607, No. 3 (Lk Jh)	Ev K
241	1000-1.	olim: Dresden, Sächs. Landesbibl., A 172	UT
242	1100-1.	Moskva, Hist. Mus., V. 25, S. 407	UT
245	1199	Moskva, Hist. Mus., V. 16, S. 278	Ev
251	1100-1.	Moskva, Ross. Gosud. Bibl., F. 181.9 (Gr. 9)	Ev
255	1300-1.	Kraków, Bibl. Jag., Graec. qu. 40? (olim: Berlin)	Apt Pa Muut
257	1300-1.	Kraków, Bibl. Jag., Graec. qu. 43? (olim: Berlin)	Apt Pa Muut
264	1100-1.	Paris, Bibl. Nat., Gr. 65	Ev †
274	900-1.	Paris, Bibl. Nat., Suppl. Gr. 79	Ev †
304	1100-1.	Paris, Bibl. Nat., Gr. 194	Mt Mk K
307	900-1.	Paris, Bibl. Nat., Coislin Gr. 25	Apt Muut K
309	1200-1.	Cambridge, Univ. Libr., Dd. 11. 90	Apt Pa Muut (p File Hep)
321	1100-1.	London, Brit. Libr., Harley 5557	Apt Pa Muut †
322	1400-1.	London, Brit. Libr., Harley 5620	Apt Pa Muut
323* ³	1100-1.	Genève, Bibl. publ. et univ., Gr. 20	Apt* Pa Muut (p [t Apt 1:1-8; 2:36-45])
326	900-1.	Oxford, Lincoln Coll., Gr. 82	Apt Pa Muut †
327	1200-1.	Oxford, New Coll., 59	Apt Pa Muut K
337	1100-1.	Paris, Bibl. Nat., Gr. 56	Apt Pa Muut Ilm †
346	1100-1.	Milano, Bibl. Ambros., S. 23 sup.	Ev †
348	1022	Milano, Bibl. Ambros., B. 56 sup.	Ev
365* ³	1100-1.	Firenze, Bibl. Medicea Laur., Plutei VI. 36	Ev Apt Pa* Muut (p Rm 1:1-18; 7:18-21; 8:3-31)
385	1407	London, Brit. Libr., Harley 5613	UT †
398	900-1.	Cambridge, Univ. Libr., Kk. 6. 4	Apt Pa Muut †
424	1000-1.	Wien, Österr. Nat. Bibl., Theol. gr. 302, fol. 1-353	Apt K Pa K Muut Ilm
429 (Apt Pa Muut)	1300-1.	Wolfenbüttel, Hertzog-August-Bibl., Codd. Aug. 16.7.4°	Apt Pa Muut
429 (Ilm)	1400-1.	Wolfenbüttel, Hertzog-August-Bibl., Codd. Aug. 16.7.4°	Ilm
431	1100-1.	Strasbourg, Grand Séminaire, 1	Ev Apt Pa Muut
435 (+ 576)	11/1200-1.	Leiden, Univ. Bibl., Gronov. 137; Arundel Castle, Duke of Norfolk, M.D. 459 (Mt 22:4-19)	Ev †
436	10/1100-1.	Città del Vaticano, Bibl. Vat., Vat. gr. 367	Apt Pa Muut
440	1100-1.	Cambridge, Univ. Libr., Mm. 6. 9	Ev Apt Pa Muut
442	11/1200-1.	Uppsala, Univ. Bibl., Gr. 1, p. 183-440	Pa K Muut K (p Rm)
451	1000-1.	Città del Vaticano, Bibl. Vat., Urb. gr. 3	Apt Pa Muut
453	1300-1.	Città del Vaticano, Bibl. Vat., Barb. gr. 582	Apt K Muut K
460	1200-1.	Venezia, Bibl. Naz. Marc., Gr. Z. 11 (379)	Apt Pa Muut †
462	10/1100-1.	Moskva, Hist. Mus., V. 24, S. 346	Apt Pa Muut
467	1400-1.	Paris, Bibl. Nat., Gr. 59	Apt Pa Muut Ilm
472	1200-1.	London, Lambeth Pal., 1177	Ev †
473	1000-1.	London, Lambeth Pal., 1178	Ev
474	1000-1.	London, Lambeth Pal., 1179	Ev †
482	1285	London, Brit. Libr., Burney 20	Ev

485	1100-1.	London, Brit. Libr., Burney 23	Ev †
489	1315/16	Cambridge, Trin. Coll., B. X. 16	Ev Apt Pa Muut †
491	1000-1.	London, Brit. Libr., Add. 11836	Ev Apt Pa Muut †
522	1515/16	Oxford, Bodl. Libr., Canon. Gr. 34	UT
543	1100-1.	Ann Arbor, Univ. Libr., Ms. 15	Ev †
544	1200-1.	Ann Arbor, Univ. Libr., Ms. 25	Ev
547	1000-1.	London, Brit. Libr., Add. 39590	Ev Apt Pa Muut
565* ²	800-1.	St. Petersburg, Ross. Nac. Bibl., Gr. 53	Ev (p Jh 11:26-48; 13:2-23)
569	1061	St. Petersburg, Ross. Nac. Bibl., Gr. 72	Ev K
579* ²	1200-1.	Paris, Bibl. Nat., Gr. 97	Ev (p Mk 3:28-4:8; Jh 20:15-lop)
610	1100-1.	Paris, Bibl. Nat., Gr. 221	Apt Muut K †
614* ³	1200-1.	Milano, Bibl. Ambros., E. 97 sup.	Apt* ² Pa Muut* ² (p Juud 3-lop)
621	1300-1.	Città del Vaticano, Bibl. Vat., Vat. gr. 1270	Apt Pa Muut (K) † (p 2Kor-File)
623	1037	Città del Vaticano, Bibl. Vat., Vat. gr. 1650	Apt Pa Muut K †
629	1300-1.	Città del Vaticano, Bibl. Vat., Ottob. gr. 298	Apt Pa Muut
630* ³	11/1200-1.	Città del Vaticano, Bibl. Vat., Ottob. gr. 325	Apt Pa* ² Muut* ²
636	1400-1.	Napoli, Bibl. Naz., Ms. II. A. 9	Apt Pa Muut
642	1300-1.	London, Lambeth Pal., 1185	Apt Pa Muut †
700* ²	1000-1.	London, Brit. Libr., Egerton 2610	Ev
713	1100-1.	Birmingham, Selly Oak Coll., Cod. Alg. Peckover Gr. 7	Ev †
720	1138/9	Wien, Österr. Nat. Bibl., Theol. gr. 79. 80	Ev Pa Muut K †
788	1000-1.	Athen, Nat. Bibl., 74	Ev
826	1100-1.	Grottaferrata, Bibl. della Badia, A. α. 3	Ev
828	1100-1.	Grottaferrata, Bibl. della Badia, A. α. 5	Ev
892* ²	800-1.	London, Brit. Libr., Add. 33277	Ev (p Jh 10:6-12:18; 14:23-lop [t])
915	1200-1.	Escorial, T. III. 12	Apt Pa Muut †
918	1500-1.	Escorial, Σ. I. 5	Pa Muut K †
945* ³	1000-1.	Athos, Dionysiu, 124 (37)	Ev Apt* ² Pa Muut
954	1400-1.	Athos, Dionysiu, 347 (312)	Ev
983	1100-1.	Athos, Esphigmenu, 29	Ev †
988	1100-1.	Athos, Iviron, 654 (30)	Ev †
1006* ³	1000-1.	Athos, Iviron, 728 (56)	Ev Ilm* ²
1010	1100-1.	Athos, Iviron, 738 (66)	Ev †
1012	1000-1.	Athos, Iviron, 1063 (68)	Ev
1038	1300-1.	Athos, Karakallu, 37 (49)	Ev
1067	1300-1.	Athos, Kullumusiu, 57	Apt Pa Muut (p Apt 27:14-1Kor 2:13)
1071	1100-1.	Athos, Lavra, A' 104	Ev
1093	1302	Athos, Panteleimonos, 28	Ev
1175* ³	900-1.	Patmos, Joannu, 16	Apt* ² Pa* ² Muut (p 1Ts 1:10-3:2; Tit 1:7-lop; File; Hep 3:6-6:7; 8:6-10:8; 11:20-12:2; 13:21-lop)
1194	1000-1.	Sinai, Katharinen-Kl., Gr. 157	Ev
1195	1000-1.	Sinai, Katharinen-Kl., Gr. 158	Ev
1216	1000-1.	Sinai, Katharinen-Kl., Gr. 179	Ev
1229	1200-1.	Sinai, Katharinen-Kl., Gr. 192	Ev †
1230	1124	Sinai, Katharinen-Kl., Gr. 193	Ev K
1241* ²	1100-1.	Sinai, Katharinen-Kl., Gr. 260	Ev Apt Pa Muut (p Mt 8:14-13:3; Apt 17:10-18; [t 1Kor 2:10-lop; 2Kor 13:3-lop; Gal; Ef 2:15-lop; Fil; Kol; Hep 11:3-lop; Jaak-Juud])
1242	1200-1.	Sinai, Katharinen-Kl., Gr. 261	Ev Apt Pa Muut
1243	1000-1.	Sinai, Katharinen-Kl., Gr. 262	Ev Apt Pa Muut
1253	1400-1.	Sinai, Katharinen-Kl., Gr. 303	Ev K †

1293	1000-l.	Paris, Bibl. Nat., Suppl. Gr. 1225	Ev K †
1325	1724	Jerusalem, Orthod. Patriarchat, Taphu 62	Ev
1329 (+ 2157)	1100-l.	Jerusalem, Orthod. Patriarchat, Saba 166; St. Petersburg, Ross. Nac. Bibl., Gr. 303 (Jh 20:11-21:25)	Ev
1333	1000-l.	Jerusalem, Orthod. Patriarchat, Saba 243	Ev
1346 (+ 2150)	9/1000-l.	Jerusalem, Orthod. Patriarchat, Saba 606; St. Petersburg, Ross. Nac. Bibl., Gr. 285 (Jh 3:1-4:15)	Ev
1355	1100-l.	Jerusalem, Orthod. Patriarchat, Stavru 104	Ev
1424* ³	8/900-l.	Chicago/Ill., Jesuit-Krauss-McCormick Libr. Gruber Ms. 152	Ev* ² K Apt PaK Muut IIm (p Mt 1:23-2:16)
1448	1100-l.	Athos, Lavra, A' 13	Ev Apt Pa Muut
1505* ³	1100-l.	Athos, Lavra, B' 26	Ev Apt* ² Pa* ² Muut* ²
1506* ³	1320	Athos, Lavra, B' 89	Ev Pa* ² K (p Rm 16:1-lop; 1Kor 1:3; 4:16-lop; 2Kor-Hep)
1518 (= 1896)	13/1400-l.	Jerusalem, Orthod. Patriarchat, Stavru 37	Apt Pa Muut
1555	1200-l.	Athos, Vatopediu, 918	Ev
1573	11/1200-l.	Athos, Vatopediu, 939	Ev Apt Pa Muut †
1574	1300-l.	Athos, Vatopediu, 940	Ev †
1582	948	Athos, Vatopediu, 949	Ev
1611* ³	900-l.	Athen, Nat. Bibl., 94	Apt Pa Muut IIm* ² (p IIm 21:27-lop [t])
1678	1300-l.	Athos, Panteleimonos, 770	UT K
1689	1200?	Sofia? (olim: Serres, Prodomu, γ' 10)	Ev
1704	1541	Athos, Kutlumusiu, 356	UT
1709	1100-l.	Tirana, Staatsarchiv, Koder-Trapp 15, fol. 141-194	Jh
1729	1400-l.	Athos, Vatopediu, 968	Apt Pa Muut † (p 2Tm-File)
1735	900-l.	Athos, Lavra, B' 42	Apt Pa Muut †
1739*	900-l.	Athos, Lavra, B' 64	Apt Pa Muut (p Apt 1:1-2:6 [t])
1758	1200-l.	Lesbos, Kalloni, Limonos, 195	Apt Pa Muut †
1827	1295	Athen, Nat. Bibl., 131	Apt Pa Muut †
1831	1300-l.	Athen, Nat. Bibl., 119	Apt Pa Muut †
1832	1300-l.	Athen, Nat. Bibl., 89	Apt Pa Muut †
1836	900-l.	Grottaferrata, Bibl. della Badia, A. β. 1	Apt Pa Muut (p Apt-2Pt)
1838	1000-l.	Grottaferrata, Bibl. della Badia, A. β. 6	Apt Pa Muut †
1841* ³	8/900-l.	Lesbos, Kalloni, Limonos, 55	Apt† Pa† Muut† IIm* ²
1845	900-l.	Città del Vaticano, Bibl. Vat., Vat. gr. 1971	Apt Pa Muut
1846	1000-l.	Città del Vaticano, Bibl. Vat., Vat. gr. 2099	Apt Pa Muut † (p 1Ts-Hep, 1-2Pt)
1852	1200-l.	Uppsala, Univ.-Bibl., Ms. Gr. 11	Apt Pa Muut IIm †
1854* ³	1000-l.	Athos, Iviron, 231 (25)	Apt Pa Muut IIm* ²
1875 (= 1898)	900-l.	Athen, Nat. Bibl., 149	Apt Pa Muut †
1877	1300-l.	Sinai, Katharinen-Kl., Gr. 280	Apt Pa Muut
1881* ³	1300-l.	Sinai, Katharinen-Kl., Gr. 300	Apt Pa* Muut (p Jaak)
1884	1500-l.	Gotha, Forschungs-u. Landesbibl., Chart B. 1767	Apt
1891 (+ 2162)	900-l.	Jerusalem, Orthod. Patriarchat, Saba 107; St. Petersburg, Ross. Nac. Bibl., Gr. 317 (Apt 1:11-2:18)	Apt Pa Muut
1906	1056	Paris, Bibl. Nat., Coislin Gr. 28	Pa K
1908	1000-l.	Oxford, Bodl. Libr., Roe 16	Pa K
1912	900-l.	Napoli, Bibl. Naz., Cod. Neapol. ex Vind. 8	Pa † (p Tit, File)
1962	10/1100-l.	Wien, Österr. Nat. Bibl., Theol. gr. 157	Pa K †
2014	1400-l.	Roma, Bibl. Vallicell., D. 20	IIm K
2015	1400-l.	Oxford, Bodl. Libr., Barocci 48, fol. 51-74	IIm †

2016	1400-I.	London, Brit. Libr., Harley 5678, fol. 221-224	IIm
2020	1400-I.	Città del Vaticano, Bibl. Vat., Vat. gr. 579, fol. 22-46	IIm
2027	1200-I.	Paris, Bibl. Nat., Gr. 491, fol. 281-293	IIm †
2028	1422	Paris, Bibl. Nat., Gr. 239	IIm K
2030* ²	1100-I.	Moskva, Univ., 1, fol. 203-209	IIm (p IIm 1:1-16:20)
2036	1300-I.	Città del Vaticano, Bibl. Vat., Vat. gr. 656	IIm K
2042	1300-I.	Napoli, Bibl. Naz., II. A. 10, fol. 117-143	IIm K
2050* ²	1107	Escorial, X. III. 6, fol. 235-241	IIm (p IIm 6:1-19:21)
2053* ²	1200-I.	Messina, Bibl. Univ., 99	IIm K
2060	1331	Città del Vaticano, Bibl. Vat., Vat. gr. 542, fol. 265-369	IIm K
2062* ²	1200-I.	Città del Vaticano, Bibl. Vat., Vat. gr. 1426 fol. 131-159	IIm K (p IIm 2:1-14:20)
2067	1400-I.	Città del Vaticano, Bibl. Vat., Pal. gr. 346	IIm K
2069	1400-I.	Venezia, Bibl. Naz. Marc., Gr. II, 54 (981), fol. 1-30	IIm K
2073	1300-I.	Athos, Iviron, 273 (34)	IIm K †
2080	1300-I.	Patmos, Ioannu, 12	Apt Pa Muut IIm †
2127	1100-I.	Palermo, Bibl. Centrale, Dep. Mus. 4, fol. 1-229; Philadelphia/Pa., Free Libr., Lewis M 44: 27 (2Pt 3:15-1Jh 2:9)	Ev Apt Pa Muut †
2138	1072	Moskva, Univ., 2 (Gorkij-Bibl. 2280)	Apt Pa Muut IIm †
2143	1100-I.	St. Petersburg, Ross. Nac. Bibl., Gr. 211	Apt Pa Muut
2145	1144	St. Petersburg, Ross. Nac. Bibl., Gr. 222	Ev †
2147	10/1100-I.	St. Petersburg, Ross. Nac. Bibl., Gr. 224	Ev Apt Pa Muut †
2148	1337	St. Petersburg, Ross. Nac. Bibl., Gr. 235	Ev K
2298	1100-I.	Paris, Bibl. Nat., Gr. 102	Apt Pa Muut
2318	1700-I.	Bukarest, Rumän. Akad., 318 (234)	Pa Muut K
2329* ²	900-I.	Meteora, Metamorphosis, 573, fol. 210-245r°	IIm
2344* ³	1000-I.	Paris, Bibl. Nat., Coislin Gr. 18, fol. 170-230	Apt Pa Muut IIm*²
2351* ²	900-I.	Meteora, Metamorphosis, 573, fol. 245v°-290	IIm K (p IIm 13:18-14:3; 14:6-lop)
2377* ²	1300-I.	Athen, Byzant. Mus., 117, fol. 1-10	IIm (p IIm 13:10-14:4; 19:21-20:6; 20:14-21:16)
2412	1100-I.	Chicago/Ill., Univ. Libr., Ms. 922	Apt Pa Muut †
2427*	1300-I.?	Chicago/Ill., Univ. Libr., Ms. 972	Mk
2464* ³	800-I.	Patmos, Joannu, 742	Apt Pa*² Muut (p Rm 11:29-16:10; 1-2Tm; Tit; File; Hep 7:2-14; 9:20-10:4; 10:19-lop; Juud)
2492	1300-I.	Sinai, Katharinen-Kl., Gr. 1342, fol. 1-178	Ev Apt Pa Muut
2495	1400-I.	Sinai, Katharinen-Kl., Gr. 1992	UT †
2542* ³	1200-I.	St. Petersburg, Ross. Nac. Bibl., Gr. 694	Mt† Mk*² L*² (p Lk 24:20-53)
2768	978	München, Bayer. Staatsbibl., Gr. 208, fol. 107-234	Jh K
2805	11/1200-I.	Athen, Studitu, 1	Apt Pa Muut †
2814	1100-I.	Augsburg, Univ. Bibl., Cod. I. 1.4.1	IIm K
2815	1100-I.	Basel, Univ. Bibl., A. N. IV. 4	Apt Pa Muut
2816	1400-I.	Basel, Univ. Bibl., A. N. IV. 5	Apt Pa Muut
2817	1000-I.	Basel, Univ. Bibl., A. N. III. 11	Pa K
2818	1100-I.	Oxford, New Coll., 58	Apt Muut K
ℓ 32	1000-I.	Gotha, Forschungs- und Landesbibl., Memb. I 78	Ev ℓ
ℓ 44	1100-I.	Kopenhagen, Kgl. Bibl., GKS 1324, 4°	Ev ℓ †
ℓ 185	1000-I.	Cambridge, Christ's Coll., GG. 1. 6 (Ms. 6)	Ev ℓ †
ℓ 249* ²	800-I.	St. Petersburg, Ross. Nac. Bibl., Gr. 44	Ev ℓ †
ℓ 844* ²	861/2 (?)	Sinai, Katharinen-Kl., Gr. 210; N. E. ΜΓ 12, Σπ.; Harris, App. 16. 22; St. Petersburg, Akad. Bibl.,	Ev ℓ †

ℓ 846* ²	800-l.	K'pel 194 Sinai, Katharinen-Kl., Gr. 212	Ev ℓ †
ℓ 1575 (+ 0129; 0203; 0205; ℓ 1576)	800-l.	Wien, Österr. Nat. Bibl., Pap. K. 16. 17; Paris, Bibl. Nat., Copt. 129,11, fol. 52. 53; London, Brit. Libr., Or. 3579 B (59); Cambridge, Univ. Libr., Or. 1699	Ev ℓ †
ℓ 1602	700-l.	New York, Pierpont Morgan Libr., 615; Freiburg Univ. Bibl., 615	Ev ℓ †
ℓ 2211* ²	995/6	Sinai, Katharinen-Kl., Arab. 116	Ev ℓ †

Muita minuskelikäsi kirjoituksia

☞ käsikirjoitusten 'valtavirtaan' kuuluvat Itäisen Bysantin tyyppin minuskelikäsi kirjoitukset: 2, 3, 8, 9, 11, 12, 14, 15, 18, 20, 21, 23-25, 27, 29, 30, 32, 34, 36, 37, 39, 40, 44-47, 49, 50, 52-55, 57, 58, 60, 63, 65, 66, 68, 70, 73-78, 80, 82-84, 89, 90, 92, 95, 97-100, 105, 107-112, 116, 119-123, 125, 127-129, 132-134, 136-144, 146-148, 150, 151, 155, 167, 170, 171, 177, 183, 185-187, 190, 192-204, 207, 208, 210, 212, 214, 215, 217, 219-221, 223, 224, 226, 227, 231, 232, 235, 236, 240, 244-248, 250, 259-262, 264, 266, 267, 269, 272, 275-278, 280, 282-292, 300, 302, 304, 306, 308, 309, 313, 314, 316, 319, 320, 324, 325, 327-329, 331, 334, 337, 342, 344, 347, 351-362, 364, 366-369, 373-376, 379, 381, 384-386, 388, 390, 392-396, 399, 401, 402, 404, 405, 407-415, 418, 419, 422, 425, 426, 432, 438, 439, 443, 450, 452, 454, 457, 458, 461, 465, 466, 469, 476, 480, 491, 496, 498, 506, 507, 509-512, 514, 516, 518-521, 523-526, 528, 529, 531-535, 538, 540, 541, 546-551, 553, 554, 556, 558-560, 564, 568, 570, 571, 573, 575, 577, 578, 580, 583-588, 592-594, 596, 597, 600-604, 607, 616, 620, 622, 624-628, 632-634, 637-640, 644, 645, 648-651, 655-657, 662-664, 666, 668, 669, 672-674, 677, 680, 684-686, 688-692, 694, 696, 698, 699, 705, 707, 708, 711, 714, 715, 717, 718, 721, 724, 725, 734, 736, 737, 739, 741, 745, 746, 748, 750, 754-757, 770, 794, 798, 801, 802, 824, 825, 831, 836, 839-841, 843-846, 848, 852, 853, 857, 862, 864, 866-868, 870, 877, 880, 884, 887, 890, 893, 894, 896, 901, 910, 911, 914, 916, 919-922, 928, 936-938, 942-944, 950, 951, 959, 962, 967, 970, 977, 980, 991, 993, 994, 1013, 1016, 1023, 1028, 1030, 1031, 1045, 1069, 1070, 1072-1078, 1080, 1094, 1099-1101, 1103-1105, 1107, 1110, 1112, 1119, 1121, 1129, 1148-1150, 1161, 1170, 1185, 1186, 1189-1191, 1193, 1196, 1198-1200, 1202, 1203, 1205-1209, 1211-1215, 1217, 1218, 1220-1227, 1231-1236, 1238, 1240, 1244, 1247-1250, 1254, 1255, 1260, 1264, 1277, 1283, 1285, 1300, 1309, 1310, 1312, 1314, 1316, 1320, 1323, 1324, 1328, 1330, 1331, 1334, 1339-1341, 1343, 1345, 1347, 1350-1352, 1356, 1360, 1370, 1374, 1392, 1395, 1400, 1417, 1437, 1438, 1444, 1445, 1447, 1449, 1452, 1470, 1476, 1482, 1483, 1492, 1503, 1504, 1508, 1513-1517, 1520, 1521, 1539, 1540, 1543, 1545, 1547, 1548, 1556, 1566, 1570, 1572, 1577, 1583, 1594, 1597, 1604, 1605, 1607, 1613, 1614, 1617-1619, 1622, 1626, 1628, 1636, 1637, 1649, 1656, 1662, 1668, 1672, 1673, 1683, 1693, 1701, 1714, 1717, 1720, 1723, 1725-1728, 1730-1734, 1736-1738, 1740-1743, 1745-1750, 1752, 1754-1757, 1759, 1761-1763, 1767, 1768, 1770-1772, 1800, 1821, 1826, 1828, 1829, 1835, 1847, 1849, 1851, 1855, 1856, 1858-1862, 1869, 1870, 1872, 1878-1880, 1882, 1883, 1888, 1889, 1897, 1899, 1902, 1905-1907, 1911, 1914-1934, 1936-1938, 1941, 1946, 1948, 1951, 1952, 1954-1958, 1967, 1968, 1970-1972, 1974, 1975, 1978-1982, 1986, 1988, 1992, 1997, 1998, 2001, 2003, 2007, 2009, 2013, 2085, 2096, 2098, 2111, 2119, 2125, 2126, 2132, 2133, 2135, 2139-2142, 2144, 2160, 2172, 2173, 2175-2178, 2181, 2183, 2187, 2189, 2191, 2199, 2218, 2221, 2236, 2261, 2266, 2267, 2273, 2275, 2277, 2281, 2289, 2295, 2300, 2303, 2306, 2307, 2309-2311, 2352, 2353, 2355, 2356, 2373, 2376, 2380-2382, 2386, 2389, 2390, 2423-2425, 2431, 2441, 2447, 2450, 2466, 2468, 2475, 2479, 2484, 2490, 2491, 2496, 2499-2503, 2507, 2532, 2534, 2536, 2540, 2545, 2547, 2549, 2552, 2554, 2558, 2572, 2573, 2578, 2579, 2581, 2584, 2587, 2593, 2600, 2619, 2626, 2627, 2629, 2631, 2639, 2657, 2666, 2668, 2671, 2675, 2690, 2691, 2696, 2698-2700, 2704, 2711, 2712, 2716, 2723, 2746, 2761, 2784, 2785, 2815, 2817, 2829 (, ...)

Kesarealaisen käsikirjoitustyyppin minuskeliperheiden tärkeimmät käsikirjoitukset

*f*¹-minuskeliperheen tärkeimmät käsikirjoitukset: 1, 118, 131, 209, 1582 (, ...)

f^{13} -minuskeliperheen tärkeimmät käsikirjoitukset: 13, 69, 124, 174, 230, 346, 543, 788, 826, 828, 983, 1689, 1709 (, ...)

9. KIITOKSET

Suuret kiitokset kaikille niille ystäväilleni, jotka ovat antaneet rakentavaa palautetta jo kirjoitusvaiheessa. Kiitän erityisesti Tuula Tolvasta korvaamattomasta avusta kirjoituksen systemaattisessa tarkistamisessa.

10. PALAUTE

Kirjoituksessani saattaa olla joitakin asiavirheitä ja epä johdonmukaisuuksia, joten jos sellaisia huomaat, ole hyvä ja ilmoita niistä, niin korjaan ne seuraaviin versioihin. Ilmoita myös mahdolliset lähteet, että voin tarkistaa asiat kirjoittaessani uutta versiota.

Kaikki palaute ja kritiikki on tervetullutta. Tutkin kaiken palautteen ja kritiikin aina rukouksessa, mutta vastaan vain rakentavaan palautteeseen. Kehtiän tätä kirjoitusta jatkossa, joten palautteesi saattaa vaikuttaa kirjoituksen sisältöön! Kiitos!

11. LÄHTEET

- Abu-Chara, Faruk: ARABIAA YLI RAJOJEN. KIELIOPPI JA HARJOITUKSIA. Ammatour-Press, Helsinki 2004. (Alkuteos: Arabic around the World. Käännös: Pekka Lehtinen ja Bertil Tikkanen)
- Aejmelaeus, Anneli: TÄYTTÄ HEPREAA. JOHDATUS VANHAN TESTAMENTIN HEPREAAAN. Kirjapaja, Helsinki 2003. 3. täysin uudistettu painos.
- Aejmelaeus, Lars: UUDEN TESTAMENTIN KREIKAN KIELIOPPI. Kirjapaja, Helsinki 2003.
- Ariel, Israel (rabbi): THE HOLY TEMPLE OF JERUSALEM. Temple Institute, Karta, Jerusalem 2005 (hepreakielinen). (2005 אריאל, ישראל, הרב: בית המקדש בירושלים. מכון המקדש, פרטא ירושלים)
- Arffman, Kaarlo: KRISTINUSKON HISTORIA. Edita, Helsinki 2004.
- Armstrong, Karen: A HISTORY OF JERUSALEM. One city, three faiths. HaprepCollins, Lontoo, Englanti 1997.
- Avi-Yonah, Michael & Kraeling, Emil G.: RAAMATUN MAAILMA. WSOY, Porvoo 1962. (Toimittanut: Aapeli Saarisalo; käännös englannista: Veikko Sahla & Heikki Ilmari Puukko).
- Awde, N. & Smith, K.: ARABIC PRACTICAL DICTIONARY. ARABIC-ENGLISH. ENGLISH-ARABIC. Hippocrene Books, New York, USA 2004.
- Baigent, Michael & Leigh, Richard: KIISTA KUOLLEENMEREN KÄÄRÖISTÄ. Bazar, Helsinki 2006. Käännös: Natasha Vilokkinen.
- *BibleWorks*⁷. Software for Biblical Exegesis and Research. BibleWorks, LLC 2006.
- BIBLIA HEBRAICA STUTTGARTENSIA. תּוֹרָה וְכִתּוּבֵיִם וְבִיּוֹרֵיִם. Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart, Saksa 1997.
- BIBLIA SACRA IUXTA VULGATAM VERSIONEM. Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart, Saksa 1994
- BIBLIA, SE ON KOKO PYHÄ RAAMATTU. VUODEN 1776 KÄÄNNÖKSEN KORJATTU TEKSTI VUODEN 1852 KYMMENENNESTÄ PAINOKSESTA. Raamattutalo Oy, Pieksämäki 1998.
- Boyarin, Jonatan: THINKING IN JEWISH. The University of Chicago Press, Chicago, USA 1996.
- Brown, Francis: THE BROWN-DRIVER-GRIGGS HEBREW AND ENGLISH LEXICON. Hendrickson, USA 2004. 8. painos. (Perustuu teokseen, William Gesenius: HANDWÖRTERBUCH ÜBER DAS ALTE TESTAMENT).
- Camp, John & Fisher, Elizabeth: ANTIKIN KREIKAN MAAILMA. Otava, Helsinki 2004. (Alkuteos:

- Exploring The World of the Ancient Greeks; käännös: Jaana Iso-Markku).
- Castrén, Paavo & Pietilä-Castrén, Leena: ANTIKIN KÄSIKIRJA. Otava, Helsinki 2000.
 - CHAMBERS DICTIONARY OF WORLD HISTORY. Toimittaneet: Bruce P. Lenman & Trevor Anderson. Chambers, Edinburgh, Englanti 2000.
 - Daniel-Rops, Henri: DAILY LIFE IN PALESTINE AT THE TIME OF CHRIST. Phoenix Press, Lontoo, Englanti 2002. Käännös ranskasta englanniksi: Patrick O'Brian.
 - Davidson, Benjamin: ANALYTICAL HEBREW AND CHALDEE LEXICON. Hendrickson, USA 1985.
 - Delshad, Ester; Moisio, Rauha; Santala, Risto & Seppälä, Seppo (toim.): HEPREA-SUOMI SANAKIRJA. Suomen Karmel-yhdistys. Ari-paino, Saarijärvi 1981.
 - Dué, Andrea & Laboa, Juan Maria: KRISTINUSKO 2000 VUOTTA. Kirjapaja, Helsinki 1997. Käännös: Maija Pellikka, Jaana Iso-Markku & Kaarlo Arffman.
 - Dülmen, Andrea van: MARTTI LUTHER. ELÄMÄ, TEOT JA KIRJOITUKSET. IdeaNova Oy, Turku 2002. Käännös: Panu Savolainen & Jorma Ojala.
 - Eisenman, Robert H. & Wise, Michael: THE DEAD SEA SCROLLS UNCOVERED. The First Complete Translation and Interpretation of 50 Key Documents Withheld for Over 35 Years. Element, Shaftesbury, Englanti 1992.
 - Elitzur, Yoel: ANCIENT PLACE NAMES IN THE HOLY LAND. PRESERVATION AND HISTORY. The Hebrew University Magnes Press, Jerusalem 2004.
 - Engel, Ivan: GRAMMATIK I GAMMALTESTAMENTLIG HEBREISKA. Almqvist&Wiksell, Nacka, Ruotsi 1987. 2. painos.
 - ENSIMMÄINEN MOOSEKSEN KIRJA SANA SANALTA HEPREA – SUOMI SEKÄ UUSI KÄÄNNÖS. Käännös: Mirja Ronning ja Lilja Ben-Kiki. Kesset, Jerusalem, Israel 1991.
 - Eshel, Hanah: THE DEAD SEA SCROLLS AND THE HASMONEAN STATE. Yad Ben-Zvi Press, Jerusalem, Israel 2004. (Hepreankielinen).
 - Even-Shoshan, Abraham (toim.): A NEW CONCORDANCE OF THE BIBLE. קִנְיָן וְרִבְרִיבָה תְּרַשָּׁה לְתַנ"ךְ. Thesaurus of the Language of the Bible. Hebrew and Aramaic. Roots, Words, Proper names, Phrases and Synonyms. המלון החדש, Israel 2000. 5. painos. (Hepreankielinen).
 - Finkelstein, Israel & Silberman, Neil Asher: THE BIBLE UNEARTHED. Archaeology's new vision of ancient Israel and the origin of its sacred texts. Touchstone, New York, USA 2002.
 - Flusser, David: JESUS. The Hebrew University Magnes Press, Jerusalem, Israel 2001. 3. painos.
 - FROM THE FOUNDATIONS. A LEXICON OF CONCEPTS IN JUDAISM. מִן הַמָּסָד. Karta, Jerusalem, Israel 1986. (Hepreankielinen).
 - Gascoigne, Bamber: KRISTIKUNNAN HISTORIA. Weilin+Göös, 1978 (Alkuteos: The Christians; käännös: Anja Haglund).
 - Glatzer, Mordechai (toim.): COMPANION VOLUME. הארות. JERUSALEM CROWN. פְּתַר יְרוּשָׁלַיִם. The Bible of the Hebrew University of Jerusalem. Jerusalem, Israel 2002.
 - Goldberg, Harvey E. (toim.): THE LIFE OF JUDAISM. University of California Press, Berkeley, USA 2001.
 - Goren, Shelomo (rabbi): ספר הר הבית. האידרא רבה ומסורה לעם. Jerusalem, Israel 2004. (Hepreankielinen).
 - Gower, Ralph: RAAMATUN IHMISTEN MAAILMA. Raamatun Tietokirja, Vantaa 1990. Suomeksi toimittanut: Risto K. Träff.
 - Grant, Michael & Hazel, John: WHO'S WHO IN CLASSICAL MYTHOLOGY. Routledge, Lontoo, Englanti 2003.
 - Gyllenberg, Rafael: UUDEN TESTAMENTIN KREIKKALAIS-SUOMALAINEN SANAKIRJA. Yliopistopaino, Helsinki 2001. 5. painos.
 - Hallenberg, Helena & Perho, Irmeli: ARABIAA VASTA-ALKAJILLE – SEESAM AUKENE!

- Yliopistopaino, Helsinki 2002.
- Hanski, Jari: JUUTALAISVIHA SUOMESSA 1918-1944. Ajatus Kirjat, Helsinki 2006.
 - Harviainen, Tapani & Illman, Karl-Johan (toimittaneet): JUUTALAINEN KULTTUURI. Otava, helsinki 1998.
 - Har-Zahav, Tzvi: HEPREAN KIELIOPPI. 6-osainen. Tel-Aviv, Israel 1956. (Hepreankielinen). (הַרְזָהָב, צְבִי: דְּקָדוּק הַלְשׁוֹן הָעֵבְרִית. הוּצָאָה מִחֲבֵרוֹת לְסִפְרוֹת. תְּלִי־אֲבִיב יִשְׂרָאֵל 1956).
 - Hazel, John: WHO'S WHO IN ROMAN WORLD. Routledge, Lontoo, Englanti 2002. 2. painos.
 - Hämeen-Anttila, Jaakko: MARE NOSTRUM. LÄNSIMAISEN KULTTUURIN JUURILLA. Otava, Helsinki 2006. 3. painos.
 - Hämeen-Anttila, Jaakko: ISLAMIN KÄSIKIRJA. Otava, Helsinki 2005. 5. painos.
 - Hämeen-Anttila, Jaakko: KORAANIN SELITYSTEOS. Basam Books 2001. 2. painos.
 - Hämeen-Anttila, Jaakko: JOHDATUS KORAANIIN. Gaudeamus, Helsinki 2006. 2. korjattu painos.
 - ISO RAAMATUN TIETOSANAKIRJA (3 osaa). Raamatun Tietokirja, Tikkurila 1972.
 - Jastrow, Marcus: THE DICTIONARY OF THE TARGUMIM, THE TALMUD BAVLI AND YERUSHALMI, AND THE MIDRASHIC LITERATURE חֲרֹבַת – א. Jerusalem, Israel 1903.
 - JERUSALEM CROWN. כְּתָר יְרוּשָׁלַיִם. The Bible of the Hebrew University of Jerusalem. Jerusalem, Israel 2000.
 - Josefus, Flavius: JUUTALAISSODAN HISTORIA. WSOY, Helsinki 2004. Käännös keikasta: Pauli Huuhtanen.
 - Josephus, Flavius: THE NEW COMPLETE WORKS OF JOSEPHUS. Kregel, USA 1999. Käännös kreikasta englanniksi: William Whiston; kommentaari: Paul L. Maier.
 - Karilas, Yrjö & Karilas, Tauno: HISTORIAN HAHMOJA. ELÄMÄKERRALLINEN HAKEMISTO. WSOY, Porvoo 1956.
 - Kashani, Reuben: ISRAELIN JUHLAT JA KULTTUURIPERINNE. Beracha-kutannus. Kirjapaino Fram, Vaasa 1998.
 - Kautzsch, E. (toim.): GESENIUS' HEBREW GRAMMAR. Clarendon Press, Oxford, Englanti 1910. 2. laajennettu englannin kielinen painos.
 - Kedourie, Elie (toim.): THE JEWISH WORLD. REVELATION, PROPHECY AND HISTORY. Thames&Hudson, Lontoo, Englanti 1979.
 - Klein, Ernst: A COMPREHENSIVE ETYMOLOGICAL DICTIONARY OF THE HEBREW LANGUAGE. Carta Jerusalem. The University of Haifa, Israel 1987.
 - KORAANI. Basam Books, 2005. 4. painos. Käännös arabiasta: Jaakko Hämeen-Anttila. (Myös alkuperäinen arabiankielinen Al-Qur'an).
 - Kozodoy, Ruth: JUUTALAISET JUHLAPÄIVÄT. Opetushallitus, Helsinki 2001.
 - KUKA ON KUKIN RAAMATUSSA. Valitut Palat, Helsinki 1996. (Toimittanut: Matti Konttinen; käännös englannista: Kai Takkula).
 - Kuparinen, Eero: ALEKSANDRIASTA AUSCHWITZIIN. ANTISEMITISMIN PITKÄ HISTORIA. Atena Kustannus OY, Jyväskylä 1999.
 - LeCornu, Hillary & Shulam, Joseph: A COMMENTARY ON THE JEWISH ROOTS OF GALATIANS. Academon, Jerusalem, Israel 2005.
 - Leick, Gwendolyn: WHO'S WHO IN ANCIENT NEAR EAST. Routledge, Lontoo, Englanti 2002.
 - Liljeqvist, Matti: HEPREA-SUOMI, ARAMEA-SUOMI. VANHAN TESTAMENTIN SANAKIRJA. Aikamedia Oy, Saarijärvi 2004.
 - Liljeqvist, Matti: KREIKKA-SUOMI UUDEN TESTAMENTIN SANASTO. Aika Oy 2001.
 - Madden, Thomas F. (toim.): RISTIRETKET. Gummerus 2005 (Alkuteos: Crusades - The Illustrated History; käännös: Veikko Ahola).
 - Miles, Christopher & Norwich, John Julius: LOVE IN THE ANCIENT WORLD. Weidenfeld & Nicholson, Lontoo, Englanti 1997.
 - Morag, Shelomo: STUDIES IN HEBREW. The Hebrew University Magnes Press, Jerusalem

2003. (Hepreankielinen).
- Moscati, Sabatino (toim.): THE PHOENICIANS. I.B.Tauris, Lontoo 2001.
 - Myllykoski, Matti & Lundgren, Svante: MURHATUN JUMALAN VARJO. ANTISEMITISMI KRISTINUSKON HISTORIASSA. Yliopistopaino, Helsinki 2005.
 - Nenonen, Mikko: NOITAVAINOT EUROOPASSA. IHMISEN PAHUUS. Atena, Jyväskylä 2007.
 - Newman, Yacov & Sivan Gavriel: JUDAISM A - Z. LEXICON OF TERMS AND CONCEPTS. Jerusalem, Israel 1980.
 - NOVUM TESTAMENTUM GRAECE. Nestle, E.; Aland, B. & Aland K. (eds.). Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart, Saksa 1999. 6. painos.
 - NOVUM TESTAMENTUM GRAECE ET LATINE. Nestle, E.; Aland, B. & Aland K. (eds.). Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart, Saksa 2000. 4. painos.
 - NOVUM 1-5. UUSI TESTAMENTTI SELITYKSIN. Raamatun Tietokirja, Vantaa 1980.
 - NUORTEN UUSI TESTAMENTTI JA PSALMIT. Raamattu Kansalle Oy 2002.
 - OPAS RAAMATUN MAAILMAAN. Valitut Palat, Helsinki 2000. (Toimittanut: Kaarina Turttila; käännös englannista: Kai Takkula).
 - Pakarinen, Weikko: KREIKAN KIELIOPPI. SKS, Helsinki 1993. 6. painos.
 - PYHÄ RAAMATTU. VANHA TESTAMENTTI KÄÄNNÖS VUODELTA 1933. UUSI TESTAMENTTI KÄÄNNÖS VUODELTA 1999. Raamattu Kansalle Oy. Saarijärven Offset Oy, Saarijärvi 2000.
 - RAAMATTU. VANHA TESTAMENTTI KÄÄNNÖS VUODELTA 1933. UUSI TESTAMENTTI KÄÄNNÖS VUODELTA 1938. VANHA JA UUSI TESTAMENTTI KÄÄNNÖS VUODELTA 1992. Genesis-Kirjat, Jyväskylä 1993.
 - Riley-Smith, Jonathan: THE OXFORD ILLUSTRATED HISTORY OF THE CRUSADES. Oxford University Press, Oxford, Englanti 1995.
 - Rosenthal, Franz: A GRAMMAR OF BIBLICAL ARAMAIC. Otto Harrassowitz, Wiesbaden, Saksa 1974. 4. painos.
 - Salmi, J. W. & Linkomies, Edwin: LATINALAIS-SUOMALAINEN SANAKIRJA. Otava, Helsinki 2000. 16. painos.
 - Samuelson, Norbert M.: JEWISH PHILOSOPHY. AN HISTORICAL INTRODUCTION. Continuum, Lontoo, Englanti 2003.
 - Sana, Elina: KUOLEMAN LAIVA S/S HOHENHÖRN. JUUTALAISSUOMALAISTEN KOHTALO SUOMESSA. WSOY, Helsinki 2004.
 - SEPTUAGINTA. Id est Vetus Testamentum graece iuxta LXX interpretes edidit Afred Rahlfs. Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart, Saksa 1979.
 - Shechter, Yoseph: A LEXICON OF THE TALMUD. אוֹצֵר הַתְּלִמוֹד. Dvir, Lod, Israel 2001. (Hepreankielinen).
 - Shulam, Joseph & LeCornu, Hillary: A COMMENTARY ON THE JEWISH ROOTS OF ROMANS. Lederer, Baltimore, USA 1998.
 - Spencer, Robert: TOTUUS MUHAMMADISTA. MAAILMAN SUVAITSEMATTOMIMMAN USKONNON PERUSTAJASTA. Cranite, Hyvinkää 2007. Käännetty englannista.
 - Steinsaltz, Adin: THE ESSENTIAL TALMUD. Basic Books, USA 1976. Käännös hepreasta englanniksi: Chaya Galai.
 - Stiller, Ruben: SUOMI FINLAND. Teos, Helsinki 2006.
 - Streng, Adolf V.: LATINALAIS-SUOMALAINEN SANAKIRJA. SKS, Helsinki 1997. 5th ed5. painos.
 - Strong, James: THE NEW STRONG'S EXPANDED DICTIONARY OF BIBLE WORDS. Thomas Nelson, USA 2001.
 - Tarmon, Asher & Uval, Ezri (suomeksi toim. Seppo & Paula Seppälä): HEPREAN VERBITAULUKOT. Uusi laajennettu laitos. Tamir, Jerusalem, Israel 1998. 4. painos.
 - TEFILLIN. Habad, Jerusalem, Israel 1974. (Hepreankielinen).
(תפילין. עיונים, הלכות ומנהגים, סיפורים. מכון לויבאוויטש כפר חב"ד, ירושלים, ישראל 5734).

- THE HOLY BIBLE. OLD AND NEW TESTAMENTS IN THE KING JAMES VERSION. Thomas Nelson, Nashville, USA 1970.
 - THE NEW SCOFIELD REFERENCE BIBLE. Toimittanut: C. I. Scofield, D. D. Oxford University Press, New York, USA 1967.
 - THE NEW STANDARD JEWISH ENCYCLOPEDIA. New revised edition. Massada Press, Jerusalem, Israel 1975.
 - Tunnustuskirjat (Suomen evankelis-luterilainen kirkko):
<http://www.nic.funet.fi/pub/doc/religion/christian/library/fi/tunnustuskirjat/>
 - Unger, Merrill F.: RAAMATUNLUKIJAN KÄSIKIRJA. Raamatun Tietokirja, Vantaa 1986. Suomeksi toimittanut: Pekka Nieminen.
 - Watson, David & Jenkins, Simon: JEESUS ENNEN JA NYT. Päivä, Hämeenlinna 1984. Käännös: Outi Toivari.
 - Wilson, Edmund: THE SCROLLS FROM THE DEAD SEA. W.H.Allen, Lontoo, Englanti 1956. 4. painos.
 - Wistrich, Robert S.: WHO'S WHO IN NAZI GERMANY. Routledge, Lontoo, Englanti 2002.
 - Wright, W.: A GRAMMAR OF THE ARABIC LANGUAGE. Cambridge University Press, Cambridge, Englanti 1997. 3. painos.
 - Yamauchi, Edwin: ENSIMMÄISTEN KRISTITTYJEN MAAILMA. Raamatun Tietokirja, Vantaa 1981. Käännös: Marja Liljeqvist.
 - Young, Robert: YOUNG'S ANALYTICAL CONCORDANCE TO THE BIBLE. Hendrickson, Peabody, USA 2004.
- Lisäksi lukuisia internetsivustoja, joita en voi tässä yhteydessä yksityiskohtaisesti luetella.
- Rabbiinista hepreankielistä kirjallisuutta, jota ei ole tässä yhteydessä mielekästä luetella, niitä voit katsoa esimerkiksi kirjoituksista:
- JUUTALAINEN NÄKÖKULMA TOORAAN
 MIŠNAN TRAKTAATTI PIRKE AVOT SUOMEKSI
 RABBIINISEN RAAMATUN PERINTEISET KOMMENTAARIT
 RAAMATUN KASVIT HEPREAKSI
 ym.

HUOMIO !

En ole käyttänyt kaikkia lähteitä juuri tässä kirjoituksessa, mutta kuitenkin haluan mainita ne lähteinä, koska olen ammentanut niistä tietouttani, vaikka en välttämättä pystyisikään aina erittelemään yksittäisiä teoksia ja niiden tietoja toisistaan. Jos sinulle herää kysymyksiä jostakin tietystä aiheesta, mainitsemastani asiasta tai lähteestä, tai et ole ymmärtänyt kaikkea mitä olen kirjoittanut: Ole hyvä, rohkaise mielesi ja kysy! Vastaan mielelläni kysymyksiin ja tarkennan epäselviksi jääneitä asioita ja aiheita.